

Az 1850-es években a templom romló, lehangoló állapota egyre halaszt-hatatlanabbá tette a helyreállítást. Az átfogó restaurálás szükségességé-ben ugyan egyetértés volt, de annak módját illetően élesen különböztek a vélemények: a hagyományos és a modern szemlélet feszült egymásnak. A Storno-krónikából ismert, hogy Flandorffer Ignác volt a templom restaurálásának hangadója. A konvent 1858. június 20-i ülésén tett ja-vaslatot arra, hogy a konvent járuljon hozzá a templom belső helyreál-lításához. Ekkor mutatta be F. Vogel bécsi akadémiai festő levelét és két rajzát. [...] A művész által adott terv kimerült annyiban, hogy az egész templomot belül minden karakter nélkül, monokróm technikával szür-kére festik („grau in grau”), az oltárokat újraaranyozzák, a támpilléreket bádoggal fedik. Rách városplébános egyáltalán nem értett egyet az el-képzeléssel, hevesen tiltakozott a restaurálás ezen módja ellen, helyette Storno elképzelését támogatta, akit felkért egy merőben eltérő, alternatív terv kidolgozására.

A Storno-féle koncepciónak ugyanakkor sok ellenzője akadt, kü-lönösen Hild Ferdinánd soproni építész személyében, aki kertelés nél-kül előadta, hogy a terv kivitelezhetetlen. Storno szerint ezt kevésbé meggyőződésből tette, sokkal inkább azért, hogy Flandorffer és társai kedvére legyen, tetszésüket elnyerje. Ugyanakkor Storno elképzelése elnyerte Simor János győri püspök (1857–1867) tetszését és támoga-tását, kifejezte, örülne neki, ha ő mondhatná majd az első misét a ter-vezett főoltárnál.

Kelemen István: A Szent Mihály-templom Storno-féle „stilszerű”,
regotizáló helyreállítása

Ára: 600,-Ft

2021. második szám

Soproni Szemle

Soproni Szemle

2021. második szám

Hetvenötödik évfolyam

A Soproni Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány

Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

SZERKESZTŐSÉG

Dominkovits Péter, Jankó Ferenc, Kelemen István, Kiss Melinda technikai szerkesztő,
Németh Ildikó, Sági Éva, Szende Katalin felelős szerkesztő, Tóth Imre,
Turbuly Éva, Varga Imréné titkár

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bolodár Zoltán, Csekő Ernő, Domonkos Ottó, Fiziker Róbert, Galavics Géza, Gömöri János,
Józan Tibor, Pápai László, Veöreös András, Winkler Barnabás

A Soproni Szemle Alapítvány székhelye: 9400 Sopron, Új utca 4.

Postacím: 9401 Sopron, Postafiók 315

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, interneten <https://eshop.posta.hu> weboldalon, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), valamint az egyesületi díjjal kombinálva a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 4400 Ft-ért, nyugdíjasoknak és diákoknak

3400 Ft-ért. Előfizetési díj egy évre 2400 Ft, egyes szám ára 600 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Egyetem Növényzeti

Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magasföldszint) kaphatók.

A 10404058-40510307-00000000 bankszámlaszámra történő befizetéssel támogathatja a Soproni Szemle Alapítványt. Köszönettel fogadunk minden támogatást.

Nyomdai munka: Foreno Nonprofit Kft. 9400 Sopron, Fraknói u. 22.

Felelős vezető: Major Lajos ügyvezető igazgató

HU ISSN 0133 – 0748

Soproni Szemle (CD-ROM) ISSN 1786 – 9749

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE SZERZŐIHEZ

KÉZIRAT LEADÁSA

- A kéziratot számítógépen elkészítve szövegfájlban (lehetőleg Word formátumban) kérjük benyújtani.
- A leadásra szánt anyag tartalmazza a szövegfájl, a képfájlok megfelelő sorrendben számozva képjegyzékkel, valamint az illusztrációkat is magába foglaló szövegváltozatot Word vagy PDF formátumban.
- A szöveget illetve a címeket ne tipografizálják, valamint ne használják a technikai kellékeket (pl. élőfej, oldalszám, könyvjelző stb.). A technikai szerkesztőnek szóló megjegyzéseket a kísérőlevélben vagy az illusztrált szövegfájlban kérjük feltüntetni.
- A kéziratban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével – arab számmal tüntessék fel.
- A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk.
- A szerkesztői felkérés vagy egyeztetés nélkül leadott kéziratok megjelenítésére a szerkesztőség nem vállal kötelezettséget.
- A folyóiratban megjelenő anyagok két lektor szakvéleménye alapján kerülhetnek közlésre. A szerkesztőség fenntartja a szöveggondozás jogát.

ILLUSZTRÁCIÓK

- A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Digitális képek esetén JPG vagy TIFF fájlokot kérünk legalább 300 DPI felbontásban. A Word szövegfájlba illesztett illusztrációk nem alkalmasak a technikai szerkesztésre.
- A sorszámmal ellátott illusztrációkhoz kérjük, egy külön fájlban mellékeljék a képjegyzéket.

HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

Hivatkozás a kiadvány egészére:

- Szerző (-k): Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A szerzők nevét dőlt betűvel kérjük feltüntetni

Hivatkozás a kiadvány egy részére:

- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője:
- A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (sorozat címe, kötet száma)
- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe kötet száma)
- A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[=szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -től -ig p.)
- A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [=lásd], jz. vagy jegyz.

SZERZŐI TISZTELETPÉLDÁNY

- Minden szerző cikkenként tiszteletpéldányt kap.
- Különnyomatok készíttetését a Szerkesztőség nem tudja vállalni, hanem PDF fájl küld a megjelent közleményről.
- A honorárium kifizetése miatt kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, bankszámlaszámot, a kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.
- Sajnálattal közöljük, hogy 5000 Ft alatt honoráriumot fizetni nem tudunk, helyette plusz tiszteletpéldányt küldünk.

Soproni Szemle

| 2021. második szám

| hetvenötödik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

A SZENT MIHÁLY-TEMPLOM TÖRTÉNETE ÉS FELÚJÍTÁSA

FAZEKAS ISTVÁN – KÁDÁR ZSÓFIA: A soproni Szűz Mária-szobor, a „Lépcsős Madonna” a bécsi Pazmaneumban (1673–1865)	155
KELEMEN ISTVÁN: A Szent Mihály-templom Storno-féle „stílszerű”, regotizáló helyreállítása	164
VEÖREÖS ANDRÁS: Dávid Ferenc szerepe a Szent Mihály-templom felújításában	213
DÁVID FERENC: A soproni Szent Mihály-templom tornyának helyreállításához [1980]	216

MÚHELY

VÖRÖS ÁKOS: A Nemzeti Sírkert Sopronban	227
---	-----

SOPRONI ARCOK

BOLODÁR ZOLTÁN: Civis Fidelissimus. Sterbenz Károly (1901–1993)	234
KÓCZÁN PÉTER: Emlékezés Szekendy Tamás zongoraművészre születésének 60. évfordulóján	250

SOPRONI KÖNYVESPOLC

FLÓRA ÁGNES: Dominkovits Péter – D. Szakács Anita: Sopron élen. Sopron polgármesterei Hummel Kristóftól Lackner Kristófig (1552–1631). Sopron, 2020.	252
KELEMEN ISTVÁN: Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza (szerk.): Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés. Sopron – Budapest, 2020.	255
GULYÁS ADRIENN: Németh Ildikó – Závodi Szilvia: A soproni Tiszti Leánynevelő Intézet története 1850–1945. Budapest, 2019.	263
SUSLIK ÁDÁM: Balla Tibor – Dominkovits Péter (kiad.): Varga Ottó: Naplóm 1878. Sopron, 2020.	268
GONDOS LÁSZLÓ: Ifj. Sarkady Sándor: Oroszlán a pumák között. Vitéz nemes Molnár László (1921–1944). Budapest, 2020.	271

A SZENT MIHÁLY-TEMPLOM TÖRTÉNETE ÉS FELÚJÍTÁSA

FAZEKAS ISTVÁN – KÁDÁR ZSÓFIA

A soproni Szűz Mária-szobor,
a „Lépcsős Madonna” a bécsi
Pazmaneumban (1673–1865)¹

A 16–17. századi katolikus megújulás egyik fontos újítása a papi utánpótlás képzésének megszervezése volt. A középkorban mindenki saját maga készült fel jövődő hivatására, majd amikor elérkezettnek látta az időt, egy felhatalmazással rendelkező bizottság előtt számot adott tudásáról, és ha megfelelőnek találták és befogadta őt egy egyházmegye, sor kerülhetett a felszentelésére. A 16. századtól kezdve jött szokásba a papi hivatásra készülőök együttes, közös felkészítése, egy intézetben történő nevelése, amelynek működési alapelveit végül a trentói zsinat harmadik szakasza (1561–1563) határozta meg. A szemináriumi nevelés előtt két feladat állt, egyrészt megfelelő tudásanyagot kellett átadnia a leendő lelkipásztoroknak, másrészt az egyházi hivatásra készülőkben megfelelő spiritualitást kellett felépíteni. Ezt szolgálta a gondosan felépített napirend a maga visszatérő elemeivel és követelményeivel, és ezt segítették a különböző lelki- és imagyakorlatok is.²

A korszak jezsuitái az általuk vezetett szemináriumokban e célok elérése érdekében a jezsuita lelki élet gyakorlatát honosították meg. A legfontosabb eszközei ennek a gyakorlatnak a napi rendszerességgel végzett lelkiismeretvizsgálat, a rendszeres gyónás és gyakori szentáldozás, illetve az évente végzett lelkigyakorlatok voltak. Fontos helyet kapott ebben továbbá két rendi szent, a rendalapító Szent Ignác és a missziós gondolat megtestesítőjének tekinthető Xavéri Szent Ferenc, továbbá kiemelt helyen Szűz Mária tisztelete. A Mária-tisztelet legfőbb eszközei a Mária-társulatok (kongregációk) voltak.³ Bár a szemináriumokban külön társulatok rendszerint nem jöttek létre, a kispapok akár a

¹ A közlemény elkészítését a K 131973 sz. NKFI-projekt (Katolikus iskoláztatás a kora újkori Nyugat-Magyarországon) és a Thematic Excellence Program „Community Building: Family, Nation, Tradition and Innovation” c. projekt (ELTE) támogatták. — A közlemény elkészítésében nyújtott segítségét (különösen a győri püspöki levéltár egyházkormányzati iratairól készült gyűjtésének önzetlen rendelkezésünkre bocsátását) Kelemen Istvánnak köszönjük.

² James A. O’Donohoe: The Seminary Legislation of the Council of Trent. In: Il Concilio di Trento e la riforma Tridentina. Atti del convegno storico internazionale Trento 2-6 Settembre 1963. I–II. Roma–Freiburg–Basel etc. 1965. I. 157–172. Gárdonyi Máté: A papi élet reformja a Trienti Zsinat korában. Budapest, 2001. (Studia Theologica Budapestiensia, 27).

³ Louis Chatellier: The Europe of the Devout. Transl. Jean Birrell. Cambridge, 1991². Az osztrák rendtartomány vonatkozásában: Zsófia Kádár: Die jesuitischen Kongregationen der österreichischen Ordensprovinz (von ihren Anfängen bis 1671). Typen und Tätigkeitsfelder (ein Forschungsbericht). In: Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa. Hrsg. von Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz, Alfred Stefan Weiß. Wien, 2018.

középiskola, akár az egyetem megfelelő kongregációjában lehettek tagok, vehettek részt annak összejövetelein.⁴

A Mária-tisztelet elmélyítését elősegítette, ha a szeminárium épületében külön szoborra vagy képe volt található, amely a kultusz középpontjává alakulhatott. Erre jó példa a bécsi jezsuiták akadémiai kollégiuma is. Itt a tanárok és diákok felüdülését szolgáló kertben álló épület lépcsőfordulójában volt egy Mária-szobor.⁵ 1666-ban ezt a szobrot részesítette gazdag adományban idősebb Rákóczi hercegné, azaz II. Rákóczi György özvegye, Báthory Zsófia.⁶ A következő évben a frissen filozófiai borostyánkoszorús fokozatot szerzett gróf Csáky László ajándékozott értékes kárpitokat a szobor feldíszítésére 132 forint értékben.⁷

Minden bizonnyal ez a gyakorlat adhatta az ötletet a Pazmaneum régensének, Rukel Zsigmondnak (1629–1681, régens 1667–1675), hogy lépéseket tegyen egy Mária-szobor érdekében.⁸ A lehetőség azért is volt erre nézve kedvező, mert a Pazmaneum új épülete éppen ezekben az években készült el. Az építkezés megszervezése a Sopronból Bécsbe áthelyezett Rukel feladata lett, aki azt kitűnően oldotta meg: 1668 és 1673 között több lépcsőben építtette fel azt az épületegyüttest, amely azután 1900-ig otthont adott a bécsi magyar papnevelő intézetnek. A régens nem csupán az intézet külső megújulásra helyezett hangsúlyt, hanem a növendékek belső fejlődését is szem előtt tartotta. Ennek jegyében felújította a tananyag megvitatására korábban gyakorlatban volt, havonta szokásos házi disputációkat. A korális zene jobb elsajátítása érdekében egy abban járatos papot fogadott fel, aki ünnepnapokon gregorián zenére oktatta a növendékeket. A hallgatók lelki életének elmélyítését szolgálták a régens által tartott, az előírásosnál gyakoribb exhortációk.⁹ Ezen változtatások sorába illeszkedik a Sopronban frissen előkerült Mária-szobor Bécsbe hozatala is.

E mozzanat hátterét Rukel soproni kapcsolatai jelenthették. A varasdi születésű rendtag a bécsi jezsuitáknál nyert felvételt és a noviciátusát is a rendtartomány központjában végezte.¹⁰ A jezsuita skolasztikusok számára előírt tanítási gyakorlatot Zágrábban,

⁴ A pozsonyi Emericanum kisszeminárium és a helyi Mária-diáktársulat kapcsolatáról: *Kádár Zsófia*: Jezuíták Nyugat-Magyarországon a 17. században. A pozsonyi, győri és soproni kollégiumok. Budapest, 2020. 278.

⁵ Már az 1656. évi jezsuita éves jelentésben is szerepel egy Mária-szobor állítása „in gradibus collegii”, amely talán egy másik szoborra utal. Mindez a szokás bevett voltát tanúsítja. Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung und Alten Drucken (Wien) (ÖNB HS) Cod. 12053. Annualium Provinciae Austriae Societatis Iesu, 1656. pag. 17.

⁶ Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung und Alten Drucken (Wien) ÖNB HS Cod. 8348. Historia Collegii Viennensis Societatis Iesu. Vol. II. (1648–1727) pag. 64.

⁷ ÖNB HS Cod. 8348. pag. 68.

⁸ Személyére: *Ladislav Lukács*: Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773). I–III. Romae, 1987–1988. III. 1417.

⁹ *Fazekas István*: A Pazmaneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784). In: A bécsi Pázmáneum. Szerk. Zombori István. Budapest 2002, 9–177, 31–32.

¹⁰ *Lukács*: Catalogus generalis, i. m. III. 1417.

Sopronban és Győrben teljesítette, majd a tanulmányait Nagyszombatban fejezte be a teológiai kurzussal. További szolgálati helyei is mind a nyugat-magyarországi régióhoz kötök. A komáromi rezidencia éléről került Győrbe lelkipásztornak, majd 1663 és 1666 között Sopronban szolgált mint a frissen alapított nemesi konviktus¹¹ előjárója és a kollégium gazdasági vezetője (procurator),¹² a következő tanévben, 1663. július 31-től pedig már a kollégium élén találjuk, tisztségét 1666. november 25-ig töltötte be.¹³ A rektor a kollégium legjelentősebb pártfogójává előlépett Esterházy Pállal (főudvarmesterrel, későbbi nádorral) is jó kapcsolatot ápolt, 1666-ban maga keresztelte meg újszülött fiát.¹⁴ A háborúval súlyosbított időszak a kollégium birtokait is sújtotta, de az újjáépítés is megkezdődött már Rukel előjárósága alatt.¹⁵ A páter egy éves győri kitérő után került a bécsi Pazmaneum régensi tisztségébe, ahol, mint láttuk, meghatározó szerepet játszott. Életében még egyszer került vissza a soproni kollégium élére, második rektorsága 1676. június 11-től 1678 nyaráig tartott.¹⁶ Ezt a szakaszt a soproni kollégium függésében életre hívott kőszegi rezidencia Széchényi György győri püspök által finanszírozott felállítása határozta meg, amely Rukel további pályáját is befolyásolta, ugyanis 1678 nyaratól élete végéig a kőszegi rezidencia előjárójaként tevékenykedett.¹⁷

A korábban soproni Szent Mihály-plébániatemplomban található, 15. századi Mária-szobor¹⁸ vagy a Bocskai-mozgalom (1605–1606) viharos éveiben szenvedhetett sérüléseket, és került ki a kultusztérből, vagy a templom belső terének evangélikusok által 1651 tavaszán végrehajtott átalakításakor, katolikus emlékektől való megtisztításakor.¹⁹ Míg Mohl Adolf a szoborról közzétett rövid munkájában az első változat mellett tört

¹¹ *Robert Schwartz von Megyes*: Die Geschichte des Kollegs der Gesellschaft Jesu in der königlichen Freistadt Sopron (Ödenburg) 1636–1773. Veszprém, 1935. 36.

¹² ÖNB HS Cod. 14002. Historia collegii Soproniensis. Vol. I. pag. 182.

¹³ ÖNB HS Cod. 14002. pag. 208.

¹⁴ ÖNB HS Cod. 14002. pag. 206., vö. *Schwartz von Megyes*: Die Geschichte, i. m. 93. A gyermek az 1666. január 3-án született Ferenc Ágoston (†1673), akit a historia domus szerint 1666 jún. 24-én, úrnapiján kereszteltek Sopronban.

¹⁵ ÖNB HS Cod. 14002. pag. 206–207.

¹⁶ ÖNB HS Cod. 14002. pag. 293., 307., Vö. *Schwartz von Megyes*: Die Geschichte, i. m. 104.

¹⁷ A rezidencia kezdeteiről (Rukel második soproni rektorságának idejéből): ÖNB HS Cod. 14002. pag. 313–314.

¹⁸ A szobor talán azonosítható a Faut-krónika bevezetőjében említett, Christoph Härb polgár által 1460 körül, vezeklésképpen készíttetett Mária-szoborral, amely „napsugarakkal a háta mögött, holddal a lába alatt, és koronáján csillagokkal a Szent Mihály templomba” került, és e szöveg szerint Bocskai katonái csonkították meg. *Kovács József László*: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein. Faut Márk és Klein Menyhért krónikája 1526–1616. Sopron–Eisenstadt, 1995. (Sopron Város Történeti Forrásai. C sorozat 1. Burgenländische Forschungen Sonderband XVII.) 105.

¹⁹ Mária a gyermek Jézussal. In: Pannonia regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Magyar Nemzeti Galéria 1994 október–1995 február. Szerk. Mikó Árpád, Takács Imre. Budapest, 1994. 500–501. (*Végh János* szócikke). *Bán János*: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1941. (Győregyházmegye múltjából 5.) 195. *Csatkai Endre et al.*: Sopron és környéke műemlékei. 2. jav., bőv. kiad. Budapest, 1956. 391. Vö. továbbá a Szent Mihály-templom oltároktól való megfosztásáról: ÖNB HS Cod. 14002. pag. 138.

lándzsát, a Pazmaneum historia domusa az utóbbi változatot látszik megerősíteni.²⁰ Az 1673. évnél szereplő bejegyzésben a szöveg írója, minden jel szerint maga Rukel Zsigmond régens a kollégium egy barátjáról ír, aki a templom tetőterében egy farakás alatt rejtette el titokban a kezeitől megfosztott, orrán megcsonkított szobrot, a „kollégiumon” nyilván a soproni jezsuita kollégiumot értve.²¹ Ha ezt a változatot fogadjuk el, akkor a szobor előkerüléséhez a kedvező körülményeket a Wesselényi-féle rendi szervezkedés felszámolása kapcsán kibontakozó erőteljes rekatolizációs hullám jelenthette. Csányi János soproni krónikája szerint egyfajta közös templomhasználat bontakozott ki 1671 tavaszától a Szent Mihály-templomban — a templom végleges katolikus birtokba vétele csak 1674. február végén 24-én történt meg.²² A szobor talapzatán olvasható kronosztikon az 1671. évi előbukkanást erősíti meg.²³ Mohl a szobor Bécsbe kerülését a Szent Mihály-templom katolikus birtokba vételéhez köti, amelyen Rukel is jelen volt, ő mondta az első szentbeszédet a templomban, és a szobor azért is kapta meg, mert az elhanyagolt állapotában köztisztelet tárgya nem lehetett.²⁴ Sajnos közelebbi adattal a szobor Bécsbe kerülésének körülményeiről nem rendelkezünk. Rukel Zsigmond bizonyára folyamatosan élő soproni kapcsolatainak köszönhetően figyelt fel a szoborra és tett lépéseket a megszerzésére. Talán Zichy György (1628–1674) soproni városplébános (1666–1674) is közreműködött benne.

A Pazmaneumban új életet kezdő szobornak nagyon gyorsan komoly tisztelete alakult ki a hallgatók körében. A második és harmadik emelet közötti lépcső fordulójában állították fel.²⁵ Már 1675-ben arról számolt be az intézet házi krónikája, hogy a kárpitokkal felékesített és kivilágított szobrot a Mária-ünnepek előestéjén és az ünnepnapokon felkeresik a növendékek és előtte mondják el a mindenszentek- és a lorettói litániát,

²⁰ Mohl Adolf: A soproni Szent Mihály templom ősi Mária-szobra. Győr, 1926, 3–4.

²¹ „Eximium quoque thesaurum nacta est domus in pervetusta statua Deiparentis Virginis brachio infantem Deum gestantis. Hanc furor et rabies haereticorum ex primario civitatis Soproniensis in Hungaria Divi Michaelis Archangeli templo ante plures annos exturbatam naso manibusque violates deturpaverat. Hanc a bono quodam collegii amico clam inter lignorum congeriem delitescentem in angulo quopiam tecti eiusdem templi indeque subtractam dono accepimus, ac ad novos domi gradus decentem collocatum publicae venerationi exposuimus.” Primási Levéltár (PL) (Esztergom) Historia Collegii Pazmaniani ab Anno 1623 usque Annum 1761 (HD), PL Donationes Nr. 4. pag. 58–59. (1673). Vö. még *Carolus Rimely*: Historia Collegii Pazmaniani. Viennae, 1865. 89–90.

²² Febr. 27-én (Csányi János krónikája. Kiad. *Páur Iván*. In: Magyar Történelmi Tár (első sorozat) 1858, 18. és 26.) vagy még valószínűbben febr. 28-án (*Payr Sándor*: A soproni evangélikus egyházközség története I. A reformáció kezdetétől az 1681-ik évi soproni országgyűlésig. Sopron, 1917, 444., *Bán János*: Sopron újkori egyháztörténete, i. m., 232.; *Petz János* Gottliebnek tulajdonított XVII. századi soproni krónika. Die Johann Gottlieb Petz zugeschriebene Ödenburger Chronik aus dem 17. Jahrhundert. Kiad. *Dominkovitsné Szakács Anita* (Sopron Város Történeti Forrásai C. sorozat 6.), 175.) A szobor talapzatán kronosztikon emlékeztetett az előkerülés körülményeire és évére. Közli: *Rimely*, Historia Collegii Pazmaniani, i. m. 90.

²³ Közli: *Rimely*, Historia Collegii Pazmaniani, i. m. 90.

²⁴ Mohl, A soproni Szent Mihály templom, i. m. 6–7.

²⁵ A Pazmaneum 1784 tavaszán felvett leltára, amely Riczinger György Batthyány József primáshoz intézett levele mellékleteként maradt fent. PL Archivum Ecclesiasticum Novum (AEN) Batthyány Acta fundatio-ecclesiastica (FE) No. 405/18.

1. kép. Mária a gyermek Jézussal, 15. század vége, Sopron, Szent Mihály-templom.
Restaurálás előtti állapot. Városlébánia, Sopron, archívum.

amit a pestis és a tűzvész távoltartására ajánlanak fel.²⁶ Bizonyára növelte a szobor iránti tiszteletet, hogy az 1679. évi nagy bécsi pestisjárványt a magyar papnevelő veszteség nélkül vészelte át, ahogy az 1683. évi nagy török támadás sem okozott károkat benne.²⁷

²⁶ „Nova erga, immaculate conceptam Virginem devotio est instituta, ad gradus statua Magnae Dei Matris (quam ex Sanctis Michaelis primario Sopronii templo haereticorum furore exturbatam, ante biennium dono acceperat domus nostra) publice venerationi exposita, pia enim inductum est consuetudine, ut in Beatae Virginis festorum pervigiliis ac festis ad eisdem gradus, solemnius et luminaribus et peristromatis adornatos, consuetae vespertinae Sanctorum Omnium litaniae cum adjunctis Lauretanis, pro avertendis a domo nostra peste et incendio recitentur.” PL HD pag. 66–67.

²⁷ PL HD pag. 85–86. (1679), és pag. 105–107. (1683).

Az intézet historia domusának bejegyzései azt mutatják, hogy a Mária-ünnepek előestéjén és magukon az ünnepeken végzett áhítat megmaradt a következő évtizedekben is. Időnként a buzgóság magával ragadta a növendékeket, és további kegyességi cselekedeteket, aszketikus gyakorlatokat vállaltak fel.²⁸ Így egy részük a reggeli és esti imáját is térden állva a szobor előtt végezte.²⁹ Máskor arról értesülhetünk, hogy egyes hallgatók önkéntes szombati böjtöt vállaltak Magyarország Nagyasszonya (*Magna mater Hungariae*) tiszteletére.³⁰ Néhányan nemcsak a húsevéstől tartózkodtak böjt címén, hanem annak keményebb formáját felvállalva csak kenyeret és vizet vettek magukhoz hosszabb időn át. Az is előfordult, hogy néhányan a barokk kor önfegyelmzésének keményebb formájától, a Mária tiszteletére felajánlott önkorbácsolástól sem riadnak vissza.³¹

Néhány elszórt adat azt mutatja, hogy a szobor nem csupán az intézet növendékei körében örvendett ismertségnek. 1677-ben főtitisztelendő Johann Alois Otto de Rosenpichl úr hagyott 100 aranyat a szobor felékesítésére.³² Sajnos sem személyéről, sem motivációjáról egyelőre nem tudunk többet. 1691-ben Popovich úrnő, — minden bizonnyal annak a Popovich János Ferencnek, tekintélyes bécsi kereskedőnek a felesége, aki az előző évben a Pazmanium kertjében álló épület ebédlőjében álló oltárt finanszírozta —, adományozott a Mária-szobor számára egy ornátust. Az értékes ruha vörös selyemből készült, arany és ezüst fonállal volt átszőve. A ruha értékét a háztörténet 100 aranyban adta meg.³³

Előfordult, hogy maga a Pazmanium régense áldozott a szobor méltó külső megjelenésére. 1706-ban Kecskeméti János a szobor ünnepeken való feldíszítésére szolgáló, szakadt kárpitokat újra cserélte ki.³⁴ 1614-ben pedig két, meg nem nevezett pap hálából két koronát készíttetett aranyozott rézből, egyiket Mária, a másikat a kis Jézus számára.³⁵ De arra is volt példa, hogy volt pazmanita hagyományozott a diákkorában megismert és megkedvelt szobor számára. 1728-ban Handler György egri kanonok, egri városplébános, a szeminárium prefektusa 100 forintot hagyott a szoborra. A régens az adományt arra használta fel, hogy egy kis elegáns oltárt készíttessen a szobor elé.³⁶ Handler 1709 és 1713 között volt a Pazmanium hallgatója, itt végezte a filozófiai kurzust és a teológia első két évét, majd 1712. szeptember 24-én, Bécsben szentelték pappá.³⁷

²⁸ Jezsuita iskolai diákok, társulati tagok által végzett jócselekedetokről és vezeklésről „bona opera” címen számolnak be a társulati és rendi források, l. *Molnár Antal: Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltság területein a 17. században.* Budapest, 2005. (METEM könyvek 49.) 127. (Gyöngyös) és *Kádár Zsófia: Jezsuiták Nyugat-Magyarországon*, i. m. 282. (Pozsony)

²⁹ PL HD pag. 91. (1690).

³⁰ PL HD pag. 156. (1699), pag. 159. (1700), pag. 254–255. (1719).

³¹ PL HD pag. 270–271. (1722).

³² PL HD pag. 77. (1677).

³³ PL HD pag. 134. (1691).

³⁴ PL HD pag. 183. (1716).

³⁵ PL HD pag. 214. (1714).

³⁶ PL HD. pag. 296. és pag. 300. és *Rimely, Historia Collegii Pazmaniani*, i. m. 133–134.)

³⁷ *Fazekas István: A bécsi Pázmáneum magyarországi hallgatói 1623–1918* (1951). *Matricula Collegii Pazmaniani Viennensis 1623–1918* (1951). Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.) 182. (1090. sz.).

2. kép. Mária a gyermek Jézussal, 15. század vége, Sopron, Szent Mihály-templom. Restaurálás után állapot. Restaurátorok: Radovich Krisztina és Marjai Zoltán. Fotó: Marjai Zoltán.

Ennek köszönhetően, amikor 1761-ben Barkóczy Ferenc esztergomi érsek (1761–1765) kivette az egyházmegye papnevelőit a jezsuiták felügyelete és vezetése alól, a Pazmaneumban végzett teljes körű összeírás számos ruhát, kárpitot jegyzett fel, amelyek a Mária-szoborhoz tartoztak. Így két nagyobb és nyolc kisebb sárga-vörös kárpitot, illetve két nagyobb sárga kárpitot. Fehérselyem baldachint rojtokkal és egy hasonló színű függönyt, továbbá vörös függönyöket arany virágokkal és kékeket rojtokkal ellátva.

A Szűznek és a kis Jézusnak tizenegy rendbeli öltözete volt:

- egy fehér arany virágokkal és rojtokkal,
- egy égszínkék különböző színű virágokkal és aranyrojtokkal,
- egy fehér selyem rojtokkal hamis aranyból,
- egy sárga virágokkal és ezüstszínű rojtokkal,
- egy zöld arany színű virágokkal és rojtokkal,
- egy violaszínű vászon hamis aranyrojtokkal,
- egy vörös arany virágokkal és rojtokkal,
- egy tiszta vörös ezüst rojtokkal,
- egy violaszínű selyem hamis rojtokkal,
- egy kék selyem és végül
- egy vörös anyagból készült ruha hamis rojtokkal.

A szobor előtti oltár számára két antependiumot készítettek, amelyek közül az egyik vörös selyemből készült és csillagocskák díszítették, a másik fehér volt, és hasonló díszítéssel rendelkezett. A szobor kivilágítását öt vörös és egy fehér üvegű ércből készült lámpa, hat ércgyertyatartó és hat ezüstözött fagyertyatartó, három ércből készült szivalakú gyertyatartó tette lehetővé. A szoborhoz tartozott még egy szőnyeg, egy-egy koszorú Mária és a kis Jézus számára, két fémkorona, az egyik aranyozott, a másik ezüstözött. Végezetül leltárba vették a régens szobájában található fémládát, amely a szobor számára szánt adományok gyűjtésére szolgált. Az összeírók ebben 261 forint 35 krajcárt számoltak össze.³⁸

A szobor nem hagyta el az épületet, amikor azt 1761 őszén eladták a zágrábi egyházmegyének, és amikor az intézet átköltözött Nagyszombatba. Az intézet Bécsbe, az eredeti épületbe történő 1766. évi visszatérését követően a szobor tisztelete folytatódhatott. Ezt bizonyítja Riczinger György rektor 1784. április 5-i levelének mellékleteként fennmaradt házleltár, amelyben a második és harmadik emelet közötti lépcsőnél szerepel Szűz Mária oltára, annak igen régi képmásával.³⁹ A szobor a második költözéskor is maradt helyben, amikor a bécsi süketnémák intézete kapta meg az épületet.⁴⁰ Így történhetett meg, hogy az 1804-ben ismételtén visszatért intézet életében is szerepet kapott a Mária-szobor. Feger József (1804–?) vicerektor (1854–1860) saját költségén megújította a szobor környezetét, új, „gótikus” fülkébe helyezte, kétoldalon Szent Péter és Pál, illetve Szent János képével látta el, Dankó József pedig 1857-ben új, „gótikus” függőlámpárral gondoskodott.⁴¹ A megújult környezetben nem sokáig maradt a szobor, ugyanis 1865-

³⁸ Pazmenum házi levéltára (Bécs) 1761. október 31.

³⁹ PL Archivum Ecclesiasticum Novum Batthyány FE No. 405/18.

⁴⁰ Rimely, Historia Collegii Pazmaniani, i. m. 287.

⁴¹ Rimely, Historia Collegii Pazmaniani, i. m. 269–270. *Beke Margit*: A Pázmáneum mint épített örökség. In: *Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára. Essays in Honour of Mária Prokopp*. Szerk. Tüskés Anna. Budapest, 2009. 243–248, 243–244.

ben Simor János (1813–1891) győri püspök (1857–1867) visszahozatta, restauráltatta, és egy rövid időre saját házi kápolnájában helyeztette el. Eredeti őrzési helyére, a soproni Szent Mihály-templomba 1867. április 24-én hozatta vissza.⁴² Az a Simor János, aki 1832 és 1836 között a Pazmanium növendékeként végezte a teológiát a bécsi egyetemen, és aki később is többször visszatért Bécsbe. 1840 és 1842 között az intézet prefektusaként, egy évtizeddel később az Augustineum magasabb papnevelőintézet tanulmányi igazgatójaként (1850–1851), majd a Bach-korszak kultuszminisztériumának tanácsosaként (1851–1857).⁴³ A szobor történetét ismerő püspök számára a Szent Mihály-templom felújításának a befejezése adta meg az apropót.⁴⁴ Kétszáz év távollét után így tért vissza a szobor Sopronba 1867 tavaszán, ahol id. Storno Ferenc a szószékkel párhuzamos pillérhez illesztett díszes, oltárszerű állványt tervezett számára.⁴⁵

⁴² Sopron Városlébánia IV. A Városlébánia és esperesség hivatalos iratai 42. dob. 938/1867. sz. Simor János ápr. 18-án kelt levele Rach Ferenc városlébánoshoz: „Priusquam ad clavum dioecesis huius sedere destinerem, illamque linquerem, statuam Beatae Mariae Virginis olim ex aedibus Sancti Michaelis erectam, in eadem reinferre atque in loco, scopo hoc destinato reponere constitui. Pro actu hoc praestituo dein 24. currentis qua simul altare Sancti Petri benedicam. Finita repositione et benedictione celebrato sanctae missae sacrificium.” (Kelemen István szíves közlése.) A szobor visszahozatalára, restaurálására, elhelyezésére vonatkozólag további levelezés található a Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki Levéltár, Egyházkormányzati irataiban, illetve a Sopron Városlébánia levéltárában.

⁴³ *Meszlényi Antal*: A magyar hercegprímások arcképsorozata. Budapest, 1970. 289–324. Legújabb életrajza: *Péter Tusor – Rupert Klieber*: Johann Simor. In: *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon.* Hrsg. von Rupert Klieber Bd. I. Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn. Berlin, 2020. 41–47.

⁴⁴ Csatkai Endre et al., Győr-Sopron megye műemlékei, i. m. 395., *Rimely*, Historia Collegii Pazmaniani, i. m. 286–288.

⁴⁵ A szobor állványa 1866-ban készült el. *Mohl*: A Soproni Szent Mihály templom, i. m. 11.

A soproni Szent Mihály-plébániatemplomot 1862–1866 között id. Storno Ferenc (1821–1907) tervei szerint, vezetésével és irányítása mellett kívül-belül teljesen felújították. A nagyszabású, három ütemben végrehajtott vállalkozás belső restaurálási kiadásainak 40 %-át a templom, 40%-át a soproni katolikus konvent mint a hívek érdekképviselője, 10 %-át pedig a katolikus testvérület (*Bruderschaft*) pénztára vállalta magára, míg a külső helyreállítást a város mint kegyúr finanszírozta.¹

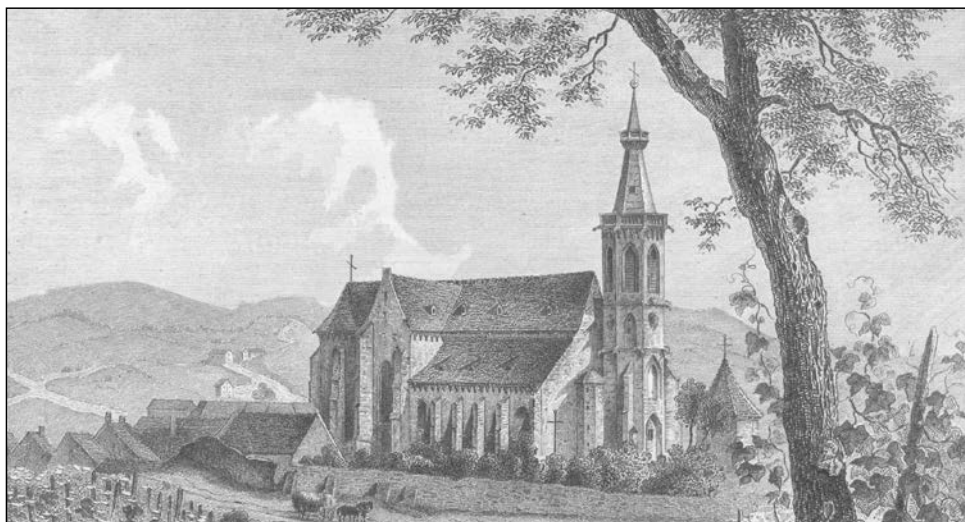
Dávid Ferenc megállapítása szerint a „munka a templom középkori állagát kis mértékben változtatta csak, a belsőben a kereszthajó két szentélye oratóriumainak elbontására, s ezzel a szentélyek két szintjének az összenyitására került sor, a templom külsejét pedig a nyugati toronykapu és a fölötte lévő homlokzat újonnan tervezett neogótikus ízlésű faragványaival lett díszesebbé. Míg az építészeti tér úgyszólván változatlan maradt, a régi templom teljes burkolatát és berendezését újra, neogótikus ízlésűre cserélték, a falakat pedig Storno saját föltárásainak eredményeit fölhasználva a gótikus kialakításhoz némileg hasonló festéssel borította.”²

Jelen munkában előbb a templom restaurálás előtti belső képét mutatjuk be, ezt követően részletesen ismertetjük a három ütemben végrehajtott nagyszabású helyreállítás történetét és eredményeit, végül pedig az eltávolított barokk berendezési darabok sorsát kísérik nyomon.³ (1. kép)

¹ Soproni Múzeum (SoM), Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 69v, 70v. Egy 1871. márciusi kimutatás szerint 1862–1867 között a konvent, a testvérület és a templom összesen 46 982 Ft 8 kr-t fizetett ki (az új orgonával együtt) a munkálatokra. Szentlélekről és Szent Mihály főangyalról nevezett Városplebánia Levéltára (VpL), V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 8. sz.

² *Dávid Ferenc: Szent Mihály templom és környezete helyreállítása.* Sopron, Szent Mihály utca hrsz. 1357, 1356, 1346. Tanulmányterv. Kézirat, 2010. 2. *Dávid Ferenc: Történeti adatok és a műemléki helyreállítás története.* (A 2010. évi tanulmányterv szövegének bővített változata.) In: Sopron Szent Mihály templom, művészettörténeti dokumentáció. Kézirat, 2014. 2.

³ A kutatás során nyújtott szíves segítségéért köszönettel tartozom a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (GyMSMSL) munkatársainak, különösen Polán Miklósnénak és Varga Szilviának. Külön köszönöm Horváth Imre esperes-városplebánosnak a városplebánia, valamint Schmuck Antalnak a katolikus konvent levéltárában történt kutatásom során nyújtott szíves támogatását. Ugyancsak köszönetemet szeretném kifejezni a Győri Egyházmegyei Levéltár munkatársainak, Dr. Vajk Ádám igazgatónak és Dr. Nemes Gábor főlevéltárosnak. Végül, de természetesen nem utolsósorban köszönettel tartozom Nemes András művészettörténésznek (Soproni Múzeum) a folyamatos konzultációkért és szakmai tanácsokért.

1. kép. A Szent Mihály-templom észak felől, 1860 előtt. Részlet L. Rohbock & G. Hels acélmetszetéről (SoM Kp.2008.26.1.)

Berendezés a restaurálás előtt

A templom néhány év múlva eltávolított bútorzatáról, berendezéséről egy 1825-ben készült alaprajzi vázlat,⁴ az 1829-ben végzett egyházlátogatás jegyzőkönyve⁵ és az 1859. évben felvett inventárium⁶ alapján alkothatunk képet. Az 1850-es években a belső terek még őrizték azt az egységes, díszes barokk megjelenésüket, melyet a nagy formátumú városplébános (1745–1776), Primes György irányításával nyertek (2. kép).

A szentély és így a templom leghangsúlyosabb, legimpozánsabb darabja természetesen a város és a templom védőszentje, Szent Mihály arkangyal tiszteletére 1752-ben emelt főoltár volt,⁷ melynek képét az osztrák Bartolomeo Altomonte (1694–1783) festette 1739-ben. A művész Szűz Máriát, Magyarország Nagyasszonyát (Patrona Hungariae) örökítette meg harci jelenetben, amint Szent Mihály arkangyalt harcba küldi a tö-

⁴ Győri Egyházmegyei Levéltár (GyEL), Püspöki Levéltár (PL), Parochialia, XXXIII. d. Sopron, 1803–1831. A rajtot Micsánék József városplébános (1822–1840) készítette 1825. október 8-án, azzal összefüggésben, hogy a kegyúr értesítése és engedélye nélkül eltávolította az emberemlékezet óta meglévő helyükről a kegyúri padokat és áthelyeztette azokat a hajó padjai elé. A városi tanács a püspöktől a padok visszahelyezését kérte, mert az áthelyezést jogtalannak, a padok új helyét alkalmatlannak és méltatlanoknak tartotta. A püspök megkeresésére a városplébános előadta védekezését (pl. a katolikus templomokban szokatlan módon a kegyúri padok oldalra, a szószék felé, nem pedig a főoltár irányába néztek) és javaslatát. A szóban forgó, nagy forrásértékkel bíró rajtot leveléhez mellékelte. Végül a kegyúri ülőhelyeket a szentélybe helyezték át.

⁵ GyEL PL Conscriptio proventuum parochialium (Conscr. prov.), Sopron. Canonica visitatio 1829.

⁶ GyEL PL Templom- és plébánialeltárak, Sopron, Szent Mihály-templom, 1859.

⁷ A Szép Bernát-alapítvány terhére emelték. *Bán János*: Sopron újkori egyháztörténete. Győregyházmegye multjából. IV. szám 2. rész. Sopron, 1939. 377.

2. kép. A barokk főoltár lebontása előtt (SoM, SA.2013.126.1.)

rök ellen.⁸ Az oltár felépítménye és tabernákuluma fából készült, kőből való tumbájában Szent Donát és Szent Illuminatus ereklyéit őrizték. Az oltároszlopok előtt baloldalt Szent István király, jobbra Szent Imre herceg szobra állt, az építmény két szélén a pestisszentek szobrait helyezték el: balra Szent Sebestyén, jobbra Szent Rókus alakját. Az oromzat közepén állt Gábrriel és Rafael arkangyalok által közrefogva Szent Mihály, a tituláris szent.⁹ A szentély mesterséges megvilágítását hat üvegluster biztosította. A klérus és az asszisztencia rendelkezésére négy nagy, keményfából készült templomi szék, egy nagy karos-szék és két, a stallumhoz való kisebb szék állt. A bútortatot két kis kredencasztal és egy zsámoly egészítette ki (3. kép).

A hajóban nyolc mellékoltár kapott helyet.¹⁰ Az északi mellékszentélyben állt a Mindenszentek (Minden elhunyt hívó / Tisztítótűzben szenvedők / Szegény lelkek) oltára. A jobb oldali (déli) mellékszentély oltára Primes bőkezűségéből¹¹ készült Jézus születése, másként a Háromkirályok tiszteletére,¹² betlehemi szoborcsoportja soproni alkotás.¹³ Primes költségén 1764-ben egy másik oltárral is gazdagodott a templom. Az északi első oszlopnál állították fel Szent Péter főapostol tiszteletére, oltárképét Felix Ivo Leicher (1727–1812) osztrák művész festette.¹⁴ A Primes által 1751-ben alapított Szent Mihály

⁸ Szép Bernát 1732-ben kelt testamentumában úgy rendelkezett, hogy hagyatékából a konvent 1500 Ft-ot kapjon lélekarangra és új főoltárra a Szent Mihály-templom részére. Az 1737-ben öntött harang a Tűztoronyba került, ma is megvan. A képről – mely előbb készült el, mint a főoltár – bővebben: *Jávor Anna*: Bartolommeo Altomonte soproni főoltárképe. In: *Művészettörténeti Értesítő* 26. (1977) 3–4. sz. 288–291. 288–291. *Jávor Anna*: V-22. Patrona Hungariae harcba küldi Szent Mihályt a török ellen. In: *Történelem – Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában* 2000. március 17 – szeptember 24. Szerk.: Mikó Árpád – Sinkó Katalin. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3. 328–329. *Bán János*: i. m. 376. *Bán János (et al.)*: A Soproni Katolikus Konvent története 1625–2000. Sopron [2000]. 26.

⁹ *Veress Ferenc*: Templomi oltárok és környezetük. Evangélikus és katolikus szakrális tér Sopronban és környékén (17–18. sz.) In: *Credo* 25. (2019) 3–4. sz. 87. *Hillinger, Franz*: Jois. Bausteine zur Geschichte. Jois, 2005. 43–47., 57. Storno rajzát a főoltárról ld.: SoM, ST.84.95.101.

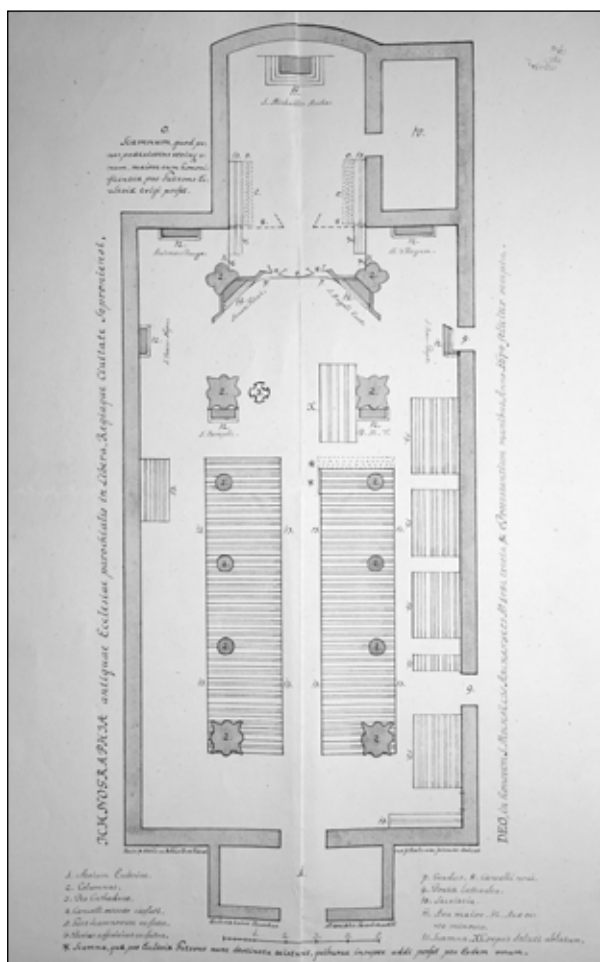
¹⁰ Itt jegyezzük meg, hogy az 1823. évi leltár szerint a sekrestye külön leválasztott keleti részében is volt egy oltár, melyet a Feltámadt Krisztusnak állítottak. (1859-ben is megvolt.) VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d.

¹¹ *Bán János*: i. m. 377. *Mohl Adolf*: Győregyházmegeyi jeles papok. Győr, 1933. 115.

¹² „Seine Freigiebigkeit hat das herrliche Seitenaltar de Geburt Christi neuerdings herstellt”. *Harrer, Johann Nepomuk*: Ehren-Rede [...] über Georgius Primes [...] anlässlich seines fünfzigjährigen Priestertages... den 4. Juni 1775.

¹³ Korábban a szoborcsoportot egyedül Schweitzer János György soproni szobrásznak tulajdonították. Ld.: MNL GyMSMSL, XV.23.1. Michel-kronika, 924. *Csatkai Endre (et al.)*: Sopron és környéke műemlékei. Szerk. Dercsényi Dezső. 2. jav., bőv. kiad. Budapest, 1956. 390–391. *Dávid Ferenc*: Sopronbánfalva-kolostorhegyi lépcső. Adatok Schweitzer György soproni szobrász működéséhez. In: *Építés-építészettudomány* 15. (1983) 1–4. sz. 84. Az újabb kutatás szerint Sedlmayr András soproni festő, aranyozó műhelyébe és mesterkörébe tartozó helyi festők és szobrászok közösen alkották 1785 körül. *N. Mészáros Júlia*: Adalékok Andreas Sedlmayr polgári festő és aranyozó magyarországi munkásságához és mesterkapcsolataihoz I. (1745–1757). In: Tomka 80. Ünnepi tanulmányok Tomka Péter köszöntésére. Főszerk.: Nemes Gábor. Szerk.: Czigány Dávid – Nemesné Matus Zsanett. Győr, 2020. 448–449., 451–452.

¹⁴ Az oltár talapzatán lévő feliratot ld.: „*Csatkai Endre (et al.)*: i. m. 568. „[...] nur seinen Eifer haben wir den so prächtig vom fremden kostbaren Marmor zusammengesetzten Peters Altar zu verdanken, worin er den

3. kép. A templom 1825. évi alaprajza az oltárok és a padok helyének megjelölésével (GyEL PL)

Társulat a Szent Kereszt és annak Órangyalai nevű oltár költségeit fedezte.¹⁵ A déli első oszlop elé került, képét 1750 körül festették, az osztrák Paul Troger (1698–1762) iskolájában.¹⁶ Az Órangyal- és a Szent Péter-oltár nyilván egyforma volt, mindkettőt márványból faragták. Velük egy koncepció alapján készült az áldoztatórács, anyagában és stí-

Seegen seinen eigenen Gespansamkeit angewendet.” Harrer, Johann Nepomuk: i. m. Csatkai Endre (et. al.): i. m. 404.

¹⁵ „[...] schön und kostbare Seitenaltar des Kreuzes und deren Schutzengeln errichtet worden”. Harrer, Johann Nepomuk: i. m. Mohl Adolf: i. m. 1933. 115. Bizonyára a társulat részére a városi kegyuraság és a jómódú polgárok adományozták a szükséges összeget.

¹⁶ Csatkai Endre (et. al.): i. m. 404.

lusában ezekhez illeszkedett a hatalmas szószék¹⁷ és stílusában a főoltár is.¹⁸ A márvány szószéket a Schuster-krónika szerint Primes 1765-ben állíttatta saját költségén Szent Péter és Szent Pál apostolok márványszobraival együtt.¹⁹ A szószékkal szemközti oszlopot három kép díszítette: egy nagy és egy kisebb Krisztust, egy kisméretű pedig a Szeplőtelen Fogantatást ábrázolta.

Az északi kereszthajó északi falán, a gótikus kapu elfalazásánál 1745 táján emelt Nepomuki Szent János-oltár²⁰ már nem érte meg a Storno-féle helyreállítás idejét, hiszen 1855 augusztusában lebontották. Helyére novemberben Storno tervei²¹ alapján egy teljesen új fogadalmi oltárt állítottak fel a Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária tiszteletére, a soproni lányok adományából, a Szeplőtelen Fogantatás dogmájának kihirdetésével összefüggésben. Bal oldalára Szent Anna, jobb oldalára Szent Joachim faszobrát helyezték. Rách Ferenc, az akkori városlébéanos (1846–1875) szentelte fel december 8-án.²² Az oltárképet Storno festette, az oltárépítményt Fend János asztalos kivitelezte, az aranyozást Jermann Károly, a szobrászmunkákat Scherak Eduárd, a kőművesmunkákat pedig Hild Ferdinánd végezte.²³ Ez napjainkban a templom legrégibb oltára.

A déli kereszthajó déli végén, a szélfogó előtt álló Keresztelő Szent János-oltár számított a templom legrégibb oltárának, még 1677-ben állíttatta Kaleschiák Péter egyházi javadalmas, itteni volt káplán.²⁴ Az északi második oszlopnál, a szószék mellett elhelyezett Szent József-oltár építési idejét nem ismerjük.²⁵ Az oltárok sorát a déli második oszlopnál a katolikus konvent költségén 1749-ben emelt Boldogságos Szűz Mária-oltár zárta.²⁶

¹⁷ „[...] so werden doch die kostbaren Steine dieser schimmernden Ehrenkanzel mit überzeugenden Stimme seiner Eifer der Nachwelt verkündigen”. Harrer, Johann Nepomuk: i. m. Bán János: i. m. 377.

¹⁸ Dávid Ferenc megállapítása.

¹⁹ *Hárs József: Szemelvények Johann Karl Schuster feljegyzéseiből 1827?–1867. Kézirat, 2010. 52.* Drinóczy szerint 1766 körül készült. Böngészet Sopron Megye ismétetéhez Drinóczy György csornai kánonak által 1830–1847. Kézirat. (Csornai Premontrei Prépostság Levéltára) 129.

²⁰ Elsőként 1748-ban említik. GyEL PL Conscr. prov. Sopron, Conscriptio parochialis, 1748.

²¹ SoM, ST.84.95.96, részlet: ST.84.95.174.

²² MNL GyMSMSL, XV. 23. 1. Michel-krónika, 972. GyEL PL Parochialia, XXXIII. d. Sopron, 1831–1855. 688/1855. Die St. Michaeliskirche und die Jacobsapelle zu Ödenburg (Mit 1 Tafel und 3 Holzschnitten). In: Mittheilungen der Kaiserl. Königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 1. Nr. 6. Juni. Band. Wien, 1856. 108.

²³ Az oltár összesen 538 Ft 22 kr-ba került. VpL, IV. A Városlébéania és esperesség hivatalos iratai, 42. d.

²⁴ 1856-ban lejegyezték a feliratát: Die St. Michaeliskirche und die Jacobsapelle... 108. *Csatkai Endre (et. al.): i. m. 391.*

²⁵ 1841-ben Schweickhardt topográfiájában ugyanezt a 9 oltárt sorolja fel, de – bizonyára tévedésből – a Szent József-oltár helyett Joachim–Szent Anna–Mária-oltárt említ. *Csatkai Endre (et. al.): i. m. 391.* A tévedésre az adhatott okot, hogy az oltárkép a Szent családot ábrázolta. *Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról. (Levéltörédek, útinaplók) 1487–1841. Scarbantia. Helytörténeti adatok Sopron és Sopron vármegye multjából. 2. sz. Sopron, 1938. 34.*

²⁶ Bán János: i. m. 377. Az 1749. évi konventszámadásra hivatkozik, de ez jelenleg kallódik.

A hajó két oldalán különböző székek, padok és zsámolyok álltak a hívek rendelkezésére. A karzaton elhelyezett 22 regiszteres orgona 1815–1816-ban készült a soproni König Fülöp (1781–1852) orgonakészítő mester műhelyében.²⁷

Előkészületek

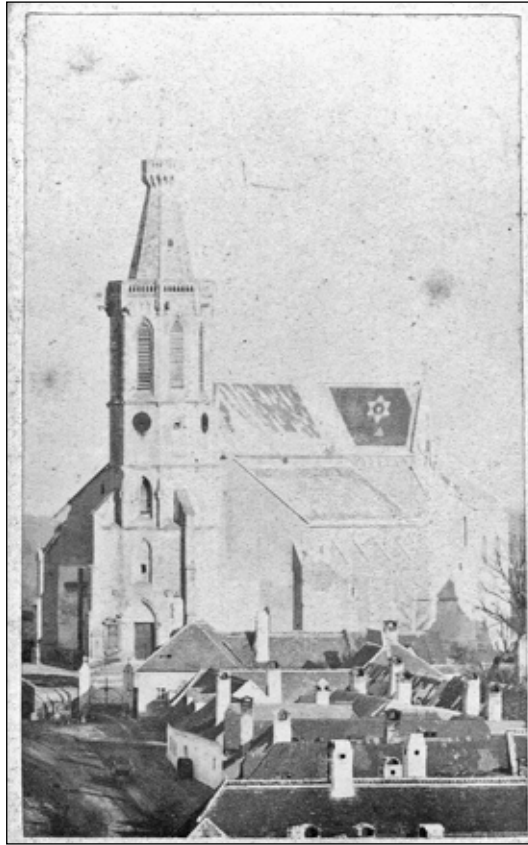
Az 1850-es években a templom romló, lehangoló állapota egyre halaszthatatlanabbá tette a helyreállítást.²⁸ (4. kép) Az átfogó restaurálás szükségességében ugyan egyetértés volt, de annak módját illetően élesen különböztek a vélemények: a hagyományos és a modern szemlélet feszült egymásnak. A Storno-krónikából ismert, hogy Flandorffer Ignác volt a templom restaurálásának hangadója. A konvent²⁹ 1858. június 20-i ülésén tett javaslatot arra, hogy a konvent járuljon hozzá a templom belső helyreállításához. Ekkor mutatta be F. Vogel bécsi akadémiai festő levelét és két rajzát. A festő jelezte, hogy amennyiben szegényíteni vagy gazdagítani kívánnák a festést, arra is vállalkozik. A konvent bizottságot hozott létre a templom belső kialakítására, melyet beszámolásra kötelezett. Vogel május 30-án kelt levelében sürgette a megbízást, de többé nem hallunk róla.³⁰ Bizonyára azonos személy Moritz Lehmann (1819–1877) bécsi udvari dekorációfestővel, hisz az ő elképzeléséről írja Storno visszaemlékezésében, hogy azt Flandorffer előterjesztette a konventnek.

²⁷ Mnych János végezte a szobrász-, Maurer Ignác és Ferdinánd a festési munkákat. *Bárdos Kornél*: Sopron zenéje a 16–18. században. Budapest, 1984. 155–156. MNL GyMSMSL, XV. 23. 1. Michel-krónika, 517. *Hárs József*: i. m. 109. Ld. még: *Hajdók Judit*: A soproni Szent Mihály-plébániatemplom orgonatorténete a Storno-féle templomfelújítástól. A templom Hesse- és Rieger-orgonája. In: Soproni Szemle 73. (2019) 2. sz. 177. Az orgona külsejét a soproni születésű Paintner Mihály Antal (1753–1826) prépost, a győri káptalan kanonokja, győri kerület középiskoláinak igazgatója adományából díszítették, aranyozták. Soproni Katolikus Konvent Levéltára (SKKL), Konventülések jegyzőkönyve (Jkv.) 1810–1819. 1815. IX. 28. No. 5. 92–94.; 1816. IX. 28. No. 6. 119–122. 1843-ban az orgona készítője végezte el a hangszer felújítását. MNL GyMSMSL, XV. 23. 1. Michel-krónika, 735. Az orgonában még benne volt az evangélikusok által 1651-ben Regensburgból vásárolt manuál és szelláda.

²⁸ A templom 1856. évi leírását ld.: Die St. Michaeliskirche und die Jacobsapelle... 107–109. A mellékelt rajzok (alaprajz, keresztmetszet, délkeleti nézet, oszlop, ülőfülkék) Johann Petschnigg felvétele alapján készültek. A templom leírását a szerző Bitnicz Lajos és Storno Ferenc feljegyzéseit felhasználva állította össze. Karl Weiss, a Mittheilungen szerkesztője 1856. április 14-én kereste meg levelével Stornót. Tájékoztatta, hogy szándékukban áll cikket közölni a templomról, amelyekről Petschnigg rajzai rendelkezésükre állnak. Stornótól – akinek hozzáértéséről többektől értesült – történeti adatokat kért. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa. Storno és Petschnigg kapcsolataról: *Grászli Bernadett*: Id. Storno Ferenc restaurátori munkásságáról. In: Várhely 14–15. (2009) 3–4. sz. 61–62.

²⁹ A konvent 1858–1870 közötti vonatkozó jegyzőkönyveit és iktatott iratait Dávid Ferenc korábban már feldolgozta. Ld.: *Dávid Ferenc*: Adatok a soproni Szent Mihály-templom Storno Ferenc vezette restaurálásához. Kézirat, 1980 körül. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (MÉM-MDK) Tervtár, 25715. Az alábbiakban nagyban támaszkodtam e munkára, összevetve és kiegészítve az eredeti forrásokkal.

³⁰ Elnöke Rách városplébános, tagjai Flandorffer Ignác, Cavallar Antal, Storno Ferenc, Standler József és Höller György lettek. SKKL, Jkv. 1856–1862. 1858. VI. 20. No. 41. Ikt. ir. 41/1858.

4. kép. A templom délnyugat felől, 1862/63 előtt. Az épület a Storno-vezette restaurálás előtti képét mutatja (SoM, Fotótár)

A művész által adott terv kimerült annyiban, hogy az egész templomot belül minden karakter nélkül, monokróm technikával szürkére festik („grau in grau”), az oltárokat újra-aranyozzák, a támpilléreket bádoggal fedik. Rách városplébános egyáltalán nem értett egyet az elképzeléssel, hevesen tiltakozott a restaurálás ezen módja ellen, helyette Storno elképzelését támogatta, akit felkért egy merőben eltérő, alternatív terv kidolgozására.³¹

A Storno-féle koncepciónak ugyanakkor sok ellenzője akadt, különösen Hild Ferdinánd soproni építész személyében, aki kertelés nélkül előadta, hogy a terv kivitelezhetetlen. Storno szerint ezt kevésbé meggyőződésből tette, sokkal inkább azért, hogy Flandorffer és társai kedvére legyen, tetszésüket elnyerje. Ugyanakkor Storno elképzelése

³¹ SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa, benne újságcikkek: Pester Bote, 1864. 133. sz. okt. 29.; Wanderer, 1864. 331. sz. nov. 30.; Grászli Bernadett: i. m. 68–69.

elnyerte Simor János győri püspök (1857–1867) tetszését és támogatását, aki kifejezte, örülne neki, ha ő mondhatná majd az első misét a tervezett főoltárnál.³²

Storno – vázlatkönyvei, felvételi rajzai és tervei tanúsága szerint – évekig készült a helyreállításra, igen precíz, alapos előtanulmányokat folytatott. Céljaul a barokkizált templom középkori állapotának, hangulatának, atmoszférájának teljes visszaállítását tűzte ki, ami magával járt a gótika koránál későbbi elemek eltávolításával és a hiányzó részletek pótlásával. Elkészült terveit előbb Bittnitz Lajos (1790–1871) nagyprépostnak, szombathelyi „konzervátor”-nak és Eduard van der Nüll (1812–1868) osztrák építésznek, a historizmus jeles mesterének mutatta meg, akik mindketten nagyon jó szakvéleményt és dicséretet adtak munkájáról.³³

1859 nyarán Storno a bécsi székhelyű K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale-t kereste meg az ügyben.³⁴ Elméleti jellegű bevezetése után előadta, hogy néhány évvel korábban Rách városplébános a templom északi oldalát kiásatta a földből, mert nagyon el volt süllyedve. Mivel a restaurálás tervezésére felkért személy³⁵ csak a kifestés tervével foglalkozott, ezért Storno kidolgozott egy átfogó restaurálási tervet, amelynek véleményezését a Central Commissiontól kérte. Leveléhez öt tervlapot mellékel. I. lap: alaprajz és hosszmetset. Az oldalhajók részben elfalazott ablakainak kibontását tervezte. II. lap: északi homlokzat. (5. kép³⁶) Ez volt a templom legrosszabb állapotú része, ezért Storno összehasonlításként felmérési rajzot is mellékel. III. lap: nyugati és keleti homlokzat. (6. kép³⁷) Storno többek között a portál kiegészítését, megfelelő óralap felszerelését, a harangszint ablakaiba a mérművek visszahelyezését és a felső galérián a fiálék elhelyezését javasolta. IV. lap: déli homlokzat. (7. kép³⁸) Itt az elfalazott ablakok megnyitását és az oldalajtók kiegészítését javasolta. V. lap: az új főoltár és a színes ablakok terve.³⁹

A november 27-i konventülésen Rách városplébános mint a „Comité zur Restaurierung der inneren Ausstattung der Kirche ad St. Michaelen” elnöke bemutatta Storno terveit, melyeket elfogadtak.⁴⁰ A konventülés 1860. március 7-én tárgyalta a Central Commission

³² SoM, Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 70v.

³³ SoM, Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 69v.

³⁴ Fogalmazványa augusztus 12-én kelt.

³⁵ Storno itt Lehmannra / Vogelre utalhat.

³⁶ „Nordseite der Sanct Michaelis Kirche zu Ödenburg, wie selbe stylgemäß zu restaurieren wäre. Aufgenommen und gezeichnet v[on] Franz Storno 1859.” Az északi oldal felmérése: SoM, ST.84.95.3 „Die Nordseite der St. Michaelis-Kirche in Ödenburg, in ihrem jetzigen Zustande. Aufgenommen und gezeichnet von Franz Storno 1859.”

³⁷ „St. Michaelis-Kirche in Ödenburg, wie selbe zu restaurieren wäre. Aufgenommen und gezeichnet von Franz Storno 1859.”

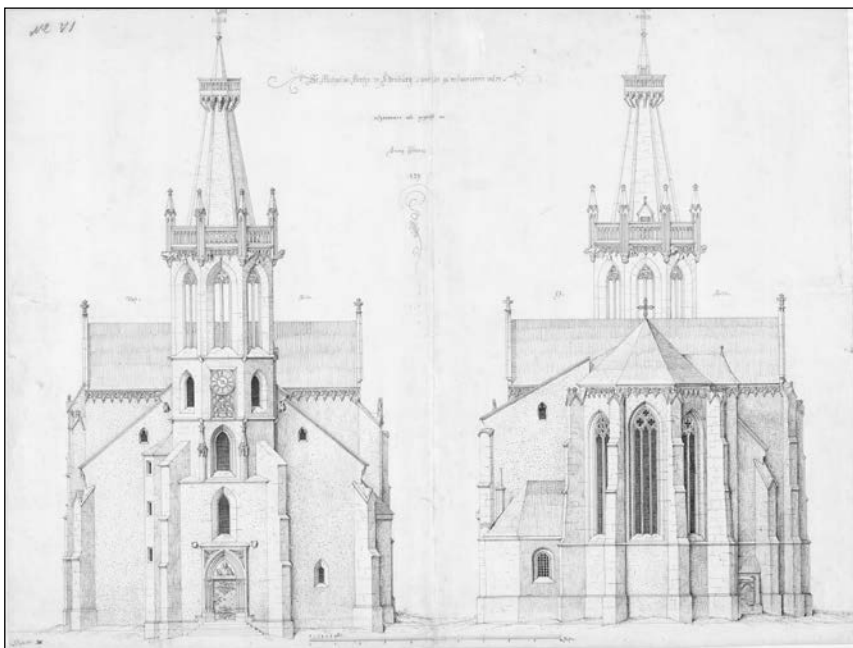
³⁸ „Südseite der Sankt Michaelis Kirche in Ödenburg, wie selbe zu restaurieren wäre. Aufgenommen und gezeichnet von Franz Storno 1859.”

³⁹ SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa.

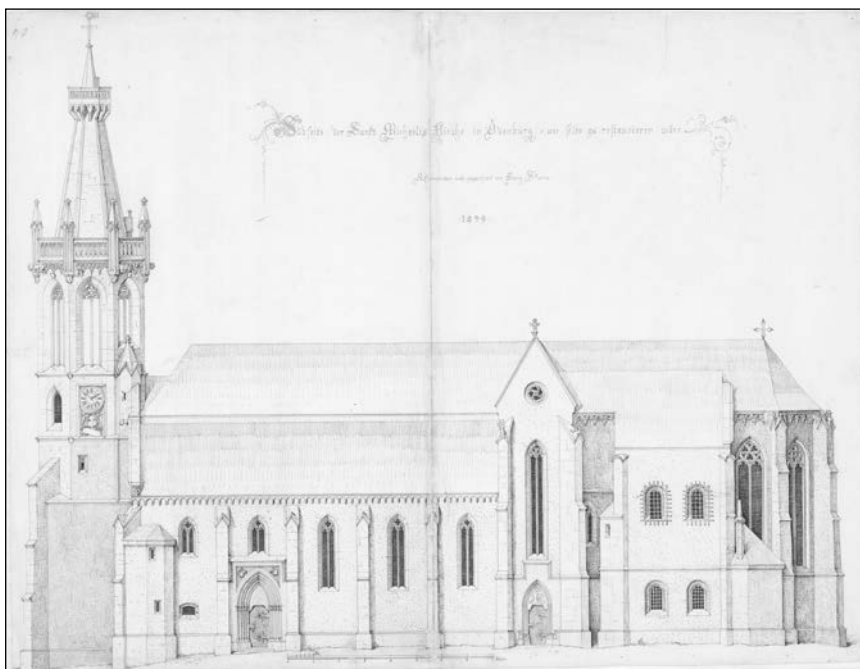
⁴⁰ SKKL, Jkv. 1856–1862. 1859. XI. 27. No. 65.

5. kép. Az északi oldal restaurálási terve. Storno, 1859. (SoM, ST.84.95.5.)

6. kép. A nyugati és a keleti homlokzat restaurálási terve. Storno, 1859. (SoM, ST.84.95.2ab)

7. kép. A déli oldal restaurálási terve. Storno, 1859. (SoM, ST.84.95.4.)

február 9-én kelt levelét (301/1860), melyben a szervezet elismerően nyilatkozott a Storno-féle tervekről: „dem Zwecke einer Stylgemässen Herstellung dieses, der Erhaltung würdigen Baudenkmals ganz entsprechend befunden wurde”. A konventülés a véleményt tudomásul vette és felkérte a szakértőket a költségvetések elkészítésére.⁴¹ Április 22-én a templomrestaurálási bizottságot újraalakították, és meghagyták neki, hogy tevékenységéről időről-időre számoljon be a konventülésnek.⁴²

Storno a konventhez írt, 1860. március 31-i keltű levelében a Szent Mihály-templomot vitathatatlanul a város legszebb templomának nevezte, mely egykori építői vallásos lelkiületének tiszteletreméltó emléke. Az épület látványa a műértő idegent kellemesen meglepi, hisz a változó idők ellenére ritka teljességben őrizte meg főformáit. Az elmúlt évben a Central Commission figyelmét is felkeltette, azt kiadványában képekkel illusztrálva bemutatta. Az évszázadok azonban nem hagyták érintetlenül ezt az építészeti emléket, külseje leromlott, belsejének eredeti díszje (festett ablakok, megfelelő oltárok, szószék stb.) már a múlté. Jelenlegi berendezése – a pompás és drága főoltár, a két márvány

⁴¹ Uo. 1860. III. 7. No. 23.

⁴² Uo. 1860. IV. 22. No. 29. A bizottság tagjai a következő személyek lettek: elnök Rách, tagok: Hodich Ferenc, Arnold Antal, Cavallar Antal, Handler József, Hild Károly, Flandorffer Ignác, Russ János, Vághy Mihály, Simonis Mihály, Glozer Ferenc mint írnok, Fend János asztalosmester és Wilfing József akadémiai festő.

mellékoltár és a márvány szószerék – az épület koránál sokkal későbbi, ha szép is, stílusa ellentétes a temploméval, nem illik a belső térbe. Storno jelezte, mellékelte tervlapjai a templom restaurálásának egyetlen helyes útját kívánják bemutatni. Emlékeztetett rá, senki nem vitathatja, hogy az épület átfogó restaurálásra szorul. Az első lépést már megtették azzal, hogy a templomudvar planírozásával és lesüllyesztésével megóvták az épületet a nedvesedéstől. Az eredeti állapot visszaállítása azonban még sok teendő kíván, a rendelkezésre álló anyagi forrás nem elegendő, hogy egy lépésben orvosolják mindazt, amit az évszázadok során elrontottak. A helyreállítás során lépésről-lépésre kell haladni. Mivel minden gótikus templomnál a szentélybelső a mérvadó az egész épület számára, ezért elsőként azt kell helyreállítani. Ezt követően kerülhet sor a kereszthajóra, az oldal- és főhajókra, a mellékoltárookra, a szószerékre és az oldalablakokra. A belső terek helyreállítása után következnek a külső munkálatok, mindenekelőtt a szentély, az északi oldal, majd a déli oldal, végül pedig a torony a nyugati homlokzattal. Mindezek alapján a vállalkozás négy szakaszra osztható. Storno a szentély helyreállításához előzetes költségvetést⁴³ mellékelte, megjegyezve, hogy az egész projektnek ez lesz a legdrágább része a főoltár és az itteni nagy ablakok miatt.⁴⁴

A restaurálás ügyében ezt követően több mint másfél évig nem történt előrelépés. A változást az 1862-es esztendő hozta meg. Ez év január 16-án Rách városplébános megkérte a konventet, hogy hozzájárulásával tegye lehetővé a templom régóta tervezett restaurálását. A szükséges tőke megítélésére és a konvent ez irányú teherbírásának megítélésére pénzügyi bizottságot alakítottak.⁴⁵ A pénzügyi bizottság – miután áttekintette a konvent pénzügyi helyzetét – a március 22-i konventülésen azt javasolta, hogy kezdjék el a restaurálást, és a közel 20 000 Ft-nyi konventvagyonból engedélyezzék 5000 Ft-nak a célra való felhasználását. A konvent a javaslatot elfogadta, a restaurálás levezetésére szakértő bizottságot neveztek ki. A bizottság önálló hatáskörben dönthetett, de fontosabb ügyekben ki kellett kérnie a konvent beleegyezését.⁴⁶

⁴³ A levélhez csatolt, a szentély helyreállításához szükséges munkákról szóló költségvetés részletesen felsorolta szakmánként az elvégzendő munkákat és a várható maximális kiadásokat (végösszeg: 11 750 Ft osztrák értékben). Storno fontosnak tartotta, hogy a szükséges munkákat lehetőleg a helyi vállalkozókkal végeztessék el, a legkedvezőbb ár érdekében a konvent írjon ki versenytárgyalást. *Überschläge*. Fennmaradt két példányban, egyik márc. 30., a másik márc. 31. keltezéssel. Előbbi: SoM, Storno-gyűjtemény, „*St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn*” feliratú mappa. Utóbbi: VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 49. sz.

⁴⁴ SoM, Storno-gyűjtemény, „*St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn*” feliratú mappa.

⁴⁵ A bizottság elnöke Rách lett, tagjai a konventtagok közül: Raffensperger Ignác, Pottyondy Ágoston, Hiernschrodt Károly, Hochecker János és Geizler József mint jegyző. SKKL, Jkv. 1856–1862. 1862. I. 16. No. 7.

⁴⁶ A bizottság elnöke Rách lett, tagjai: Alberth Ferenc, Fend János, Flandorffer Ignác, Gruber Alajos, Hild Ferdinánd, Hild Károly, Hiernschrodt Károly, Kugler Henrik, Lunkányi Károly, Müller Paulin, Pokorny Antal, Pottyondy Ágoston, Raffensperger Ignác, Storno Ferenc, Wilfing József és a konventjegyző, Geizler József. SKKL, Jkv. 1856–1862. 1862. III. 22. No. 12. Ikt. ir. 12/1862.

Rách városplébános a fentiek alapján április 8-án levelet intézett a kegyúri jogokat gyakorló városi tanácshoz, melyben ismertette a konvent döntését. Kérte, hogy a szentély külső helyreállításáról a város gondoskodjon.⁴⁷ A tanács április 14-én engedélyezte a konventnek, hogy a helyreállításra a templompénztárból kért 5000 Ft-ot felhasználhassák. „A tanács ezen mult századok jámbor szellemét tanusító magasztos emlékek méltó megújítását méltányos pártfogása alá vevén ezen kérelmet általában és elvileg helyben hagyja; a külső sanctuariumnak megújítását illetőleg azonban miután az átiratból ki nem vehető, hogy az ebbéli munkálatok és költségek mennyire terjedhetnének”, az ügyet kiadták Raffensperger Ignác és Geiszler József tanácsnokoknak, hogy erről „előbbkelő polgárokkal és az egylettel [konventtel] értekezzenek és kellő megvizsgálás után jelentést tegyenek.”⁴⁸

A templomrestaurálási bizottság április 8-án megtartotta I. ülését. A felvett jegyzőkönyv pontjait a május 27-i konventülés elfogadta.⁴⁹ Alberth Ferencet megválasztották a bizottság pénztárosának, meghagyták neki, hogy vezessen naplót a restaurálás valamennyi bevételéről és kiadásáról. Storno bemutatott főoltártervét és üveglakait minden szempontból kitűnőnek találták. Kimondták, hogy a főoltárt Fend János asztalos, az ablakokat Wilfing József festő és Gruber Alajos üveges készítse el, és lehetőleg helyi iparosokat vonjanak be a munkába.

Az ülésen Storno bemutatta a restaurálás általa kidolgozott programját nyolc pontba foglalva.⁵⁰ Első helyen a teljes terv és a részletrajzok kidolgozását említette. A pénzügyi feltételek biztosítására egylet alapítását, gyűjtések szervezését, míg a külső helyreállítás fedezésére a városi tanács mint kegyúr megkeresését javasolta. Fontosnak tartotta önálló pénztáros és ellenőr választását. Szorgalmazta azt is, hogy a kivitelezést helyi erőkkel valóssítsák meg.

Véleménye szerint először a szentélyt (*hoher Chor*) kell kívül-belül helyreállítani, hiszen a gótikus épületeknél a szentély az egész épület mértéke. Meglátása szerint minden vállalkozást a legnehezebb résszel kell kezdeni, mert ha az elkészült, a többi már könnyebb lesz. A szentély helyreállításának menetét a következő sorrendben határozta meg: A külső rész beállványozásával pontos méretek vehetők a kőfaragó- és az üvegfestő munkához. Az állvány állva maradhat, és később az oldalhomlokzatokra áthelyezhető. Meszesgödöröt kell létesíteni és ugyanott mészsoltásra alkalmas helyet kialakítani. El kell készíteni az ablakok és az oltár, valamint a kőfaragómunkák pontos rajzait. Fel kell állítani egy kőfaragóműhelyt, a köveket a helyszínre kell szállítani, hogy a tél folyamán a kőfaragó és a szobrász elvégezhesse munkáját. Előbb a pillérek kő kiegészítését, majd az ablakműveket kell elhelyezni. A külső és belső felületek természetes színben

⁴⁷ MNL GyMSMSL, IV. 1106 Sopron Város Tanácsának iratai, I. Egyházügyi iratok (Acta Ecclesiastica), No. 964.

⁴⁸ Uo. A városi tanács jegyzőkönyvének kivonatát (1361. sz.) ld. még: VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 8. sz.

⁴⁹ SKKL, Jkv. 1856–1862. 1862. V. 27. No. 25. Ikt. ir. 25/1862 (16/1863 alatt).

⁵⁰ „Programm”. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa.

maradnak, csak a falsíkokat (*Füllmauer*), boltsüvegeket (*Gewölbekappen*) stb. színezik megfelelő módon. Miután a szentély külső része elkészült, a mérműveket elhelyezték, a szentélybelsőt kell fölállványozni, ezután következhet a régi főoltár bontása, az ablakok elhelyezése és az új főoltár felépítése. E munkák idejére a szentélyt lezárják, misézni az egyik mellékolnárnál lehet. A szerződött mesteremberek részére kiadott munkákat rendszeresen ellenőrizni kell.

A szentély után az északi homlokzat és az északi hajóbelső következik, mivel ez a templom leginkább károsodott része. Ezután kerülhet sor a déli homlokzatra és a déli oldalhajó-belsőre, valamint a középső hajóra. A vállalkozás a torony helyreállításával és a megfelelő paramentumok beszerzésével zárul.

A bizottság Storno programjával általánosságban egyetértett. Jelezték ugyanakkor, hogy egyelőre csak a szentélyt restauráltatják, részben az istentiszteletek folyamatosságának biztosítása végett, részben pedig azért, mert remélik, hogy az elkészülő szentély látványa jótékony adakozásra indítja a közönséget. Határoztak a meszesgödör létesítéséről, és úgy döntöttek, hogy a kőfaragóműhelyt a halottaskocsi-tárolóból alakítják ki. Végül határoztak arról, engedélyt kérnek a városi tanácstól, hogy a restaurálás céljára eladhassák a templom borkészletét.

I. ütem: A szentély, a sekrestye és a mellékszentélyek helyreállítása (1862–1863)

A templom helyreállításának I. üteme 1862 késő őszen⁵¹ a szentélyben azzal a három kaplacsütéssel vette kezdetét, melyet Rách városplébános ejtett az elfalazott főpapi ülőfülkéknél. Elsőként ezeket a fülkéket bontották ki. Az I. ütem ünnepélyes lezárására 1863. október 4-én került sor, amikor Simor győri püspök felszentelte az új főoltárt.

1. Belső helyreállítás

A belső terekben történt változások ismertetése előtt táblázatban mutatjuk be az egyes munkálatokat végző mesteremberek nevét, foglalkozását, számlájuk keltét és végösszegét.⁵² A lokálpatrióta szemléletet jól tükrözi, hogy az iparosok – a bécsi David Hollenbach kivételével – mind soproni vállalkozók közül kerültek ki, munkájukat kivétel nélkül az egész vállalkozás lelkét jelentő Storno tervei, (részlet)rajzai szerint, annak vezetése és irányítása mellett végezték.

⁵¹ A restaurálást engedélyező püspöki leirat november 10-én kelt. GyEL PL Egyházkerületi iratok (Egyházkerületi iratok.) 3024/1863.

⁵² A számlák lelőhelye: VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 8. sz. I. Hild Károly. II. Fend János. III. Scherak Eduárd. IV. Wilfing József. V. Storno Ferenc. VI. Kastner Ferenc. VII. Riesinger János. VIII. Pokorny Antal. IX. Hild Ferdinánd. X. David Hollenbach. XI. Haupt Jakab. XII–XIII. Franz Erban (kelheimi lapok). XIV. Schrems Károly. XV. Kastner Mihály. XVI. Gruber Károly. XVII. Oberloh Károly. XVIII. Gruber Alajos. XIX. Schrems Károly. XX. Mészshordás. XXI. Oltárlebontás.

	vállalkozó neve	foglalkozása	számlájának	
			kelte	végösszege (osztr. ért.)
1.	Hild Károly (1802–1874)	kőfaragó	1863. 10. 12.	1870 Ft 79 kr
2.	Fend János	asztalos	1864. 02. 01.	3240 Ft – kr
3.	Scherak Eduárd	szobrász	1863. 10. 08.	1210 Ft – kr
4.	Wilfing József (1818–1879)	üvegfestő	1863. 11. 01.	2060 Ft – kr
5.	Storno Ferenc (1821–1907)	tervező, festő	1863. 11. 06.	1622 Ft – kr
6.	Kastner Ferenc	festő-mázoló	1863. 10. 28.	33 Ft 50 kr
7.	Riesinger János	lakkozó-aranyozó	1863. 10. 05.	332 Ft 71 kr
8.	Pokorny Antal	lakatos	1863. 10. 27.	379 Ft 19 kr
9.	Hild Ferdinánd (1802–1874)	építőmester	1863. 10. 31.	1109 Ft 4 kr
10.	David Hollenbach	bronzműves	1863. 12. 23.	181 Ft 91 kr
			1863. 11. 03.	3400 Ft – kr
11.	Haupt Jakab	szíjgyártó, bronzműves	1863. 10. 12.	150 Ft – kr
12.	Franz Erban	kőkereskedő	1863. 09. 22.	344 Ft – kr
13.	Schrems Károly	kárpitós	1863. 11. 03.	380 Ft 4 kr
			1863. 12. 05.	34 Ft – kr
14.	Kastner Mihály	szobafestő	1863. 10. 30.	335 Ft – kr
15.	Gruber Károly	szítás	sine dato	74 Ft 90 kr
16.	Oberlohr Károly	köteles	1863. 10. 31.	7 Ft – kr
17.	Gruber Alajos (1818–1906)	üveges	1863. 10. 30.	303 Ft – kr

1. táblázat. Kimutatás a szentélyben, sekrestyében és mellékszentélyekben dolgozó iparosokról, 1862–1863

A régi berendezés bontásáról, eltávolításának körülményeiről keveset tudunk. A számlák szerint Fendnek a főoltár és a kegyúri székek lebontásáért, Hild Ferdinándnak a két márvány mellékoltár eltávolításáért fizettek.

Az érintett templomszakaszt Hild Ferdinánd állványozta be. Emberei elhelyezték a mérműveket és más kőfaragómunkákat, kijavították a boltozati repedéseket, levették a régi vakolatot, majd a falfületek új vakolást és meszelést kaptak. A különböző tagozati elemeket Hild Károly kőfaragó javította ki: a bordákat, párkányokat, féloszlopokat (*Dienst*) és oszlopfőket. Újonnan 27 lábnyi (kb. 8,5 m) övpárkányt (középpárkány, *Kaffgesims*) készített.

A szentélyt és előterét kelheimi lapokkal burkolták. A térkövezést Hild Ferdinánd végezte, a kőlapokat Franz Erban bécsi kereskedőtől (Franz Erban's Steingeschäft) rendelték meg. A szállítmány két részletben, 1863 szeptemberében érkezett meg: előbb 500

8–9. kép. Freskómaradványok a szentélyben. Balra a legrégebb, jobbra az utolsó réteg (SoM, S.84.125.1.)

db 12×12 hüvelykes (31,6×31,6 cm) finomra csiszolt lap (fele fehér, fele kék), majd 450 db 15×15 hüvelykes (39,5×39,5 cm) félig csiszolt, középerős lap.

1.1 Szentély

Ahogy említettük, a helyreállítást a szentélyben kezdték.⁵³ Az északi oldal első boltszakaszában a pasztofóriumot (*Sacramenthäuschen*) Hild Károly kőfaragó faragta, ahogy azt Storno a réginek a befalazott, festett töredékei alapján megfogalmazta.⁵⁴ Rézrácsát Haupt Jakab gyártotta, a szükséges lakatosmunkát Pokorny szállította. A kő szentségház kiegészítésekor Storno három, egymás fölötti díszítő festést talált. (8–9. kép⁵⁵) A legelső, azaz a legrégebbi réteg csak egyes színes vonalokból állt. A középsőn mondatszalogokat tartó angyalok látszódtak. A felső rétegen két angyal egy szépen mintázott szőnyeget tartott a szentségfülke fölött. Ez utóbbi festményt Storno formájában és színeiben restaurálta.⁵⁶

⁵³ Az egyik legfontosabb forrás Storno 1863 körül ceruzával papírra írt feljegyzése a szentély, a kereszthajó és sekrestye helyreállításáról. SoM, Storno-gyűjtemény, „*St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn*” feliratú mappa, sine dato.

⁵⁴ SoM, ST.84.95.53.

⁵⁵ 41. vázlatkönyv, 166., 176.

⁵⁶ SoM, Storno-gyűjtemény, „*St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn*” feliratú mappa, benne újságcikkek: Pester Bote, 1864. 133. sz. okt. 29.; Wanderer, 1864. 331. sz. nov. 30.; *Rómer Flóris Ferenc*: Régi falképek Magyarországon. Monumenta Hungariae Archaeologica. Magyarországi régészeti emlékek. III. kötet. Budapest, 1874. 139. A freskómaradványok 1937-ben elpusztultak, amikor a falszárítás-szigetelés miatt leverték a vakolatot. *Kelemen István*: A soproni Szent Mihály-plébániatemplom fél évszázada (1900–1950). In: Soproni Szemle 74. (2020). 1. sz. 96.

A sekrestyeajtó bélletét gótizálták. A befalazott ülőfülkéket (*Sitznischen*) kibontották, átdolgozták, mérműveiket pótolták. Hild Károly ide két csúcsívet (*Spitzbogen*), hozzájuk öt tartóelemet (*Träger*) és három mérművet faragott. (Az ülőfülkék addig csak a három szentélyzáró falnál húzódtak, a sekrestyeajtó két oldalán nem voltak.)⁵⁷ A szentésház, az ajtóbélet és az ülőfülkék még 1862-ben elkészültek. Ezzel az év munkálatai befejeződtek.

1862–1863 telén Storno a részletrajzokat készítette a kőfaragó, az asztalos, a szobrász, az üvegfestő és más mesteremberek számára. 1863 tavaszán a szentélyt kívülről és belülről beállványozták, majd folytatták a munkát. A három szentélybeli zárókő közül csak egyik volt díszített és régi (Krisztus arca Veronika kendőjén), a másik kettőt (Atya, Szentlélek) az előkerült régi színekkel Storno modellálta.⁵⁸ A zárókővekre a Scherak által készített gipszöntvényeket erősítették.

A szentélyfej ablakainak mérművei közül egy sem hiányzott, azokat Hild Károlynak csak ki kellett javítania. A negyedik (déli) szentélyablak ugyanakkor háromnegyed részben be volt falazva, és kívülről a meredek sekrestyetető takarta. Ezt a tetőt eltávolították, az oldalablakot pedig kinyitották, kb. 6 lábnyira (kb. 190 cm-t) lefelé bontva. Az ablak részére mind a mérművet, mind a középosztót (*Mittelpfosten*) újra kellett gyártani.

A szentélyfej három ablakát színesre festett, ölmozott üveggel díszítették, a templom belső terének középkori hatását kívánták általuk megteremteni. A festést Storno kartonjai, tervei, kompozíciója⁵⁹ alapján Wilfing József, helyi bencés gimnáziumi rajztanár és üvegfestő végezte, aki az üvegfestést a regensburgi születésű Johann Friedrich Walzer üvegfestőnél tanulta ki Heiligenkreuzban.⁶⁰ Az üvegesmunkát (kiszabás, keretbe foglalás) Gruber Alajos, a lakatosmunkát Pokorny szállította. Ezt a három ablakot nagy, ornamentális felületekkel látták el. A két szélső, kétosztatú ablak alsó szakaszára a négy végső dolog emblémája került: az északkeletre a halál és az utolsó ítélet, a délkeletre a pokol és mennyország, a megfelelő bibliai idézetekkel. A középső, háromosztatú ablak alsó szakaszán az akkori konventtagok nevét örökítették meg.⁶¹ A szentély mind a négy nagyablakának merevítő vasrúdjait és -rácsait Kastner Ferenc mázolta feketére.

A szentély sarkaiba, poligonális törésvonalai mentén az ablakok közé négy kőbaldachint helyeztek el, melyek a régi, megtalált mérték szerint készültek (Hild Károly és Scherak). A következő évben, 1864-ben a két szélsőre Kugler Ferenc – Storno terve

⁵⁷ „Unter den Fenstern des Chors und zwar an den drei Abschlusseiten läuft eine Gallerie mit spitzbogigen Arcaden.” Die St. Michaeliskirche und die Jacobschapelle... 108.

⁵⁸ SoM, ST.84.95.107.

⁵⁹ SoM, ST.84.95.103.

⁶⁰ Wilfing az ablakokat Simor püspök rákosi kastélyában berendezett, az országban elsőnek számító üvegfestő műhelyben festette. *Prokopp Gyula: A fertőrákosi üvegfestő-műhely és Wilfing József.* In: Soproni Szemle 10. (1956) 2. sz. 179–182.

⁶¹ Wilfing ajánlatát, miszerint a konventtagok neveit ingyen megfesti, a templomrestaurálási bizottság II. ülésén, 1862. november 2-án fogadta el. SKKL, Ikt. ir. 16/1863.

alapján – széleskúti (ma Breitenbrunn, A.) kőből Szent József- (dél felé) és Szűz Mária-szobrot (észak felé) faragott.⁶²

A szentély mennyezetének és oldalfalainak kifestésével Kastner Mihályt bízták meg. A boltmezők szegélyét a Fiú keresztjének, a Szentlélek lángjának és az Atya lilomának szimbólumával díszítette. A boltíveket kékre csíkozta és patronfestéssel díszítette (*bläulich streifen und abpatronieren*). A bordákat és a falakat csíkozta és színezte (*streichen und fassen*), az ülőfülkébe a megadott sablon alapján szőnyegmustrát festett.

David Hollenbach bécsi bronzművestől négy, 16 fényű, aranyozatlan rézusztert és egy igen nagyméretű, aranyozott, a Hit, a Remény és a Szeretet alakjával díszített, tűzaranyozott bronz öröklámpát rendeltek. (Utóbbi figuráinak öntéséhez Scherak hársfa modelljeit használta.) Az osztrák mester Storno rajzai alapján dolgozott.⁶³ Az egyik korábbi nagy lusztert Haupt Jakob egészítette ki és tűzaranyozta. 1864-ben két aranyozott fali apostol-gyertyatartót rendeltek Hollenbachtól.⁶⁴

A szentélyt öt főpapi székkal (*Pontifical Stuhl*) és két kegyúri székkal (*Patronat Stuhl*) rendezték be.⁶⁵ Fend műhelyében készültek tölgyfából, szobrászati elemekkel (lombozat, kúszólevél, keresztvirág, címerek stb.) Scherak díszítette őket. Beeresztésüket (firniszelés) és lakkozásukat Riesinger végezte. A főpapi székek fölé tölgyfa baldachin került, melynek két vastartóját Pokorny szállította, Riesinger aranyozta. A baldachin drapériáját vörös anyagból Schrems kárpitos készítette, azt aranyhímzéssel és selyempaszománnyal díszítette. A székeket szintén vörös selyemmel kárpitozta. A baldachin és a papi székek fölé szürke és fekete anyagból borítást is csinált.

A szentély új szőnyegeit (nagy futószőnyeg, papi székek és oltárlépcsők szőnyegei) Bécsből hozatták, a főoltárlépcsőt fedő korábbi, rossz vörös posztó helyett.⁶⁶

A szentélyt új, kőből való áldoztatóráccsal (*Speisgätter*, lettner) választották el a hajótól.⁶⁷ Hild Károly faragta, tölgyfa ajtaját Fend szállította, Riesinger firniszelte és lakkozta, Pokorny látta el vasalattal. A köfelületet Kastner Ferenc mázoló eresztette be olajjal.

Később a szentély berendezése kisebb darabokkal bővült. Fend 1863 végén egy gótikus stílusú lépcsős zsámolyt, 1866-ban két neogótikus asztalt, 1869-ben egy álló tölgyfa olvasópultot készített.⁶⁸ 1867-ben Schwarz Antal asztalostól egy kis tölgyfa imazsámolyt rendeltek.⁶⁹

⁶² VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 37., 47. sz. Elkészítette Rách életnagyságú brüszjtjét, amit a sekrestyében helyeztek el. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa.

⁶³ SoM. Csillárok: ST.84.95.183/a, ST.84.95.184, ST.84.95.188–189. Örökmécs: ST.84.95.224.

⁶⁴ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 16. sz.

⁶⁵ SoM, ST.84.95.54, ST.84.95.186–187, ST.84.95.238.

⁶⁶ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 44. sz., 52. sz.

⁶⁷ SoM, ST.84.95.182.

⁶⁸ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 15. sz., 39. sz.

⁶⁹ Uo. 39. sz.

1.2 Új főoltár

A tölgyfa oltárépítmény Fend János munkája, Storno rajza és kompozíciója alapján.⁷⁰ Egyes részletei (*Auslage*) cédrusfából készültek. A faszobrászati munkák (szobrok, szőlőágak, kúszólevelek, keresztvirágok, egyéb díszek, oszlopfők, lombdíszek) Scherak hozzáértő kezei közül kerültek ki.⁷¹ Az oltárt Riesinger lakkozta eresztette be olajjal. A tabernákulumot ugyancsak ő eresztette be és aranyozta. Az oltárt 1862. május 28-án kezdték el építeni, és 1863. szeptember 19-én, egy nap alatt állította fel Fend négy legényével.⁷²

A főoltárképet,⁷³ a predella 12 apostolát,⁷⁴ valamint a tabernákulum ajtajának képét (Krisztus a kereszten, Mária, Szent János, Ádám és Éva alakjával)⁷⁵ Storno tervezte és festette. Az oltárkép festését Riesinger készítette elő: fatábláját mindkét felén előbb lenvászonnal vonta be, majd alapozta (grundírozta) és aranyozta (*Goldrund*). A predellaképek fatábláin és a tabernákulum ajtaján szintén ő végezte az alapozást és az aranyozást.

Az oltárkép Szent Mihály arkangyalt, a templom és a város védőszentjét örökíti meg, felvértezve, pajzzsal a kezében, amint diadalt arat a Sátán fölött. A kép két oldalára Szent István király és Boldog Gizella királyné faszobra került, alájuk pedig az ország és a város címerét faragták meg. A két említett szobor fölött, a baldachinok alatt a soproniak által régi időkől mélyen tisztelt két pestisszent, Szent Sebestyén és Szent Rókus kapott helyet. Az oltár teljesen áttört felső részét Szűz Mária mint a Magyarok Nagyasszonyának (*Patrona Hungariae*) a szobra foglalta el, alatta pedig balra és jobbra Rafael és Gábrriel arkangyal nyert elhelyezést.

A tabernákulum belsejét Schrems kék, aranycsillagokkal díszített anyaggal vonta be. Az oltár hat neogótikus réz és hat tūzaranyozott bronz gyertyatartóját (*Leuchter*) Storno rajza alapján⁷⁶ David Hollenbach bécsi bronzműves kivitelezte. 1864-ben további két aranyozott bronz gyertyatartót rendeltek tőle a tabernákulumhoz, egyet pedig föléje.⁷⁷

A menzát (tumbát), az oltárlépcsőt és a lépcső lapjait Hild Károly faragta. A három lépcsőfok előlapjára a Hit, a Remény és a Szeretet szimbólumait mintázták. A menzát Kastner Ferenc eresztette be olajjal. Elő- és oldallapjainak a négy evangélistát ábrázoló féldomborművei Storno modellálása alapján készültek,⁷⁸ öntőformájukat Scherak formázta meg fából. A domborművek mezejét Riesinger aranyozta.⁷⁹

⁷⁰ SoM, ST.84.95.55. Alternatív terv, 1859: ST.84.95.48.

⁷¹ Tervek pl.: SoM, ST.84.95.7.

⁷² Az oltárban két német nyelvű feljegyzést helyeztek el, melyek a közelmúltban kerültek elő. Itt mondok köszönetet Schmuck Antalnak, hogy az azokról digitális felvételeket rendelkezésemre bocsátotta.

⁷³ Változatok: SoM, ST.84.95.105, ST.84.95.168–171.

⁷⁴ SoM, ST.84.95.106.

⁷⁵ SoM, ST.84.95.110/a.

⁷⁶ SoM, ST.84.95.221–223. A famodelleket Fend készítette. Ld. még: SKKL, Ikt. ir. 16/1863.

⁷⁷ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 16. sz.

⁷⁸ SoM, ST.84.95.52.

⁷⁹ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 17. sz.

A főoltárt 1863. október 4-én Simor János győri püspök konzekráta Szent Mihály arkangyal tiszteletére és elhelyezte egyúttal benne Szent Benedek, Reparatus és Maximus vértanúk ereklyéit.⁸⁰

Később a főoltár kisebb asztalosmunkákkal gyarapodott. 1863 végén Fend a tabernákulumi gyertyatartókhoz két cédrusfa konzolt csinált. 1865-ben böjti keresztet (*Fastenbild, Fastenkreuz*) rendeltek tőle, melyet Storno terve alapján kivitelezett.⁸¹ 1869-ben tölgyfa olvasópultot készített a főoltárra.⁸²

A feltámadt Üdvözítőt ábrázoló olajképet, melyet a húsvéti időszakban a főoltárkép elé szoktak helyezni, Storno tervezte és festette meg a vászonnal bevont falapra.⁸³ A kép hátterét a festés előtt Riesinger alapozta és aranyozta.⁸⁴

1.3 Sekrestye és kincstár

A sekrestye új bejárati ajtót kapott, melyet Fend készített, Riesinger eresztett be, lakkozott, és Pokorny látott el vasalattal.⁸⁵ Az ajtó fölötti feliratot Storno maga festette, ahogy a szentély északi falán található kronosztikont⁸⁶ (helyesebben kronogramát) is. Utóbbi a barokk korban nyitott, ezért elfalazásra került félköríves ablak helyén készült, a korábban már meglévő feliratok nyomán.⁸⁷ A sekrestye bejárata mellett új, kőből faragott szenteltvíztartót (Hild Károly) helyeztek el vasállványon (Pokorny). Az ajtónál lévő, megtartott régi csengettyűk⁸⁸ részére Pokorny új tartórészeket készített, melyeket Riesinger aranyozott meg, vörös birkagyapjából való húzójukat Schrems szállította.

Már említettük, hogy a sekrestye meredek tetejét lebontották. Ennek során a régi keresztboltozat fölött még egy, későbbi időből származó, igen meredek teherhárító ívet (*Schutzgewölbe*) találtak. Mivel ez a továbbiakban nem maradhatott meg, lebontották.⁸⁹

⁸⁰ VpL, I. Oklevelek. GyEL PL Egyházkorm. 2820/1863.

⁸¹ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 15. sz., 17. sz.

⁸² Uo. 39. sz.

⁸³ SoM, ST.84.95.113. A kép terve 1865-ből: ST.86.1095.1. Kiállítva a Storno-ház szalonjában.

⁸⁴ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 43. sz.

⁸⁵ SoM, ST.84.95.182.

⁸⁶ SoM, ST.84.95.261.

⁸⁷ A kronogrammak azelőtt a szentély jobb oldali falfelületén örökítették meg a templom életének fontosabb eseményeit. VpL, IV. A Városlébánia és esperesség hivatalos iratai, 41. d. „96/I 5” dosszié, 4. sz. dokumentum. Helyüket egy ismeretlen bécsi hivatalnok úti jegyzeteiből ismerjük, aki 1834-ben látogatta meg az épületet. *Csatkai Endre*: i. m. 1938. 34–35.

⁸⁸ 1836-ban 12 fémharangocskából álló csengettyűt készítettek vas harangszékkel a sekrestyeajtóhoz. VpL, VI. Egyéb iratok, 40. d., 95/I. 4. jelzet, 4. sz. Ugyanebben az évben készült nyolc kicsi oltárcsengő, alattuk egy kilencedikkel. Jelésük (1836 MI 1498) szerint a régi harang anyagából öntötték azokat.

⁸⁹ Storno feljegyezte, hogy a boltozat törmelékében nagyon sok érdekes tárgyat találtak. A legfontosabbak közülük a régi festett üvegablakok maradványai voltak (figurák, csillagok, rozetták töredékei, szépen damaszkolt kék háttér stb.). Előkerültek olyan festett ablakok maradványai is, amelyek a tűztől megolvadva lefelé csöpögtek és a vasrudakon úgy maradtak lógva, mint a fekete jégcsapok. Bizonyítva, hogy a templom korábban egy nagy tűzvészben károsodott. A főpárkány kváderkövei 3–4 hüvelyk (7,9–10,5 cm) mélyen

A kincstár nyolc boltozati címerpajzsának (pátriárkák, egyházatyák) festését Storno restaurálta. A sekrestye záróköveit (főangyalok, evangélisták) a következő évben, 1864-ben ugyancsak ő tisztította meg a mésztől, előkerült festésüket pedig restaurálta.⁹⁰ Munkájának a sekrestyeajtó fölötti falmezőben elhelyezett feliratos tábla állít emléket. Ugyanitt Riesinger három címerpajzsot írt meg és aranyozott.⁹¹ A kincstár falait 1863-ban, a sekrestyét és a mellette lévő helyiséget 1864-ben Kastner Mihály festette ki.⁹²

A kincstár egyik ablakához Hild Károly új mérművet és könyöklőt (*Sohlbank*) faragott. Pokorny a kincstár egyik ablakához vaskeretet, a lépcsőházban pedig két keskeny vasablakot készített. A két szint ablakait Gruber üvegezte, vasrácsukat Kastner Ferenc mázolta feketére. 1864-ben a sekrestye ablakát Wilfing – Storno rajza után – színes ornamentikával díszítette.⁹³ Az üvegezést Gruber végezte, ő szállította az ablakrácsot is.⁹⁴ A kincstárnál lévő ajtót Kastner Ferenc vörös színűre festette.⁹⁵

1.4 Mellékszentélyek

Az oldalhajók zárását jelentő mellékszentélyekben Storno lebontatta Hild Ferdinánddal mindkét karzatot, vagyis az oratóriumokat, mert azokat – tévesen – a középkorinál későbbi beépítésnek tartotta. Ezzel a szentélyek két szintjét összenyitották. A funkcióját veszített északi oratóriumajtót befalazták. Eltávolították mindkét márványoltárt is, melyek az északi és a déli első oszlopok nyugati oldalán álltak. Ugyanakkor az északi és a déli szentélyben lévő mellékoltárokat (Szentsír/Mindenszentek- és Háromkirályok-oltárok) – egyelőre – a helyükön hagyták, Kastner Mihálytól új mázolást kaptak. Ezeknél az oltároknál – nyilván a karzatlébontrással összefüggésben – Hild Károly összesen három oszlopfőt készített. Scherak kijavított egy zárókövet, egy kis zárókövet pedig újonnan készített és helyezte el.

Az északi oldalon, a Szentsír-oltárnál, a volt emeleti részen Hild Ferdinánd kibontott egy ablakot, mely Hild Károly műhelyéből új közép- és oldalosztót, valamint Wilfing szakértelmének köszönhetően zöld szőnyegmustrával festett színes üvegezést kapott, lakatosmunkáját pedig Pokorny végezte. A déli mellékszentély ablakát az egykori ablakszerkezet szélességében elfalazták, az egykori üvegsíkra dekoratív mustrát festettek.⁹⁶

vörösre égtek. (Valószínűleg az 1728. évi tűzvész nyomai ezek.) Előkerült ugyanitt, a két boltozat között egy 15. századi, nyél nélküli ácsszekerce is. SoM, Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 69v, 71r. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa, újságcikkek: Pester Bote, 1864. 133. sz. okt. 29. Wanderer, 1864. 331. sz. nov. 30.

⁹⁰ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 24. sz.

⁹¹ Uo. 17. sz.

⁹² Uo. 20/b sz.

⁹³ Uo. 13. sz.

⁹⁴ Uo. 11. sz.

⁹⁵ Uo. 18. sz.

⁹⁶ *Dávid Ferenc: A Szent Mihály templom berendezése: művészi értékű üveglakok.* In: Sopron Szent Mihály templom, művészettörténeti dokumentáció. Kézirat, 2014. 17.

2. Külső helyreállítás

A szentély, a sekrestye és a kincstár külső helyreállítását⁹⁷ – Storno tervei alapján – a városi tanács mint kegyúr vállalta magára. A szükséges kőfaragó- és kőművesmunkákról 1862 júniusában készültek el az előzetes költségvetések, melyek tételesen felsorolták az elvégzendő munkákat. A tanács július 7-én úgy határozott (2429. sz.), hogy mivel ezeket a helyreállítási költségeket nem vették fel az az évi költségvetésbe, továbbá a tervezett és elvben jóváhagyott helyreállítások azonnali végrehajtása nem lehetséges, ezért az ügyet kiadják Raffensperger Ignác tanácsnoknak azzal a meghagyással, hogy a költségeknek az 1863. évi költség-előirányzatba való felvételéről gondoskodjon, vonatkozó indítványát annak idejében terjessze elő.

Miután a templomrestaurálási bizottság értesült a város szándékáról, II. ülésén, 1862. november 2-án Hild Ferdinánd és Károly gondjaira bízta, hogy a tavaszra szükséges meszet időben leoltsák. A temető melletti kőfaragóműhely kialakítását Stornonak kellett felügyelnie. Neki kellett megkezdenie a szükséges homok fuvaroztatását azokkal a gazdálkodókkal, akik ingyen fuvar ajánlottak fel. Alberthet és Lunkányi Károlyt bízta meg az ingyenmunkára jelentkezők összeírásával.⁹⁸

A városi tanács november 3-án úgy határozott (4184. sz.), hogy a munkák kiadásáról versenytárgyaláson (árlejtés) dönt, megszervezésével Raffenspergert bízta meg. Az árlejtési hirdetményt december 12-én tették közzé. A december 19-én tartott árlejtésen és „ajánlati tárgyalás”-on a legolcsóbb ajánlatot Mechle Ferenc kőműves (1284 Ft 34 kr) és Hild Károly kőfaragó (899 Ft) tette, így őket bízta meg a szentély külső helyreállításával. A tanács január 3-án hagyta jóvá az eredményt (75. sz.) (10. kép).

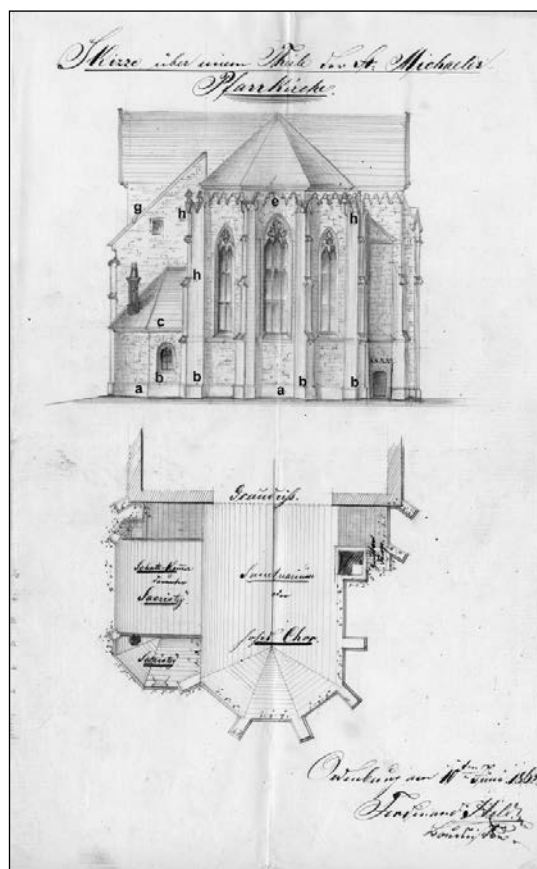
Az állványzatot még Hild Ferdinánd állította fel, melynek költségeit utóbb Mechle megtérítette neki.⁹⁹ Mechle emberei a sérült helyeken leszedték a vakolatot, majd bécsújhelyi mészből és homokból készült habarccsal mind a falakat, mind a támpilléreket újravakolták. Elhelyezték a Hild Károly által a hibátlan, legjobb margitbányai mészkőből készített kőfaragómunkákat, nevezetesen:

a) 169 láb (53,4 m) hosszan lábazati lapokat – a régiek kibontása után – a sekrestyére, a kincstárra és a szentély falára, a támpillérek kivételével. b) 231 láb (73 m) hosszan lábazati párkányt a sekrestye és a szentély körül, a támpillérekkel együtt. c) 110 láb (34,7 m) hosszan körülfutó középpárkányt (övpárkányt) a sekrestyénél a régi kitörése után. d) Koronázópárkányt és övpárkányt: a sekrestye körül 65 láb (20,5 m) hosszan, a kincstárlépcsőnél 8 láb (2,5 m) hosszan és a vakablaknál 11 láb (3,5 m) hosszan. e) 4 + 2 mérművet a tetőpárkány (főpárkány) alá, a régiek kitörése után. f) 58 láb (18,3 m) hosszan tetőpárkányt több helyen való kitörést követően. g) 48 láb (15,2 m) hosszan párkányfedést a kincstár oromfalán, a sérült lapok eltávolításával és a fal kiegyengetésével. h) Befedtek hét támpillért; elhelyeztek 11 vízvetőt és a fedlapokat a támpillérekre. Elhelyeztek két könyöklőt vízvetővel a két nagy szentélyablakhoz.

⁹⁷ MNL GyMSMSL, IV. 1106 Fasc. I. No. 964.

⁹⁸ SKKL, Ikt. ir. 16/1863.

⁹⁹ SKKL, Ikt. ir. 16/1863.

10. kép. A szentély vázlata. Hild Ferdinánd, 1862. jún. 10. (MNL GyMSML, IV. 1106. Fasc. I. No. 964.)
Az egyes munkák helyét a)–h) betűk jelzik

	vállalkozó neve	foglalkozása	vállalkozói díja (osztr. ért.)
1.	Hild Károly (1811–1889)	kőfaragó	1147 Ft 82 kr
2.	Mechle Ferenc (1834–1869)	építőmester	1420 Ft 88 kr
3.	Renner György	ács	55 Ft – kr

2. táblázat. Kimutatás a szentélyen és a sekrestyén dolgozó iparosokról és a költségekről, 1863

A sekrestye délkeleti támpillérének háromszögű oromzata alá ekkor került a renoválás évét jelző 1863-as évszám. A sekrestye tetejét, mely a szentély déli, megnyitott ablakát részben eltakarta, lebontották. Az új fedélszéket Renner György ács kivitelezte. A tanács október 8-án engedélyezte Hild és Mechle számlájának a kifizetését (4395. sz.).

II. ütem: A hajók és a karzat helyreállítása (1864)

1. Belső munkák

A munkálatok a következő évben folytatódtak. Miután Storno 1864. március 15-én, a templomrestaurálási bizottság IV. ülésén bemutatta a beérkezett iparos költségvetéseket, elhatározta a helyreállítás folytatását. Kimondták, hogy a munkákat az oldal- és a kereszthajóban mindjárt húsvét után meg kell kezdeni és azokat Szent Mihály napjára be kell fejezni. Raffensperger Ignácot és Geiszler Józsefet bízták meg azzal, hogy a külső helyreállítás folytatásáról a városi tanáccsal tárgyaljanak. A belső munkálatok vezetésével a benyújtott költségvetés alapján Stornot, Fendet, Wilfinget, Grubert és Pokornyt bízták meg.¹⁰⁰

A kőfaragó- és kőművesmunkák odaítéléséről 1864. április 3-án tartották a versenytárgyalást. Költségvetésük alapján a munkákat Hild Károly és Hild Ferdinánd nyerte el. Megbízásuknak szeptember 29-ét, Szent Mihály-napját megelőző 14. napig kellett eleget tenniük.¹⁰¹

A húsvéti ünnepek után Fend és Hild Ferdinánd emberei a régi berendezést eltávolították, így a négy melléktoltárt (közülük a Miasszonyunk-oltárt később újra felállították), a márvány szószéket a hangvetővel és az orgonát. A hajóból és a karzatról kihordták a padokat és a székeket.

A belső restaurálás jórészenek befejezése után, 1864. október 2-án konsekrálta Simor püspök a templomot.¹⁰² A teljes belső helyreállítás összesen 18 hónapot vett igénybe. A padok és a szószék csak 1865-ben készültek el, a kiegészítő munkák egészen 1868-ig tartottak.

	vállalkozó neve	foglalkozása	számlájának	
			kelte	végösszege (osztr. ért.)
1.	Hild Ferdinánd (1802–1874)	építész	1865. 01. 31.	2664 Ft 89 kr
2.	Hild Károly (1811–1889)	kőfaragó	1865. 03. 30.	2314 Ft 79 kr
3.	Gruber Alajos (1818–1906)	üveges	1865. 02. 28.	1331 Ft 5 kr
4.	Scherak Eduárd	szobrász	1864. 12. 30.	517 Ft 86 kr
			1865. 03. 15.	68 Ft 10 kr
5.	Wilfing József (1818–1879)	üvegfestő	1865. 03. 31.	902 Ft – kr
6.	Franz Erban	kőkereskedő	1865. 03. 28.	956 Ft 80 kr

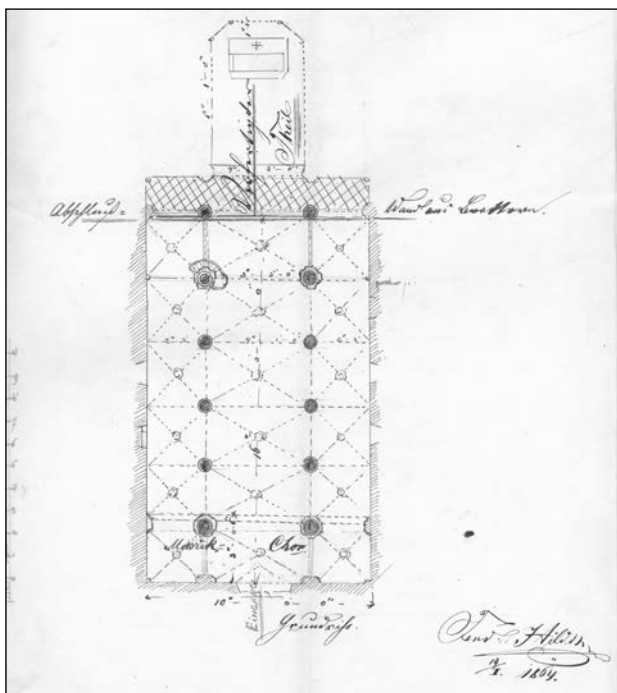
¹⁰⁰ SKKL, Ikt. ir. 8/1864.

¹⁰¹ SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa.

¹⁰² Póda Endre: A soproni kath. „parochia” és a „soproni kath. hitközség” története. Sopron, 1892. 118.

7.	Fend János	asztalos	1865. 03. 19.	1390 Ft – kr
			1866. 01. 06.	1672 Ft – kr
			1866. 01. 06.	238 Ft – kr
			1866. 04. 19.	180 Ft – kr
			1869. 06. 01.	45 Ft – kr
8.	David Hollenbach	bronzműves	1865. 03. 25.	502 Ft – kr
9.	Riesinger János	lakkozó és aranyozó	1865. 05. 24.	560 Ft 10 kr
			1865. 11. 30.	451 Ft 44 kr
			1866. 07. 02.	126 Ft 65 kr
			1867. 01. 08.	28 Ft 70 kr
10.	Kastner Ferenc	mázoló	1865. 02. 02.	14 Ft 60 kr
11.	Schrems Károly	kárpitos	1865. 02. 28.	12 Ft 40 kr
12.	Pokorny Antal	lakatos	1864. 12. 31.	463 Ft 65 kr
			1865. 03. 23.	18 Ft – kr
			1866. 12. 31.	161 Ft 85 kr
13.	Kastner Mihály	festő	1864. 10. 17.	150 Ft – kr
14.	Felkl János	cserepező	1865. 01. 16.	13 Ft – kr
15.	Rössler Flórián	asztalos	1864. 12. 24.	40 Ft – kr
16.	Storno Ferenc (1821–1907)	tervező, festő	1865. 04. 11.	907 Ft – kr
17.	Stokinger Károly	lánckovács	1864. 08. 08.	41 Ft 70 kr
18.	Keller Hein	órás	1866. 01. 11.	30 Ft – kr
19.	Kugler Ferenc	szobrász	1864	350 Ft – kr
20.	Renner György	ács	1864 (?)	9 Ft 45 kr
			1866. 09. 20.	3 Ft 75 kr
			1866. 12. 06.	19 Ft 08 kr
21.	Flandorffer Ignác	–	1864	102 Ft 70 kr
22.	Jermann Teréz	aranyozó	1864. 08. 14.	12 Ft 25 kr
23.	különböző számlák, 1864	–	1864	102 Ft 52 kr
24.	Schwarz Antal	asztalos	1867. 09. 11.	35 Ft – kr

3. táblázat. Kimutatás a hajókban és karzaton dolgozó iparosokról, 1864–1869

11. kép. A templom alaprajza, a szentély lezárásának jelölésével. Hild Ferdinánd ajánlatának melléklete, 1864. jan. 19. (SoM, Storno-gyűjtemény)

1.1 Építészeti változások¹⁰³

Az állványzatot Hild Ferdinánd állította fel.¹⁰⁴ A szentélyt és előterét, hogy megóvják a portól, a mellékelt rajz szerint, közvetlenül az első két oszlop mögött deszkafallal zárták le. (11. kép) A régi vakolatot – összesen 697,5 négyzetgölg felületen (2511 m²) – a falakról, a boltozatokról, a boltozati bordákról és az oszlopokról eltávolították. Az új vakolat felhordása után 697 négyzetgölg (2509,2 m²) falfelületet színezték.

Hild Károly kőfaragó kijavította a tagozati elemeket: 10 oszloplábazatot (*Säulensockel*), 11 oszlop- és féloszlopfőt, két boltgyámot (*Widerlager*) a pártázattal (*Krönung*), hét konzolt (*Ausläufer*), a karzaton pedig két oszlopfőt és hat féloszlopot. Újonnan 10 láb (316 cm) övpárkányt (*Kaffgesims*) készített. Összedolgozta a diadalívet és kijavította az északi oldal ülőfülkéit.

A hajóban összesen hét ablakot bontottak ki: az északi oldalon két hajó- és egy kereszthajóablakot, a déli oldalon pedig három hajó- és egy kereszthajóablakot. Az északi oldal mindhárom ablaka új könyöklőt és középosztót kapott. A déli oldal négy ablakának

¹⁰³ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 9. sz., 10. sz.

¹⁰⁴ 190 négyzetgölg (684 m²) állvány, 8 öl (15,2 m) magas; a 4 főállvány között gyalogállványok.

mindegyikéhez új könyöklő-rézsű (*Untersatzl*) készült, míg új középosztót csak egyikük igényelt; hármukat kívülről új vízvetővel látták el.

A karzaton fenn két ablakot újból megnyitottak, illetve jelentősen megnöveltek, míg a karzat alatti északi ablakot regotizálták. Hild Károly kőfaragó műhelyéből a karzatra két új ablak, hozzájuk egy-egy könyöklő, mérmű és középosztó került ki, a karzat alatti északi ablak új könyöklőt kapott. Az ablakok kőfaragványait a kőművesek helyezték el.

A színes, ólmozott üveglablakokat Storno tervezte, azokhoz hét kicsi és egy nagy ablakkartont készített.¹⁰⁵ A kereszthajókban egy-egy, az északi mellékhajóban kettő, a déli mellékhajóban három ilyen ablak készült, részben figurális festéssel és a 14 segítőszent alakjával.¹⁰⁶ A hét oldalhajóablak festését és égetését Wilfing végezte.¹⁰⁷ Azt tudjuk, mivel ezek az ablakok éppen maradtak, hogy az északi oldalra az alábbi szentpárok kerültek: a bejárathoz közelebbire Szent Dénes – Szent Katalin, majd Szent Borbála – Szent Agathius (Ákos), végül a kereszthajóban Szent Balázs – Szent Euszták. Az ablakok merevítő vasrúdjaikat Pokorny szállította.¹⁰⁸ A karzat földszintjén és emeletén tisztán ornamentális díszítésű ólmozott üveglablakokat alkalmaztak.

Az ablakokat Gruber Alajos üvegezte és végezte el szerkezetbe helyezésüket. A hat nagy templomablak duplaerős, ólomkeretes fehér és színes üvegezést kapott. A hetedik ablakot megnagyobbították. További üvegezéseket is végzett: két karzatablakot színes üveggel, a két kis lépcsőablakot, a bejárati két oldalablakot színes üveggel, négy ablakot dupla táblával, végül pedig az északi oldalon három ablakot erős táblával és ólommal. Az ablakrácsokat is ő szállította: a hét nagyablakhoz, a két karzatablakhoz és a két oldalablakhoz.¹⁰⁹

A karzat kő mellvédjét megbontották, majd miután az orgonát szétbontva leeresztették, a köveket visszahelyezték. Hild a mellvéd egy részét (53,5 köbláb = 364,6 m³) újonnan faragta. A karzatra 23 láb (7,27 m) új lábazati párkányt rendeltek tőle. A mellvédet az általa faragott írásszalaggal és évszámokkal (1489, 1864) díszítették.

A főbejárat melletti két régi szenteltvíztartót kibontották, majd az új, nagyobb tartóknak a kemény kváderkőben nagyobb helyet törtek. A kereszthajó északi gótikus vakajtáját belülről láthatóvá tették. A középhajó szellőzőnyílásának fedelén kettős rozetta darabjait találták meg, az egészet sikerült restaurálni.¹¹⁰

¹⁰⁵ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 24. sz.

¹⁰⁶ A szentek eredetileg tervezett párosítása a következő volt: 1–2. Szent György és Szent Balázs. 3–4. Szent Erasmus és Szent Vid. 5–6. Antiochiai Szent Margit és Szent Kristóf. 7–8. Szent Pantaleon és Szent Cirjék. 9–10. Szent Egyed és Szent Euszták. 11–12. Szent Dénes és Szent Katalin. 13–14. Szent Ákos és Szent Borbála. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa, év nélküli iratok. A párok előbb a tervrajzokon (SoM, ST.84.95.108, ST.84.95.109), majd a kivitelezés során keveredtek. Tovább bonyolítja a dolgot, hogy Wilfing számláján az áll, hogy a 7. oldalhajó ablakra a tervezett Szűz Mária és Szent György helyett végül Szent Balázs és Szent Vid alakját festette.

¹⁰⁷ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 13. sz.

¹⁰⁸ Uo. 20/a. sz.

¹⁰⁹ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 11. sz.

¹¹⁰ *Henszlmann Imre*: Magyarország csúcs-íves stílusú műemlékei. Győr, Soprony, Pozsony, Sz.-György, Bazin, Modor és Nagy-szombat. II. kötet. Budapest, 1880. i. m. 42.

Scherak kilenc konzolt, avagy boltindítót (*Rippenanfänger*) formált a már álló régi kövekből. Tíz fejet, a négy egyházatyát, valamint számos címert és zárókövet megtisztított a mésztől, majd kijavította azokat.¹¹¹

Storno saját kezűleg festette meg a középkori, figurális részleteket, így átfestette kilenc zárókő figuráját, a 17 zárókövet és a konzolokon lévő 21 fejet pedig színben és alakban „főlelevenítette”.¹¹² Az ő munkája az északi hajófal nagy feliratos táblája is, a restaurálás adataival.¹¹³ A templom belsejében csaknem mindenütt meglévő, többé-kevésbé elenyésztett vagy elhalványodott falképek némelyikét felfrissítette. A déli mellékhajó záradékfala fölötti kép Krisztust mint az élet fáját ábrázolta (*Jessze fája, Christus als Lebensbaum*).¹¹⁴ Háttereként két angyal által tartott szőnyeg szolgált, a kereszt alatt több, tisztán már fel nem ismerhető alak állt.¹¹⁵ Storno szerint a templombelső legszebb képei a karzat kilenc boltszelvényében voltak, közülük hétben szentek képei, egyben a város címere, az utolsóban pedig Wolfgang Raaber templomatya neve és az 1489-es évszám szerepelt. Az északi hajó gerincein felhőidomú dísz látszódott, a boltozatok süvegein pedig zöld és violaszínű lombozat. Mindazt, ami felismerhető volt, azt Storno megújította.¹¹⁶

A hajókat – 155 négyszögöl területen (558 m²) – kelheimi lapokkal burkolták. A térköveket a régi flaszter felszedését követően Hild Ferdinánd rakta le. A járólapokat ezúttal is Franz Erban bécsi kereskedőtől rendelték meg. A szállítmány négy részletben, 1864. augusztus–szeptemberben érkezett meg, összesen 1160 db 16,75×16,75 hüvelykes (44,11×44,11 cm) és 1240 db 15×15 hüvelykes (39,5×39,5 cm) félig csiszolt lap.¹¹⁷

A karzat régi téglaburkolatát Hild Ferdinánd bontotta fel, majd a területet Fend 30 négyszögölön (108 m²) fapadlóval burkolta. A karzat részére új ajtót (tokkal), 25 lépcsőfokot, valamint tölgyfa galériával és ajtóval puhafa rekesztőt készített.¹¹⁸

A karzatos és a karzat alatti részt Kastner Mihály festette ki. A karzat három részének plafonját vonalakkal, a középső rész mennyezetét vonalakkal és patronfestéssel díszítette.¹¹⁹ A templom oszlopaira és falaira 12 keresztet festett fel. Az így megjelölt helyekre a konsekráció jeleként Hollenbach bécsi műhelyétől rendelt 12 aranyozott apostolkeresztet és ugyanennyi apostolgyertya-tartót szereltek fel.¹²⁰

¹¹¹ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 12. sz.

¹¹² Uo. 24. sz.

¹¹³ SoM, ST.84.95.262.

¹¹⁴ Rómer Flóris Ferenc 1874. 139. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa, újságcikkek: Pester Bote, 1864. 133. sz. okt. 29. Wanderer, 1864. 331. sz. nov. 30. Rajza: SoM, S.84.124.1. 40. vázlatkönyv, 140.

¹¹⁵ Henszlmann i.m., 42.

¹¹⁶ Rómer Flóris Ferenc: i. m. 139. Henszlmann i. m. 41–42.

¹¹⁷ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 14. sz.

¹¹⁸ Uo. 15. sz.

¹¹⁹ Uo. 20/b sz.

¹²⁰ Uo. 16. sz.

Az oldalajtók (déli portálok) vasalatát Storno tervezte, azokat Pokorny kivitelezte és verte fel.¹²¹ Az ajtókat Kastner Ferenc mázolta be vörösre. A déli, nyugati portál ornamentikáját Storno dolgozta ki.¹²² A déli kereszthajó kapujának belső deszkaborítását a nagy huzat miatt 1865. november 29-én rendelte el a templomrestaurálási bizottság. A szélfogó megtervezésére Stornót kérték fel.¹²³ Felső részét pártaszerűen képezték ki, egyébként dísztelen.¹²⁴ A nyugati belső kapu átalakításának és újrafestésének vázlatát Storno 1869-ben készítette el.¹²⁵ A tokot fiatorony formájú pillérekkel és ívkísérő tagozattal egészítették ki, majd neogótikus festést kapott.¹²⁶

1.2 Új berendezés

Diadalkereszt

Simor püspök 1864. szeptember 28-án kelt leiratában értesítette Rách városplébánost, hogy egy feszületet ajándékoz a templomnak.¹²⁷ A konvent november 21-i levelében mondott köszönetet a püspöknek azért, hogy a templomot „érczből művészileg készített feszülettel megajándékozni méltóztatott”.¹²⁸ A feszületet Győről hozták el a konvent költségén.¹²⁹

Storno feljegyezte, hogy a kereszt elhelyezése mind a konventtel, mind a befolyásos katolikusokkal nagy küzdelmet okozott számára. Amikor megkapták a püspök ajándékát, a bécsi Stephansdom szép gótikus feszületének horganyöntvényét, Stornonak sikerült rábírnia a városplébánost, hogy a korpuszt a diadalívre függeszték fel, ahogy az a régi templomokban általánosan elterjedt szokás volt, és ilyen diadalkeresztek a román és gótikus templomokban azóta is megvoltak. A korpusz számára a lehető legkönnyebb fakeresztet tervezte. A kereszt jelentősen könnyebb lett, mint maga a 175 fontos (98 kg) korpusz, melyet egy vasrúdra erősítették, arra pedig a keresztet rögzítették, így valójában nem Krisztus függött a kereszten, hanem a kereszt a korpuszon. Az egyensúly biztosítása érdekében Storno a kereszt hátoldalára csigát szerelt, ami a boltívre támaszkodott.¹³⁰

¹²¹ Uo. 20/a sz.

¹²² SoM, ST.84.95.206.

¹²³ SKKL, Ikt. ir. 33/1865. 19. pont.

¹²⁴ SoM, ST.84.95.208.

¹²⁵ SoM, S.84.132.1. 48. vázlatkönyv, 126. A kaput 1821-ben Coriary Tóbiás soproni asztalosmester a saját terve szerint készítette, a két nyitható szárny fölött fixen elhelyezett felső záradékkal. A vasalatok is ekkor készültek. MNL GyMSMSL, IV. 1403 Sopron Város Tanácsának iratai, I. Egyháziügyi iratok, No. 288.

¹²⁶ *Dávid Ferenc*: Történeti adatok a soproni Szent Mihály templom egyes ajtó-kapui restaurálási tervéhez. Kézirat, 2014. 1.

¹²⁷ GyEL PL Egyházkorm. 2889/1864.

¹²⁸ SKKL, Ikt. ir. 26/1864.

¹²⁹ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 35. sz.

¹³⁰ SoM, Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 70r.

A fakereszt Rössler Flórián asztalos munkája Storno terve alapján.¹³¹ Magassága 13 láb (410,8 cm), szélessége 10 láb (316 cm), vastagsága 1 láb (31,6 cm). Karéjosan végződő szarait Storno a négy evangélista képével díszítette; a nimbusz ugyancsak az ő műve.¹³² Lakkozását, bronzozását és aranyozását Riesinger végezte.¹³³ Az impozáns darabot 1864. december közepén helyezték fel a diadalívré.

Kálvária-oltár (Szensír-oltár, Szegénylelkek oltára)

Az 1867. szeptember 20-i konventülésen tudatták, hogy Zalka püspök rákosi látogatásakor a templomnak egy mellékoltár ajándékozását ígérte.¹³⁴ A neogótikus szárnyasoltárt 1868-ban állították fel az északi mellékszentélyben, amint azt a mellette lévő falfelirat tanúsítja.¹³⁵

Storno tervezte,¹³⁶ ő festette az oltárképeket is. A háttér aranszínű festése és a két szárnyrész aranyozása Wessely Lipót munkája. Az alsó részén szentsírral kiképzett oltár asztalosmunkáit Fend végezte tölgyfából. Szobrászati elemekkel Scherak díszítette tölgyfából, míg a halott Krisztus szobrát hársfából faragta. Az építményt Kastner Ferenc aranyozta és eresztette be olajjal, a szükséges vaslatokat Pokorny szállította. A négy gyertyatartó és Krisztus fém posztamense Seltenhofer Frigyes gyárából került ki. A gyertyatartók modelljét Gebhardt András esztergályos készítette. Az oltár mellett lévő, a padlásra vezető ajtó kökeretét Höller György kőfaragó javította ki.¹³⁷

Miasszonyunk-oltár

Már szó volt róla, hogy a Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária tiszteletére 1855-ben oltárt állítottak az északi hajóban. 1864-ben a munkavégzés miatt időlegesen lebontották, majd ismét felállították. Lakkozását és aranyozását 1865-ben Riesinger restaurálta.¹³⁸

Szent Péter-oltár

Simor püspök adományaként 1865-ben állították fel a déli mellékszentélyben. A püspök főépítész, Lippert József (1826–1902) neves műemlék-restaurátor tervezte, és egy ismeretlen nevű bécsi asztalos kivitelezte. Az építmény vasúton érkezett Bécsből Sopron-

¹³¹ SoM, ST.84.95.196.

¹³² VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 23. sz.

¹³³ Uo. 17. sz.

¹³⁴ SKKL, Jkv. 1867–1876. 1867. IX. 20. No. 38.

¹³⁵ SoM, ST.84.95.264–265.

¹³⁶ SoM, Storno-gyűjtemény, lszn. és tervváltozat 1865-ből: ST.84.95.75, ST.84.95.94. Részletek: ST.84.95.76, ST.84.95.78, ST.84.95.149, ST.84.95.158, ST.84.95.179–181.

¹³⁷ SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa, 1867–1868. év.

¹³⁸ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 17. sz.

12. kép. Háromkirályok-oltár. Storno, 1867.
(SoM, ST.84.95.79.)

13. kép. Krisztus keresztelése-oltár, Storno, 1867.
(SoM, ST.84.95.80.)

ba.¹³⁹ Oltárképét Franz Josef Dobyaschovsky (1818–1867) osztrák művész festette.¹⁴⁰ Az oltárt 1867. április 24-én benedikálta Simor püspök.¹⁴¹

Szent Rozália-oltár

A déli hajó oldalfala mellett elhelyezett mellékoltárt szintén Zalka püspök adományozta a templomnak, így kívánva tisztelni édesanyja emlékét.¹⁴² Az oltárképen a püspök címere is látható. Az építményt Storno tervezte,¹⁴³ 1872-ben állították fel, képét Storno festette, amint azt az oltárkép jobb alsó sarkában lévő címerpajzsban összefonódó S. F. monogram s évszám mutatja.

¹³⁹ Póda Endre: i. m. 118. GyEL PL Egyházkorm. 134/1865, 569/1865, 2669/1865.

¹⁴⁰ Csatkai Endre (et. al.): i. m. 404.

¹⁴¹ GyEL PL Egyházkorm. 938/1867.

¹⁴² Póda Endre: i. m. 118.

¹⁴³ Az oltár terve nem maradt fenn, de az alábbi alapján készült: SoM, ST.84.95.72.

További oltártervek

14. kép. Szent Flórián-oltár. Storno, 1869.
(SoM, ST.84.95.81.)

15. kép. Őrangyal-oltár. Storno, 1867.
(SoM, ST.84.95.77.)

Storno további oltárterveket is készített,¹⁴⁴ de úgy tűnik, csak a Szent Flórián- és Krisztus keresztelése-oltárok kivitelezése került komolyabban szóba. Róluk említette meg 1892-ben Póda, hogy még hiányzanak a templom berendezéséből. Azóta sem készültek el (12. kép¹⁴⁵; 13. kép¹⁴⁶; 14. kép¹⁴⁷; 15. kép¹⁴⁸).

¹⁴⁴ Ismeretlen oltárok: 1865-ből: SoM, ST.84.95.72, 1877-ből: ST.84.95.82.

¹⁴⁵ „Zeichnung zu dem heiligen Dreikönigaltar in der St. Michaelikirche zu Ödenburg. Fecit Franz Storno den 8ten May anno 1867”.

¹⁴⁶ „Zeichnung zu dem Taufchristi-Altar für die St. Michaeli-Kirche in Ödenburg. F. Storno 2 .5. 1867.” Más változatokban: ST.84.95.57, ST.84.95.58, ST.84.95.92.

¹⁴⁷ „Zeichnung zu dem St. Florianaltar für die Sanct Michaeli-Kirche. Ödenburg den 9ten Feb. 1869. Fecit Franz Storno”.

¹⁴⁸ „Zeichnung zu dem Schutzengelaltar für die St. Michaeliskirche. Ödenburg den 22ten April 1867”. Alternatíva: SoM, ST.84.95.95.

Szószejék

Az építményt Storno tervezte,¹⁴⁹ 1865-ben állította fel Hild Ferdinánd.¹⁵⁰ A kőfaragómunkákat margitbányai mészkőből Hild Károly végezte.¹⁵¹ A fa hangvető Fend műhelyéből került ki,¹⁵² díseit (keresztvirágok, kúszólevelek, vízköpők, függő rozetta, Krisztus mint magvető, oszlopfő, angyal könyvvel) Scherak faragta tölgyfából. Az ő munkája a hársfából való, galamb-alakban ábrázolt Szentlélek is. Az alsó rész kőszobrászati elemeit (keresztvirágok, fiálék kúszólevelekkel, függő rozetták lombozattal, oszlopfők a szószejék lábán, oszlopfő a lépcsőnél) margitbányai kőből formálta meg.¹⁵³

A mellvédre a négy egyházatyát,¹⁵⁴ a hangvetőre a Szentlélek hét ajándékát és a hátsó falra Krisztust, a hegyi beszéd allegóriáival Storno festette meg.¹⁵⁵ Az olajozó, lakkozó és aranyozó munkákkal Riesingert bízták meg; ő burkolta a mellvédet bőrkárpittal.¹⁵⁶ A szószejék vasrácsát Storno rajza¹⁵⁷ alapján Pokorny készítette el.¹⁵⁸

Mária-oszlop

Simor győri püspök közbenjárására került vissza a templomba az a 1450–1460 körüli, hársfából faragott, 80 cm magas Madonna-szobor, melyet 1605-ben Bocskai katonái kidobtak az épületből, orrát, kezét pedig megcsonkították. Ezt követően a templom padlására száműzték, és egy rakás fa alatt hosszú időre megfedkeztek róla. Amikor 1674-ben a katolikus visszakapták a templomot, megtalálták a megviselt szobrot. Ekkor Ruckel Zsigmond jezsuita atyának ajándékozták, aki magával vitte Bécsbe, helyreállította, majd az itteni magyar papnevelőnek, a Pázmáneumnak (melynek rektora volt) adta ajándékba. A tágas lépcsőházban jelöltek ki díszes helyet neki. A „Lépcsős Madonna” idővel nagy tisztelet tárgyává vált.¹⁵⁹ A szobrot 1865-ben kapta meg Bécsből Simor, restauráltatta, majd egy ideig a házi kápolnájában őrizte. 1867. április 24-én hozta el magával Sopronba.¹⁶⁰

¹⁴⁹ Első tervváltozat: SoM, ST.84.95.60, kivitelezett: ST.84.95.61. Részlet: ST.84.95.8.

¹⁵⁰ SoM, Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 70r.

¹⁵¹ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 10. sz.

¹⁵² Uo. 15. sz.

¹⁵³ Uo. 12. sz.

¹⁵⁴ Uo. 24. sz. SoM, ST.84.95.136–139.

¹⁵⁵ A hátsó fal szőnyegszerű képe: SoM, ST.84.95.111, allegóriák: ST.84.95.119–127. Hangvető képei: ST.84.95.150–157.

¹⁵⁶ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 17. sz.

¹⁵⁷ SoM, ST.84.95.197.

¹⁵⁸ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 20/a. sz.

¹⁵⁹ Mohl Adolf: A soproni Szent Mihály-templom ősi Mária szobra. Győr, 1926. 4., 7–8., 11. GyEL PL Egyházkorm. 651/1865, 1272/1866, 1316/1866, 2232/1866, 2264/1866, 938/1867. Végh János: X-14. Mária a gyermek Jézussal. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Mikó Árpád – Takács Imre. Magyar Nemzeti Galéria 1994. október – 1995. február. Budapest, 1994. 500. Lásd erről Fazekas István és Kádár Zsófia tanulmányát a Soproni Szemle jelen számában.

¹⁶⁰ VpL, IV. A Városlébania és esperesség hivatalos iratai, 42. d. 938/1867. sz. egyházkormányzati irat.

A szobor számára – Storno terve¹⁶¹ alapján – 1866-ban új, gótikus oltárszerű építményt (*Spitzsäule*) faragott Josef Schönfeld (1821–1878) bécsi szobrász.¹⁶² Az oszlopot (baldachint), melyet Simor ajándékozott a templomnak, vonat hozta a császárvárosból Sopronba; a szószékkal szemben állítottak fel, az oszlopkötegnél.¹⁶³ Lábazatát Mechle József faragta.¹⁶⁴

Padok

A régi padokat Renner György áccsal bontatták le 1864. június 4–7-én.¹⁶⁵ Storno 1865. január 13-án, a templomrestaurálási bizottság V. ülésén mutatta be az általa készített új padok rajzát:¹⁶⁶ a főhajó mindkét oldalán az oszlopok közt nyolc részt, részenként négy padot, padonként öt-öt kényelmes ülést tervezett. Tervét a bizottság elfogadta.¹⁶⁷ A bizottság VI. ülésén, február 3-án a benyújtott költségvetések közül Fendét fogadta el annak ellenére, hogy Rössler Flórián kedvezőbb ajánlatot adott. Ezzel fejezték ki, hogy Fend a templomban addig közmegelegedésre dolgozott.¹⁶⁸ A tölgyfa padok 1865-ben készültek el,¹⁶⁹ azokat Riesinger lakkozta, fapadlójukat pedig olajjal kente.¹⁷⁰

Gyóntatószék

Az északi mellékhajóban került elhelyezésre 1865-ben. Storno tervezte,¹⁷¹ timpanonképét,¹⁷² valamint a térdeplők fölötti részen, a hátfal betétmezejében Szent Péter apostol és Bűnbánó Magdolna alakját ő maga festette. A neogótikus bútor Fend műhelyében készült a tölgyfa galériával és a hat fiáléval együtt, szobrászati elemekkel (kúszólevelek, keresztvirágok, kakas) Scherak díszítette.¹⁷³ A lakkozást és aranyozást Riesinger végezte.¹⁷⁴ Ajtaját Storno rajza alapján Pokorny látta el vasalatokkal.¹⁷⁵

¹⁶¹ Alternatív tervek: SoM, ST.84.95.73, Mellette lévő gyertyatartók: ST.84.95.207.

¹⁶² VpL, IV. A Városlébánia és esperesség hivatalos iratai, 42. d.

¹⁶³ *Póda Endre*: i. m. 118. SoM, Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 70v.

¹⁶⁴ Számlája 1866. 10. 07-én kelt, 21 Ft 75 kr. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa

¹⁶⁵ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 36. sz.

¹⁶⁶ SoM, ST.84.95.198, ST.84.95.233, ST.84.95.236.

¹⁶⁷ SKKL, Ikt. ir. 8/1865.

¹⁶⁸ SKKL, Ikt. ir. 6/1865.

¹⁶⁹ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 15. sz.

¹⁷⁰ Uo. 17. sz.

¹⁷¹ Uo. 24. sz. SoM, ST.84.95.199. Másik gyóntatószék terve: ST.84.95.201, ST.84.95.204.

¹⁷² SoM, ST.84.95.140.

¹⁷³ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 12. sz., 15. sz.

¹⁷⁴ Uo. 17. sz., 43. sz.

¹⁷⁵ Uo. 20/a sz.

Képoszlop (Lichtsäule, Lichthäuschen)

A déli mellékhajóban állították fel 1864-ben. Storno tervezte,¹⁷⁶ Hild Károly faragta.¹⁷⁷ A benne elhelyezett Ecce Homo szobor Scherak munkája 1865-ből.¹⁷⁸ Rézajtaja (?) Pokorny munkája.¹⁷⁹

Szegényperselyek (Opferstöcke)

A karzat alatt, a toronyfeljáró mellett, a pillér előtt elhelyezett köperselyt Storno rajza után Hild Károly faragta,¹⁸⁰ Kastner Ferenc festette be.¹⁸¹ A karzat alatt, a két szabadon álló karzatpillérnél felállított két, torony formájú tölgyfa perselyt szintén Storno tervezte,¹⁸² vasalatukat Pokorny kivitelezte.¹⁸³

Szenteltvíztartók

Storno elgondolása alapján Hild Károly műhelyéből kerültek ki, és a főbejárat két oldalán nyertek elhelyezést.¹⁸⁴ A kőfelületüket Kastner Ferenc festette be.¹⁸⁵

Csillár

A főhajó 17. század végi, a régi berendezésből megtartott nagy rézcsillárjának 5 öl (kb. 9,5 m) hosszú vasláncát – Scherak modellje alapján – Stokinger Károly lánckovács kovácsolta, Kastner Ferenc mázolta feketére.¹⁸⁶

Orgona¹⁸⁷

A régi orgonát 1864 júniusában bontották le, Franz Hagemann (1816–1870) helyi orgonaépítő közreműködésével.¹⁸⁸ Carl Hesse (1808–1882) bécsi orgonaépítő mester 1865. július 2-án írt levelében kereste meg Rách városplébánost, csatolva megküldve neki a már elkészült nagy orgonájának rajzát. Tájékoztatta, hogy a hangszert az 1866-ra tervezett, ám

¹⁷⁶ Alternatív terv: SoM, ST.84.95.63, ST.84.95.98.

¹⁷⁷ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 10. sz.

¹⁷⁸ Számlája 1867. 12. 11-én kelt, 1868. 11. 1-jén újra kiállítva, 18 Ft. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa.

¹⁷⁹ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 20/a sz.

¹⁸⁰ Uo. 10. sz.

¹⁸¹ Uo. 18. sz.

¹⁸² SoM, ST.84.95.240/a.

¹⁸³ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 20/a sz.

¹⁸⁴ Uo. 10. sz.

¹⁸⁵ Uo. 18. sz.

¹⁸⁶ Uo. 18. sz., 26. sz.

¹⁸⁷ Részletesen ld.: *Hajdók Judit*: i. m. 178–187.

¹⁸⁸ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 35. sz.

végül meghiúsult bécsi ipari világiállításra építette. Megvételre ajánlotta, befejezéséért és felállításért 12 000 Ft-ot kért.¹⁸⁹ Rách indítványára az augusztus 25-én tartott konventülés jóváhagyta az orgona megvételére tett javaslatot.¹⁹⁰ Miután egy háromtagú bizottság megtekintette a hangszert Bécsben, szeptember 5-én a konvent engedélyt kért a városi tanácstól, hogy a szakértők szerint mesterműnek tartott darabot a templompénztárból megvehesse. Mivel ennyi pénz nem állt a templomkasszában rendelkezésre, ezért azt is kérték, hogy Szentlélek-templom pénztárát is használhassák a célra.¹⁹¹

Az orgonaházat Storno tervezte – August Rincklake (1843–1915) bécsi építész tervét¹⁹² felhasználva – neogótikus stílusban, rajzát szeptember 7-i dátummal látta el.¹⁹³ A városplébánia szeptember 19-én kötötte meg az adásvételi szerződést Hessével. A 36 regiszteres orgona novemberben érkezett meg Bécsből.¹⁹⁴ A szekrény hat lizénáját Riesinger lakkozta, a homlokzati aléptípmény 13 betéttábláját pedig lakkozáson kívül olajjal festette.¹⁹⁵ Scherak tölgyfából nyolc díszítőelemet faragott a sípok kivezetéséhez, valamint egy nagy keresztvirágot.¹⁹⁶

Az oromzaton elhelyezett óra számlapja Storno terve alapján Pokorny műhelyéből került ki (átmérője: 2 láb 8 hüvelyk, azaz 84,2 cm).¹⁹⁷ A mutatószerkezetet Keller órás szerelte fel.¹⁹⁸ Riesinger az óramutatókat aranyozta, a számlapot pedig feketére lakkozta.¹⁹⁹ A szerkezet egy tengellyel kapcsolódott a falhoz, mely mögött az óraszerkezet helyezkedett el. Felhúzását a toronyban, az erre a célra kialakított fülékben végezték. A korábbi, több száz éves karzati óra festett számlapjának maradványai ma is láthatók az orgonaház felett a templomfal belső oldalán. Az 1815. évi König Fülöp-féle orgonaterven ez az óra látható.²⁰⁰

¹⁸⁹ Uo. 48. sz. Méreteit is közölte: Magassága 26 láb, szélessége 18 láb 9 hüvelyk, mélysége 8 láb 3 hüvelyk, a játszóasztallal együtt 12 láb 3 hüvelyk.

¹⁹⁰ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 29. sz.

¹⁹¹ SKKL, Ikt. ir. szám nélkül, 1865–1866. GyEL PL Egyházkorm. 2747/1865.

¹⁹² SoM, ST.84.95.71.

¹⁹³ SoM, ST.84.96.64, ST.84.96.68. *Hajdók Judit*: i. m. 184.

¹⁹⁴ *Hárs József*: i. m. 245. Vételára a kamatokkal együtt 12 653 Ft 61 kr lett.

¹⁹⁵ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 17. sz., 43. sz.

¹⁹⁶ Számlája 1867. 12. 11-én kelt, 1868. 11. 01-jén újra kiállítva, 55 Ft. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa. Itt jegyezzük meg, hogy fennmaradt Josef Schönfeld bécsi szobrász keltezetlen költségvetése az orgonaszekrény díszítéséről Storno rajza szerint (für die ornamentale und figuralische Ausschmückung der Orgel), 1166 Ft. SoM, Storno-gyűjtemény, Vegyes iratok, 2. d.

¹⁹⁷ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 20/a sz., 24. sz.

¹⁹⁸ Uo. 27. sz.

¹⁹⁹ Uo. 17. sz., 43. sz.

²⁰⁰ *Hajdók Judit*: i. m. 186–187.

2. Külső helyreállítás

A konvent 1863. december 20-án kelt levelében megköszönte a városi tanácsnak, hogy a szentély külsejét – viszonylag rövid idő alatt – a jelenlegi pompájába állította helyre. Jelezték, hogy a konvent folytatni kívánja a belső stílszerű helyreállítását és kérte a tanácsot a templom külsejének további helyreállítására.²⁰¹ A tanács 1864. január 18-i határozatában meghagyta Raffensperger és Geizler József tanácsnokoknak, hogy készíttessék el a restaurálás következő üteméhez szükséges költségvetéseket. A március 11-én tartott árverésen Mechle József kőfaragó és Mechle Ferenc építómester nyerte el a munkát, amit a tanács március 31-én hagyott jóvá (1124/1864. sz.).²⁰²

	vállalkozó neve	foglalkozása	vállalkozói díja (osztr. ért.)
1.	Mechle József (1830–1906)	kőfaragó	2129 Ft 84 kr
2.	Mechle Ferenc (1834–1869)	építómester	1965 Ft 63 kr

4. táblázat. A külső helyreállítás II. üteme költségeinek kimutatása, 1864

Az északi és déli oldalt, valamint – a torony csatlakozásig terjedő részen – a nyugati oldalt érintő külső helyreállítás munkálatait a két Mechle február 10-én kelt költségvetései alapján mutatjuk be. Miután Mechle Ferenc beállványozta az épületet, elvégezte a szükséges ablakkibontásokat és elhelyezte a Mechle József által faragott köelemeket.

Az északi oldalon elhelyeztek öt vízvetőt és a kereszthajón 16 láb (50,56 m) hosszú övpárkányt (*Kaffgesims*). A meglévők kitörése után elhelyezésre került öt pillérfedlap (*Pfeilerdachung*), két pillértető, 15 láb (47,4 m) hosszú mellékhajó-koronázópárkány (*unteres Dachgesims*) és 54 láb (170,64 m) hosszú főhajó-koronázópárkány (*oberes Dachgesims*).

A déli oldali kereszthajón elhelyeztek 16 láb (50,56 m) hosszú övpárkányt, a főhajón pedig 18 láb (56,88 m) koronázópárkányt. A négy támpillért fedlappal látták el. A kereszthajó oromfalát ezen az oldalon is befedték, csúcsára pedig keresztvirágot helyeztek. A két oldalportál tetejét kitörték, helyükre új elemeket tettek. A kőfaragó mindkét oldalkaput kijavította, az egyiket pedig újrafedte. A kereszthajó oromfalát mind az északi, mind a déli oldalon befedték, csúcsát pedig keresztvirággal díszítették.

A nyugati oldalon 60 láb (189,6 m) hosszú oromfaltetőt helyeztek el. Maga a kereszthajó 411 láb hosszú lábazati párkányt (*Sockelgesims*) kapott.²⁰³ A kőművesek a sérült falfelületeket mindegyik oldalon megtisztították, majd jó mésszel és sárgás homokkal, mintegy 310 négyszögöl (1114,4 m²) felületen újravakolták.

²⁰¹ SKKL, Ikt. ir. 38/1863.

²⁰² MNL GyMSMSL, IV. 1106 Sopron Város Tanácsának iratai, XXV. A városi haszonvételekre, allodiumokra és a város magángazdálkodására vonatkozó iratok (Acta Regalia et Allodialia seu Oeconomica Civitatis Privata), No. 13957.

²⁰³ Uo.

Előre nem tervezett szobrászati feladatokat is el kellett végezni. A déli oldal beállványozásakor szembesültek a kereszthajó sarokpilléreire elhelyezett középkori Szent György- és a Szent Mihály-szobrok megviselt állapotával. A körülményekről 1865. január 5-én értesítette Storno a városi tanácsot.²⁰⁴ Előbbi plasztikát – mivel csak a sárkány alakja volt meg – Storno rajza alapján kiegészítették, míg utóbbiról másolat készült.²⁰⁵

2.1 Külső falképek

A templom külső falfületeit több régi falfestmény díszítette elő, illetve a kivitelezés során addig nem ismert ábrázolások is előkerültek. A keleti és északi falon fogadalmi képek maradványai látszódtak, közöttük legjobban egy feszületet lehetett kivenni.²⁰⁶ A két déli kapu timpanonját ugyancsak festmények díszítették: a délkeletit a keresztre feszítés, a délnyugati a keresztlevélet jelenete. Előbbin a megfeszített Krisztus keresztje mellett Mária és János volt látható. A keresztfá tövében egy feketébe öltözött férfialak térdelt, mondatszalagján kiolvashatatlan írással; a kép donátorát ábrázolhatta. Nagyon sérültek voltak. A délkeletit Storno annyiban restaurálta, hogy a már csaknem elenyészett körvonalakat vörössel újra kihúzta.²⁰⁷

A bejáratnál jobbra, a torony déli, külső falán a keresztre feszített Krisztus ábrázolása maradt fenn a két latorral (kb. 8,84×5,68 m).²⁰⁸ A keresztet élő fa tuskójaként ábrázolták, melyből ágak sarjadtak, és kerek foglalatként szolgáltak azon mellképek számára, melyek jobbra mondatszalagos prófétákat, balra pedig apostolokat mutattak. A kereszttől balra a zsinagóga, jobbra az egyház jelképét festették meg mint az Ó- és Újszövetség allegóriáit. A feszület fölött az Atya és a Szentlélek, egy szelvényen pedig az 1481-es évszám jelent meg. Stíluskritikai jegyek alapján Storno megállapította, hogy az évszám nem a kép keletkezési évét jelölte, hanem javítását és nagyobbítását mutatta. A keresztfá alatt álló alakok is későbbiek voltak, mint a már ismertetett figurák. Ezeket a szent asszonyokat csukott szemmel ábrázolták, Storno szerint azért, mert ők azok, akik Krisztus halálakor megnyílt sírjuktól feltámadtak és az élők között megjelentek. A keresztfától balra álló alakok igen romlottak voltak, csak egy női fejet és egy vértezett katonának, talán Szent Longinusnak lábait lehetett felismerni.²⁰⁹ Storno végül a képet nem restaurálta, pedig 1868-ban megtervezte javítását.²¹⁰ (16–17. kép)

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ *Csatkai Endre (et. al.):* i. m. 393–394.

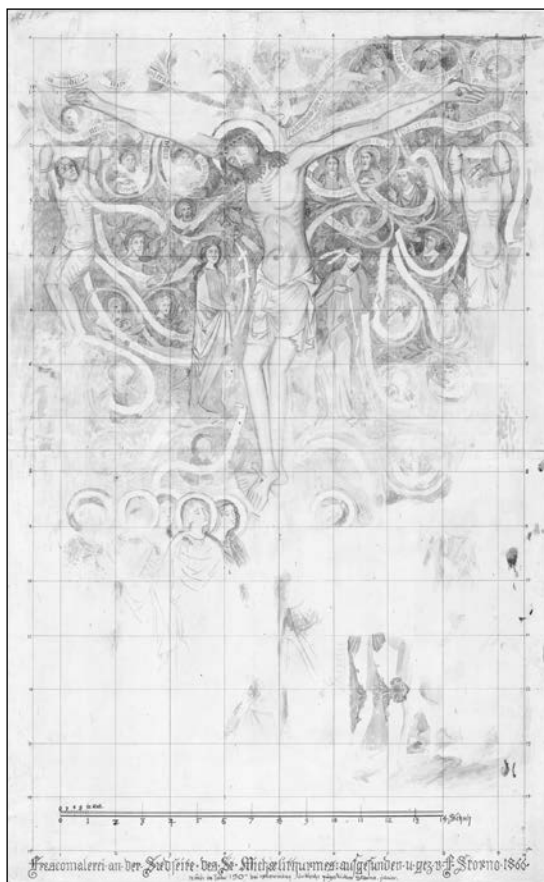
²⁰⁶ *Rómer Flóris Ferenc:* i. m. 139.

²⁰⁷ *Henszlmann Imre:* i. m. 35–36. A déli portálok timpanonképeinek rajza: uo. 36–37.

²⁰⁸ *Storno Miksa:* Adatok a soproni festészet történetéhez. In: *Soproni Szemle* 1. (1937) 3. sz. 210.

²⁰⁹ *Rómer Flóris Ferenc:* i. m. 138–139.

²¹⁰ *Henszlmann Imre:* i. m. 38. Henszlmann az 1870-es években is nagyon rongált állapotban látta az alsó részt. A falkép az 1907. évi tatarozás során megsemmisült. *Storno Miksa:* i. m. 210. *Csatkai Endre (et. al.):* i. m. 393.

16. kép. Középkori freskótöredék a keresztre feszítés ábrázolásával. Storno, 1866. (SoM, ST.84.95.115.)

Az előbbi kép mellett, a templom délnyugati homlokzatát egy Szent Kristóf-freskó díszítette. A kolosszális méretű képet nem tudták megmenteni. Bár Storno „lehámozta”, a pallér ügyetlensége miatt annyira elkopott, hogy lerajzolni sem lehetett.

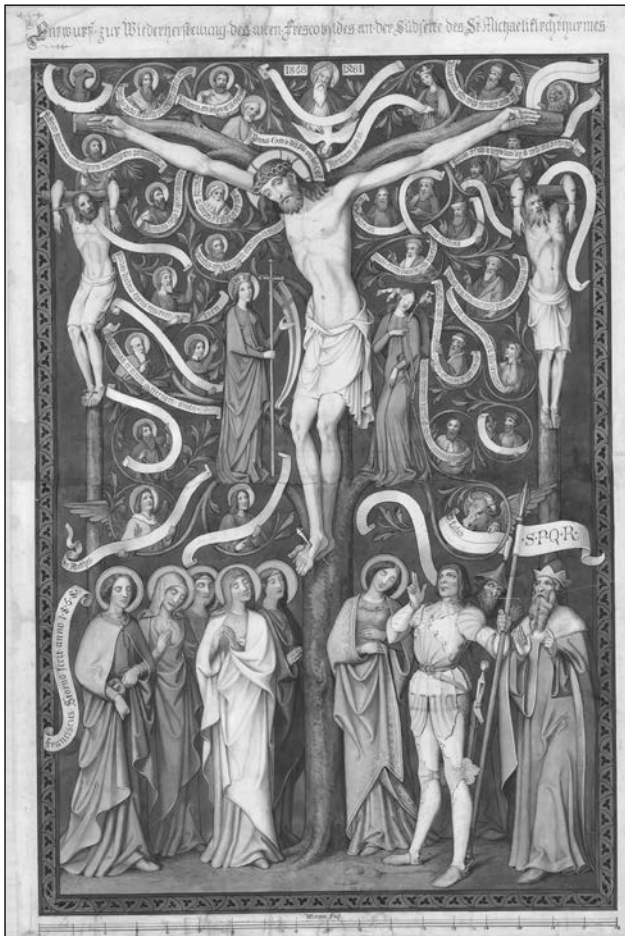
A toronyaljban, a toronycsarnok déli falán, a mészréteg alatt két sorban öt-öt kép állt egymás fölött, az ív alatti mezőn Krisztus felhőkben tűnt elő keresztfénnyel, amint az előtte térdeplő férfinak, János evangélistának egy tekercset nyújt. A jelenetről, valamint az egész képciklusról Storno úgy vélte, hogy apokaliptikus jelenetekkel foglalkozik.²¹¹ Ez alatt húsz táblán a tíz törvény megtartását és megszegését ábrázolták. A körvonalakat, ahol lehetett, Storno felfrissítette, de a németül szerkesztett aláírásokat csak részben tudta kibetűzni.²¹² Ezekon kívül az előcsarnokban „szép díszítményi festményt” talált.²¹³

²¹¹ Rómer Flóris Ferenc: i. m. 139.

²¹² Henszlmann Imre: i. m. 42.

²¹³ Rómer Flóris Ferenc: i. m. 139.

Storno 1868. december 27-én költségvetést állított össze a falfestmények restaurálásáról és a főkapu timpanonképének (Mégváltó) megfestéséről.²¹⁴ A tervezett festések közül csak egy valósult meg: Storno a délkeleti portál timpanonjának képét restaurálta. Rajzát ugyan a főkapu timpanonjába festendő képről 1869. április 4-én a konvent megfelelőnek találta,²¹⁵ az mégsem készült el. Szintén nem kivitelezte a főkapu és a déli bejárat fölötti mező festményét, ahogy nem restaurálta a régi festést sem a torony déli oldalán.²¹⁶

17. kép. Helyreállítási javaslat a középkori freskótöredékhez. Storno, 1868. (SoM, ST.84.95.118.)

²¹⁴ Eszerint: a torony déli oldalán található nagy freskó (Krisztus a két latorral) 500 Ft, a főbejárati timpanonkép 80 Ft, a déli nagykapu fölötti timpanonkép 90 Ft, a kis portál fölötti timpanonkép 60 Ft. SoM, Storno-gyűjtemény, „St. Michaeliskirche. Franz Storno senior in Ödenburg. Sopron. Ungarn” feliratú mappa.

²¹⁵ SKKL, Jkv. 1867–1876. 1869. IV. 4. No. 16.

²¹⁶ Póda Endre: i. m. 118.

2.2 Síremlékek

A helyreállítás előtt a templomban – különösen az északi oldalon – nagyon sok régi sírkő, síremlék volt elhelyezve. A ma is a templomban lévők és a padlóban elhelyezett két sírkő kivételével a helyreállításkor a belső térből valamennyit eltávolították. Közülük többet a déli mellékhajó lábuzatába falaztak be.²¹⁷ Varjú Elemér Stornot tette felelőssé azért a „barbárságért”, mely az értékes kőemlékeket ily módon használta fel.²¹⁸

Henszlmann Imre 1880-ban megjelent munkájában még arról írt, hogy a templom gazdag sírkövekben: 27 db különböző korú (1558–1681) síremléket számolt össze az udvar körüli falon, ezen kívül a lábuzatban, a templomtalp borításaként.²¹⁹ Varjú az 1890-es évek végén a felsorolt sírköveket már nem találta meg hiánytalanul. A templomból azóta eltűnt a Henszlmann által még leírt 1481-es, vörös márvány sírkő,²²⁰ mely közel feküdt a főbejárathoz. Storno vele együtt egy másik, 1558-as sírkövet is kivetetett a padlóból. Varjú a lábuzatba falazott sírkövekre félig a föld alá rejtve, gazzal takarva, mohával borítva bukkant rá. Megmentésüket sürgette, leírást készített róluk; felirataik már jórészt kivehetetlenek voltak. A templomfalban összesen 13 sírkövet talált, a templomot kerítő falban pedig további tízet.²²¹ Az emlékek közül a helyi múzeumba 14 darab került be.²²²

²¹⁷ Ezek azóta a múzeumba kerültek (legkorábbi: 1510). A 15. századi sírlapok már nincsenek meg. *Csatkai Endre (és mások)*: i. m. 393.

²¹⁸ V. *Varjú Elemér*: A soproni Szt.-Mihály-templom sírköveiről. In: *Archaeologiai Értesítő* 18. (1898) 4. füzet. 358. Nagy bosszúságot keltett a hozzátartozókban a gróf Pejachevics család copf síremlékének az eltávolítása, de Julian gróf megnyugodott, amikor Storno megtervezte a családi emléktáblát, melyhez a szöveget a gróf szolgáltatta. SoM, Storno-gyűjtemény, *Chronik Storno di Solduno* (fénymásolat), 70r. A rajz alapján kivitelezett (1865) emlék ma is megvan a templom északi oldalhajójának falán.

²¹⁹ Feljegyezte azt is, hogy a szentély egyik támpilléreben kettős dombormű volt befalazva, mely a megfeszített Krisztust oldalán Máriával és János evangélistával, valamint a napkeleti bölcsek hódolatát ábrázolta. *Henszlmann Imre*: i. m. 43. *Die St. Michaeliskirche* 1856. 108.

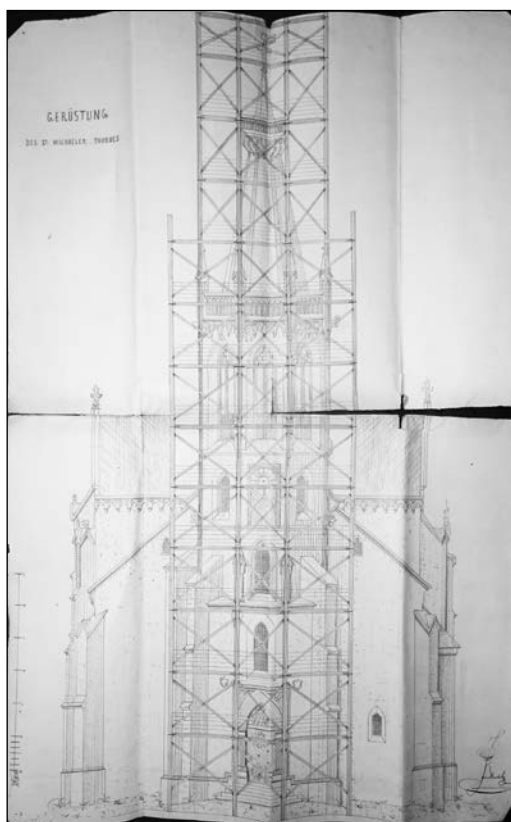
²²⁰ SoM, Storno-gyűjtemény, S.84.95.266.

²²¹ V. *Varjú Elemér*: i. m. 358–363.

²²² A múzeumi darabok (1510–1706) leírását ld.: *Csatkai Endre (és mások)* 1956. 419–420. A Soproni Múzeumban őrzött sírkövek: Kp.56.36.1 Premerberger Tóbiásné (†1639). Kp.56.37.1 Pók Lőrinc (†1706). Kp.56.38.1 Stemindl v. Weltz (†1673). Kp.56.39.1 Roggendorf Györgyné (†1667). Kp.56.40.1 Auersperg Jakabné (†1663). Kp.56.41.1 Weltz Szidónia (†1659). Kp.56.42.1 Partzmayer György Lőrinc (†1656). Kp.56.43.1 ismeretlen, származási helye kérdéses. Kp.56.44.1 Rainer Ágnes (†1649). Kp.56.45.1 Jörger Krisztina (†1640). Kp.56.46.1 Kranberger Náthán (†1510). Kp.56.47.1 Kever Márton (†1558). Kp.56.48.1 Nádasdy Darabos László (†1585). Kp.56.49.1 Starzer Mihály (†1637). Kp.69.37.1 Gensel Kornél (†1661) – a Szent Mihály-templomból vagy az evangélikus temetőből való. Lszn. vörösmárvány sírkőlap a hajóból, Gömöri János ásatásakor került elő. 2020 tavaszán további 17. századi sírkőtöredékek kerültek elő a temető déli körítőfalából.

III. ütem: A torony helyreállítása (1866)

A torony helyreállítását a kegyúri jogokat gyakorló városi tanács rendelte meg és finanszírozta. A konvent 1864. november 16-án kért engedélyt a tanácstól a torony helyreállításának megkezdésére és a szükséges állványzat felállítására.²²³ A tanács november 24-én adta ki az ügyet Raffensperger Ignác tanácsnoknak azzal, hogy terjesszen be a kimutatást az állásfa felállításának költségeiről.²²⁴ Az 1865. április 8-i tanácsülésen ismertették a beállványozás tervrajzát és átalány-költségvetését (2500 Ft), melyet Mechle Ferenc építőmester készített februárban (389/1865. sz.). Ennek alapján a város május 12-én „árlejtést” hirdetett az állványozáshoz szükséges ács- és kőművesmunkákra. Az árverést május 26-án tartották, a munkát 2470 Ft-ért Mechle kapta meg. Az állvány szeptemberre készült el.²²⁵

18. kép. A torony beállványozásának terve. Franz Mechle, 1865
(MNL GyMSMSL, IV. 1106. Fasc. XXV. No. 13957.)

²²³ SKKL, Ikt. ir. 29/1864.

²²⁴ MNL GyMSMSL, IV. 1106 Fasc. XXV. No. 13957.

²²⁵ Uo.

(18. kép) 1865. november 29-én, a templomrestaurálási bizottság VII. ülésén Storno bemutatatta a torony kőfaragó-, kőműves-, szobrász-, lakatos- és rajzoló munkáinak költségvetését, és kérte, adják át ezeket a városi tanácsnak azzal, hogy 1866 tavaszán megkezdődhessen a kivitelezés. A konvent még aznap megírta kérelmét a tanácsnak.²²⁶ (19. kép²²⁷)

	vállalkozó neve	foglalkozása	költségvetésének	
			kelte	végösszege (osztr. ért.)
1.	Hild Károly (1811–1889)	kőfaragó	1865. 11. 18.	4919 Ft 15 kr
2.	Mechle Ferenc (1834–1869)	építőmester	1865. 11. 18.	2632 Ft 80 kr
3.	Scherak Eduárd	szobrász	1865. 11. 12.	740 Ft – kr
4.	Pokorny Antal	lakatos	1865. 11. 18.	329 Ft – kr
5.	Storno Ferenc (1821–1907)	tervező, festő	1865. 11. 20.	218 Ft – kr

5. táblázat. A torony helyreállítási költségeinek kimutatása, 1865

A város 1866. február 28-án kötötte meg a torony helyreállítására irányuló szerződést Hild Károly kőfaragóval.²²⁸ A mesterember kötelezettséget vállalt – legkésőbb 1867. október végére – a torony kőfaragó, kőműves, lakatos, szobrász munkáinak elvégzésére a benyújtott költségvetések, valamint Storno tervei és részletrajzai alapján. Kötelezte magát, hogy a kőfaragómunkákat a legjobb, válogatott, hibamentes, kemény margitbányai kőből végzik. A szobrászmunkákat válogatott, hibamentes margitbányai kőből, míg a toronygaléria burkolólapjait és a támpillérek fedését a legkeményebb margitbányai kőből készítik. A kőfaragványok elhelyezéséhez és a vakoláshoz részben portlandi vagy perlmooser cementmeszet, részben jó bécsújhelyi meszet és nagy tisztaságú vulkai vagy lajtai homokot használnak. A munkákért 3 év jótállást vállalt. A helyreállítás összesen 8838 Ft 95 kr-ba került a városnak.²²⁹

Az alábbiakban a torony szintjein történt beavatkozásokat tekintjük át a költségvetésekben szereplő tételek alapján. A kőfaragást Hild műhelye végezte, a kőszobrászati munkákat Scherak készítette, míg a faragványokat Mechle helyezte el.

A toronykeresztet az üstökössel együtt Storno terve²³⁰ szerint Pokorny készítette. A keresztet Riesinger festette feketére és ő aranyozta az üstököst.²³¹ A kereszt alatti

²²⁶ SKKL, Ikt. ir. 33/1865.

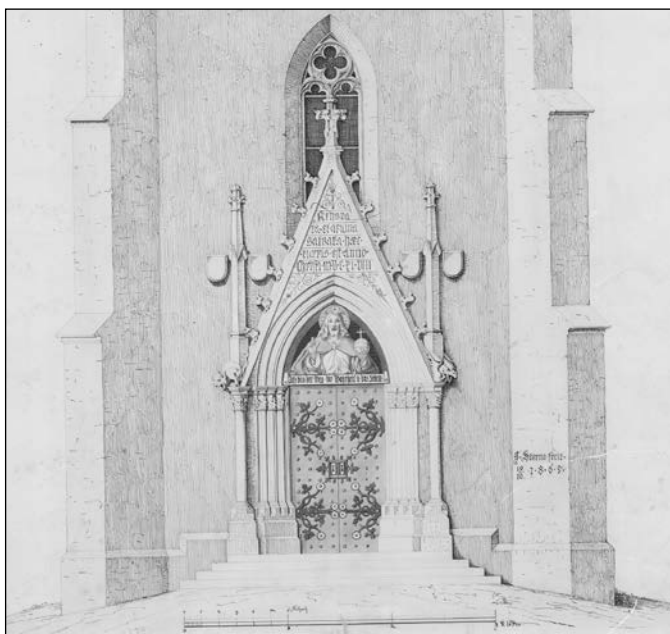
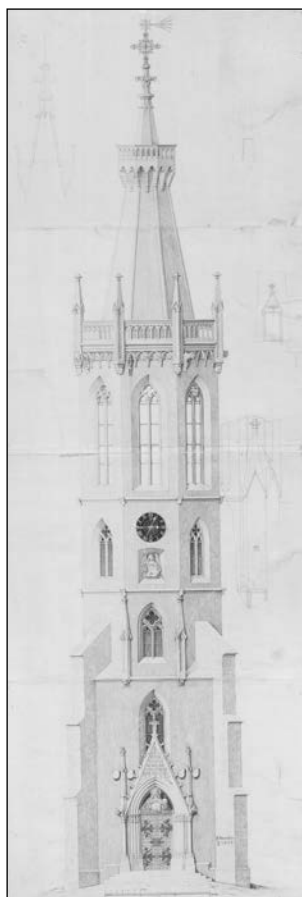
²²⁷ Ld. még: A torony átalakításának terve. Id. Storno Ferenc után Wilfing József tollrajza: „Restaurations Entwurf der Stadt-Pfarrkirch-Thurmes zu Oedenburg nach Storno gezeichnet von Jos. Wilfing 1864”. SoM, Kp.56.10.1.

²²⁸ Tanácsi jóváhagyás: 1866. márc. 5. 741/1866. sz.

²²⁹ MNL GyMSMSL, IV. 1106 Fasc. XXV. No. 13957.

²³⁰ SoM, ST.84.95.102.

²³¹ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 17. sz., 43. sz.

19. kép. A torony restaurálási terve és annak részlete. Storno, 1865
(SoM, ST.84.95.9.)

nagy keresztvirág (kőrózsa) Scherak munkája. A kb. 160 cm magas faragványra mind az ő, mind Storno neve, mind a készítés évszáma felkerült.²³² A kőrózsat új elemként rakták fel a torony csúcsára, hisz korábban a toronysisak felül összefogott kis gótikus gyűrűben végződött, amelyből kiállt a vas toronykereszt.²³³

A toronygúla felső körüljáró (galéria) feletti részét (*Pyramidenspitz*) újra cserélték, ugyanitt új burkolólapokat helyeztek el. A galéria szintjén Scherak hat nagy vízköpőt faragott újonnan, két régít pedig átdolgozott. Az alsó körüljárón nyolc új saroktornyot (fiatornyot, fiálét), nyolc új korlátot (mellvédet, *Gesimslänge*) és a saroktornyok közé nyolc új párkányt helyeztek el, a burkolólapokat pedig újakra cserélték. Scherak a fiálék alatti fejek közül ötöt újrakészített, hármat pedig átdolgozott. (A fiatornyokat Storno a

²³² SoM, Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 70v.

²³³ Dávid Ferenc A soproni Szent Mihály-templom tornyának helyreállításához. Kézirat, 1980. MÉM-MDK Tervtár, 43200. 13.

mellvédmagasságban letörtén találta, metszetüket az eredeti állapotról vehette át. Végződésük, kis sisakjuk saját terve szerint készült, melyhez mintaként a toronytest első emeletén két nagyon hasonló méretű és szerkezetű fiatornyot használt.)²³⁴ Az alsó galéria párkánya alá négy új mérmű került.

A harangszinten mind a nyolc ablak részére új párkány, osztó és mérmű készült. (A Storno-féle mérművek a még meglévő nyomok alapján, vagy másolatként az északi oldalhajó keleti ablakának meglévő mérműve, vagy a déli oldalhajó négy megmaradt, hasonló rajzú ablaka alapján készülhettek.)²³⁵ A toronyóra melletti két ablak mindegyike egy-egy új párkányt, mérművet és osztókat kapott. Az óra fölé új párkányt helyeztek, melyet nyolc címerrel díszítettek. A két vas óraszámplapot Pokorny javította ki és két új pléhmutatót is készített.²³⁶ A város címet tartó angyal Scherak munkája, a címer keretezése Hild műhelyéből került ki. Az óra alatti ablak részére új párkány, mérmű és osztó készült. Az óra alá új párkányt raktak, rajta hat címerrel.

A régi főbejárati portált Hild átdolgozta, hiányzó és tönkrement részeit újjakal pótolta. A portál fölötti ablakba új mérművet és osztót raktak. A két támpillért (*Strebe Pfeiler*) befedték, új párkány készült, a párkányzatnál négy sarokfedést alkalmaztak. Scherak a portálhoz két új oszlopfőt készített, nyolcat pedig átdolgozott. Storno terve szerint a bejáratot vimpergával egészítették ki, mellyel megváltoztatták a középkori díszítettség mértékét.²³⁷ A sárkányfaragványos vimperga szobrászati munkáit Scherak szállította, nevezetesen: két új tartóoszlopot a fiálék alá, a portál fölé; egy új keresztvirágot a portál fölé; két új keresztvirágot a fiálékra, 12 kúszólevelet és két új vízköpőt. Hild műhelyéből a torony földszintjére az említettekén túl az alábbi faragványok érkeztek: négy évszámos tábla, négy vízvető párkánnyal, valamint két párkányzati torony (*Gesimsthürmen*). A kaput Pokorny látta el vasalattal: külső felére vaspléh, négy nagy díszpánt, 100 szeg és két zárpajzs került. Az egész tornyot cementmészsel pucolták be.²³⁸

Az 1868. április 26-án tartott konventülés Pokorny lakatos javaslatára megváltoztatta a tornyon a vaszaluk tervét.²³⁹ Az ősz folyamán Gruber üveges befejezte a zsaluk fölötti rész üvegezését.²⁴⁰

Dávid Ferenc a templomnak a helyreállítás előtti állapotáról készült rajzok²⁴¹ segítségével 1980-ban megkísérelte a torony eredeti képeinek rekonstrukcióját. Megállapította, hogy a Storno vezette „[...] restauráláskor a templom egésze, karaktere keveset változott. Az előzetes vizsgálatok a templomtest fő- és részletformáit 90 %-ban

²³⁴ Uo. 14–15.

²³⁵ Uo. 15.

²³⁶ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 20/a sz.

²³⁷ A vimpergát mint oda nem illő, hiteltelen, neogótikus elemet az 1980-as években eltávolították és a toronyban állították ki.

²³⁸ MNL GyMSMSL, IV. 1106 Fasc. I. Egyházügyi iratok, No. 982.

²³⁹ SKKL, Jkv. 1867–1876. 1868. IV. 26. No. 6.

²⁴⁰ SKKL, Jkv. 1867–1876. 1868. XI. 8. No. 31.

²⁴¹ Storno-tervanyag, Storno-vázlatkönyvek, Johann Petschnigg rajzai, Rohbock 1860 előtti acélmetszete.

hitelesnek mutatják”. Storno „[...] a nyugati toronyhomlokzatot a templom egészénél erősebben alakította át: amennyiben új díszes kapu-kiegészítésével, s az emeleti ablakok soha-nem-volt mérműveinek elkészítésével a zömök torony lapidárisan egyszerű építészeti nyelvént közepesen díszesre változtatta át.”²⁴²

A barokk berendezés sorsa

A templom barokk berendezési tárgyai közül csak néhánynak követhetjük nyomát attól az időponttól kezdve, amikor a belső térből eltávolításra kerültek.²⁴³ A templomrestaurációs bizottság már I. ülésén (1862. április 8.) kimondta, hogy a főoltárt le kell bontani és az oltárkép kivételével el kell adni.²⁴⁴ A bizottság II. ülésén (november 2.) a tagok közül Alberth Ferencet, Geisler Józsefet, Kugler Henriket, Raffensperger Ignácot és Stornot bízták meg, hogy állítsanak össze listát a feleslegesnek ítélt tárgyakról, azok más célú felhasználásáról vagy eladásukról. (Sajnos a kimutatás nem maradt fenn.) Ekkor már eldöntötték, hogy nem lesz szükség többé a főoltárra (kivéve az oltárképet), a két márvány mellékoltárra, a szentélybeli üvegcsillárra (*Glasleuchter*), a nagy bádogg öröklámpásra (*Altarleuchter*) és a hatszögű üvegekre az ablakokban.²⁴⁵

A főoltárt lebontása után 1865-ban a Fertő északnyugati partján fekvő, Moson megyei Nyulasra (Jois, A.) vitték. A püspök március 14-én adott engedélyt Pintér Mátyás helyi plébánosnak az oltár megvásárlásra.²⁴⁶ A vételárat, 100 Ft-ot, április 3-án fizették ki a konventnek.²⁴⁷ Az áthelyezés után az oltárt a helyi igényeknek megfelelően több részletében módosították. Mivel a nyulasi templom tituláris szentje Szent György volt, ezért Szent Mihály alakját az új védőszentté alakították át. A titulusváltás miatt a főangyal szobrát eredetileg két oldalról kísérő arkangyalokat, Gábrielt és Rafaelt eltávolították, Lucifert pedig sárkánnyá változtatták át. Az eredeti oltárkép helyére 1865-ben id. Storno Ferencről Köpenyes Madonnát (*Maria Schutz*) ábrázoló olajképet rendeltek.²⁴⁸ Az oltár a renoválással és az új oltárképpel együtt 1400 Ft-jába került a nyulasi híveknek.²⁴⁹

A főoltárképet a Petőfi téren 1891-ben felépített Szent Imre elemi iskola dísztermének (konventterem, *Schulhaussaal*) mennyezetére helyezték. 1948-ban visszakerült

²⁴² Dávid Ferenc: i. m. 1980. 18.

²⁴³ A Storno-krónikában találjuk a legkorábbi feljegyzést a berendezés sorsáról. SoM, Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 70r.

²⁴⁴ SKKL, Ikt. ir. 25/1862 (16/1863 alatt).

²⁴⁵ SKKL, Ikt. ir. 16/1863.

²⁴⁶ GyEL PL Egyházkorm. 981/1865.

²⁴⁷ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 38. sz.

²⁴⁸ SoM, ST.84.95.114.

²⁴⁹ Grászli Bernadett: i. m. 69–70. Grászli Bernadett – Kiss Melinda: Egy művészcsalád története. A soproni Storno család munkássága és gyűjteménye. Sopron, 2013. 35. Hillinger, Franz: i. m. 43–47., 57. Granasztóiné Györffy Katalin: A barokk templomi berendezések eredetiségének jelentősége és védelme. In: Műemlékvédelmi Szemle 1993/1. Az Országos Műemléki Felügyelőség tájékoztatója. Budapest, 1993. 89.

a Szent Mihály-templomba,²⁵⁰ ahol – a Magyar Nemzeti Galériának történt kölcsönzés után – ma is található. A főoltár nyolc ezüst gyertyatartóját és az ezüst öröklámpást a darázsfalui (Trausdorf an der Wulka, A.) Szent Lőrinc-templom vásárolta meg főoltára számára 1400 Ft-ért.²⁵¹ Ezeket a gyertyatartókat még Goldner Henrik soproni ötvös készítette Gensel János Ádám soproni tiszti orvos hagyatékából, amint azt egyikének felirata is tanúsítja: „Joan. Adam Gensel Phil. et Med. Doctor legavit Ao 1720”²⁵² Mint stílusban oda nem illő darabok eladásáról a templomrestaurálási bizottság III. ülésén, 1863. március 25-én döntött.²⁵³ Rách városplébános még aznap engedélyt kért a városi tanácstól értékesítésükre,²⁵⁴ melyet a tanács április 8-án engedélyezett.²⁵⁵ A konvent a befolyt vételárból új ezüstmonstranciát készíttetett, melyre felírták, hogy az a Gensel által a templomnak ajándékozott gyertyatartók árából készült.²⁵⁶

A Szent Péter-mellékoltárt gróf Viczay Mihály vásárolta meg főoltárnak az 1865-ben leégett [nagy]lőzsi plébániatemplom javára. Amikor 1892-ben Balics Antal győri kanonok a lőzsi templomnak ajándékozta Steiner Rezső soproni festő Szent Lőrincet ábrázoló művét, akkor az eredeti barokk oltárkép visszakerült Sopronba, Medgyesi Schwartz Alfréd magángyűjteményébe, majd onnét a templomba.²⁵⁷ Ma már a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe tartozik ugyancsak a templomból való két, 1750 körüli aranyozott fa angyalszoborral együtt.²⁵⁸ Az Órangyal-mellékoltár képe egy időben a belvárosi (Petőfi téri) elemi iskola előcsarnokában függött, majd 1951-ben visszahozták a templomba. A Háromkirályok-oltár felépítményét, mely kilenc, majdnem ember nagyságú figurából áll, Zalka János győri püspök vásárolta meg a kegyurasága alatt álló péri Nagyboldogasszony-templom javára, ahol mind a mai napig megvan.²⁵⁹ „Ő méltósága kegyadományai a nagyobbított péri templom számára: [...] A régi két kis oltár kasszáltván, ő méltósága ajándékozott egy igazán keleti fényvel kiállított mellék-oltárt négy új gyertyatartóval és feszülettel, mely a sz[ent] család született Örömének, a világ megváltójának ajándékokat hozó és

²⁵⁰ Bán János (et al.): i. m. 26., 46.

²⁵¹ GyEL PL Can. Vis. vol. 39/18. (Ruszti kerület, Darázsfa, 1875.)

²⁵² Mohl Adolf: i. m. 1933. 127. *Csatkai Endre*. A Szent Mihály templom hajdani értékeinek nyomában. In: Új Sopronvármegye, 1942. aug. 22. 4. Gensel János Ádám (1677–1720) városi tiszti orvos tekintélyes vagyonát jótékony célokra hagyta, így 100 dukátot hagyományozott a templomnak azzal a kikötéssel, hogy azon ezüst gyertyatartókat vegyenek. *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Budapest, 1982. 488–489. „Irányítószáma”: 5418.

²⁵³ Az ezüsttárgyakat Kugler Henrik mérte meg, majd feljegyezte latban ezüstértéküket. SKKL, Ikt. ir. 16/1863. 1863. november 25-én Haupt Jakob megtisztította az eladásra szánt tárgyakat és feljegyezte súlyukat. VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 41. sz.

²⁵⁴ MNL GyMSMSL, IV. 1106 Fasc. I. No. 964.

²⁵⁵ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 8. sz.

²⁵⁶ SKKL, Ikt. ir. 16/1863.

²⁵⁷ GyEL PL Templom- és plébánialeltárak, Nagylőzs, 1940. *Csatkai Endre*: Sopron vármegye műemlékei II. sorozat. Sopron, 1935. 83–84. *Csatkai Endre* i. m. 1942. 4. *Csatkai Endre* (et. al.): i. m. 568.

²⁵⁸ Oltárkép (Jézus átadja Szent Péternek a mennyország kulcsait): 2013.1M, szobrok: 92.9M és 92.10M.

²⁵⁹ *Csatkai Endre* (et. al.): i. m. 390–391.

felajánló három királyt és pásztorokat a megszólalásig ábrázolja, ez oltárt ő méltósága a soproni Sz[ent] Mihály templomból hozatta és ujjította meg a péri templom számára és helyette értékeset állíttatott”.²⁶⁰

A lebontott orgonát a soproni domonkos templom kapta meg ajándékba,²⁶¹ egészen 1887-ig szolgálta ott a liturgiát. Az 1930-as években magángyűjteményben őriztek két darabot azokból a művészein faragott gyertyatartókból, melyekről a gyertyák fényét hosszúkás tükrök szórták többszörösen vissza. Állítólag gr. Széchenyi Manó is vásárolt leselejtezett templomi műtárgyakat.²⁶²

A vörös márványból faragott szószék sem maradhatott meg a regotizált belső térben. Storno szerint jó áron el tudták volna adni, de Simor püspök fenntartotta magának a felette való rendelkezés jogát. Lebontása után a szentély mögötti területen tárolták; darabjait idővel széthordták, széttörték.²⁶³ A széttört darabok még az 1970-es évek végén is itt feküdtek, jórészt földdel fedve. A kilátszó részletek nyomán 1979–1980-ban Kovács György és Dávid Ferenc néhány darabot kiemelt a földből. 1986-ban kőszobrász-restaurátori vizsgamunka céljából Kovács György egy darabot a budapesti Képzőművészeti Főiskolára szállíttatott.²⁶⁴ A szószék 24 darabja ma a Soproni Múzeum gyűjteményébe tartozik.²⁶⁵ A szószék hátsó falának aranyozott fa domborműje a Jó Pásztor alakjával korábban a Voss-árvaház folyosóját díszítette,²⁶⁶ ma a városplebánián található.

Maga id. Storno Ferenc is hozzájutott több ingóságához a templom berendezéséből. Munkája egy részét ugyanis eltávolítandó tárgyak odaajándékozásával egyenlítették ki. Így 1864-ben tulajdonába került négy rézlap, a Keresztelő Szent János-oltár képe, egy réz gyertyatartó és két oltároszlop.²⁶⁷ 1867-ben megvásárolt még négy régi, fából készült tükrös gyertyatartót is.²⁶⁸ A Soproni Múzeum Storno-gyűjteményében több darab ma

²⁶⁰ GyEL PL Can. Vis. vol. 39/17. (Péri kerület, Pér, 1875.) A canonica visitatio melléklete, címe: „Méltóságos és Főtisztelendő Zalka Ev. János győri megyés püspök ur kegyelméből történt péri plebánia-templom építésének lefolyásának vázlat.”

²⁶¹ SKKL, Ikt. ir. 5/1865. A domonkos rendház priorja, Sieber Ignác 1862. november 9-én a konventtől 2-3 pár oltárgyertyatartót kért az eltávolításra kijelölt felszerelési tárgyai közül. VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 51. sz. Az orgonát 1864. november 24-én köszönte meg a konventnek Mannes Przypadla domonkos vikárius. SKKL, Ikt. ir. 5/1865.

²⁶² Mohl Adolf: i. m. 1933. 127.

²⁶³ SoM, Storno-gyűjtemény, Chronik Storno di Solduno (fénymásolat), 70r.

²⁶⁴ Lapidarium Hungaricum. Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye. Szerk.: Horler Miklós. 1. Általános helyzetkép. Szerk.: Feld István, Horler Miklós, Koppány Tibor, Lővei Pál, Szekér György. Országos Műemléki Felügyelőség. Budapest, 1988. 256–257.

²⁶⁵ SoM, Gy. sz.: 6/2004. Lelőhely: Sopron, Ipar körút, KÖH Műemlékhelyreállító Kft. A barokk szószékről készült, Kovács György által megformált gipszszakettet szintén a múzeum őrzi (SoM, Kp.2020.34.1.). A mai szószék modelljét id. Storno terve alapján Hild Károly faragta lorettomi kőből 1866-ban (SoM, Gy. sz.: 38/1996; hangvető: Kp.64.26.2.).

²⁶⁶ Csatkai Endre (et. al.): i. m. 391.

²⁶⁷ VpL, V. Gazdasági iratok, 17. d. Építések. Szt. Mihály-templom, 24. sz.

²⁶⁸ Uo. 31. sz.

is fellelhető: Két oltároszlop (kiállítva a szalonban). Négy falitükör, melyek a templomi gyertyák fényét erősítették fel (kiállítva: kettő a hálóban, kettő a szalonban).²⁶⁹ Négy hasonló falitükör (kiállítva: kettő a barna szobában, kettő id. Storno szobájában).²⁷⁰ A középkorra egy 15. századi vasveretes dísz emlékeztet (kiállítva: az alkóvban).²⁷¹ A Keresztelő Szent János-mellékoltár képe, mely Jézus megkeresztelésének jelenetét mutatja be.²⁷² Két fekete szekrény, mely a templom régi padjaiból készült (kiállítva: id. Storno szobájában).²⁷³

A Soproni Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye is megőrzött néhány, a templomhoz kötődő emléket. Így Szent Mihálynak a 14. század utolsó harmadából való, nagyon kopott szobrát a déli keresztház támpilléreiről,²⁷⁴ egy vele egykorú vízköpőt a torony északi oldaláról, két darab kétkarú, aranyozott bronz gyertyatartót a főoltár tabernákulumáról,²⁷⁵ valamint két, 1750 körüli, ujjongó angyalt ábrázoló, fehérre gipszelt faszobrot Schweitzer György soproni körétől.²⁷⁶

²⁶⁹ SoM, S.84.341.1–4.

²⁷⁰ SoM, S.84.342.1–4.

²⁷¹ SoM, S.85.1011.1.

²⁷² SoM, S.86.1042.1. A családi katalógus szerint Póda Endre városplébános ajándékozta ifj. Storno Ferencnek. Ez ellentmond a fentebb említett adatnak.

²⁷³ SoM, S.84.799.1–2.

²⁷⁴ SoM, Kp.58.32.1.

²⁷⁵ SoM, M.115–116.

²⁷⁶ SoM, Kp.54.376.1, Kp.54.377.1. A két szobrot a sekrestye padlásán találták széna alatt, 1923-ban püspöki engedéllyel eladták Struglits Józsefnek, a templom karnagy-helyettesének. GyEL PL Egyházkorm. 2899/1923. A múzeum az angyalokat tőle vásárolta meg 1932-ben.

Bevezető gondolatok a „A soproni Szent Mihály-templom tornyának helyreállításához” című dokumentumhoz

A következő oldalakon Dávid Ferencnek a Szent Mihály-templom tornya 1980-as helyreállításához készített előzetes kutatási összefoglalóját, a további kutatások terveit és a helyreállítási javaslatát olvashatjuk. A dokumentum a kutatási munka megkezdését követően, a Soproni Múzeum és az akkori Országos Műemléki Felügyelőség tervtárában őrzött rajzok feldolgozása után, de a Storno-féle vázlatkönyvek ábráinak elemzését megelőzően készült.

Dávid Ferenc – a szakma fiatalabb generációja számára a végtelen tiszteletet és megbecsülést kifejező Feri bácsi – soproni műemlék-helyreállításokban játszott szerepét Galavics Gézának¹ és Kelemen Istvánnak² a Soproni Szemle 2020. évi első számában megjelent írásai részletesen bemutatták. A tanulmányból tudhatjuk meg, hogy a Szent Mihály-templom 1970-es években kezdődött kutatása és az 1980–84 között elvégzett felújítása során Dávid Ferenc koncepciójának fontos eleme volt, hogy a Storno-féle, purista szellemiségű felújítás negatív megítélésén változtasson. A középkort favorizáló purista gondolkodásmódon túllépve Alois Riegl már a 20. század elején megfogalmazta, hogy a műemlék épület minden korszakából származó része lehet értékes és megőrzésre méltó. Ezt a gondolatot viszi tovább a kiegészítések kortárs építészeti alkotásként megvalósítandó javaslattal kibővítve az 1931-es Athéni-, illetve az 1964-es Velencei karta. Utóbbi különös hangsúlyt fektet a beavatkozásokkal kapcsolatban a hitelességre, vagyis a műemlék helyreállítást a szakmai szintről morális, etikai szintre emeli. Ezzel párhuzamosan vált uralkodóvá a korszerű szemlélettel nyilvánvalóan nem összeegyeztethető purista szellemiségű 19. századi helyreállítások negatív megítélése. Dávid Ferenc fontos szerepet játszott abban, hogy a szakma – a hetvenes évekre immár százéves – Storno-féle helyreállításra mint önmagában is értékes, védendő építészeti alkotásra tekintsen.

A középkori templomok „első generációs”, 19. századi helyreállításának megőrzése napjainkban is komoly vita tárgya. A pannonhalmi bazilika 2010-es évek elején befejezett felújítása során a templom egységes, 19. századi állapotát mint Storno-féle „Gesamtkustwerk”-et érintetlenül megőrizni kívánó szakma erős kompromisszumokkal tudta csak elfogadni az önmagában egyébként értékes és magas építészeti minőséget képviselő beavatkozásokat – hiszen azok nyilvánvalóan a történeti-műemléki értékek mozgatásával (veszélyeztetésével, eltávolításával?) jártak együtt. (Megjegyzendő, hogy Dávid

¹ Galavics Géza: Régi épületek vonzásában – Dávid Ferenc pályaképe. in: Soproni Szemle. 71 (2020), 5–44.

² Kelemen István: A soproni Szent Mihály-plébániatemplom fél évszázada (1900–1950). in: Soproni Szemle 71 (2020), 90–104.

Ferenc a pannonhalmi felújítással kapcsolatos, a tulajdonos és a művészettörténész-építész szakma közötti kommunikációban is fontos szerepet játszott.³

Míg Pannonhalma esetében a templom 19. századi használatához képest bekövetkezett funkcióváltás (azaz hogy a szerzetesi közösség – a középkorhoz hasonlóan ismét – a szerzetesi liturgia fontos helyszínéeként tekintett az épületre) szükségszerűvé tette a Storno-féle állapotba való beavatkozást, addig a soproni Szent Mihály-templom esetében ilyen kötöttség nem volt, ezért a kétezres évek felújításának Dávid Ferenc által meghatározott alapelve tulajdonképpen a 19. századi állapot konzerválása volt. A konzerválni-restaurálni-rekonstruálni kérdéskörrel már az 1980-as években is foglalkozott elméleti szinten, ezek az elvek a 2010-es évek végére, itt, a Szent Mihály-templomban kerülhettek maradéktalanul megvalósításra.

A Storno-féle beavatkozások célja – a műszaki felújítás mellett – az épület stílustiszta, gótizáló állapotának helyreállítása, – pontosabban mai ismereteink és fogalomhasználatunk alapján – kialakítása volt. A 19. második felében így egy nagyrészt középkori elemekből (alkatrészekből, építőanyagokból) álló, formailag azokhoz illeszkedő kortárs kiegészítéseket tartalmazó új, korábban soha nem létezett építészeti alkotás jött létre. Ez az új állapot az épület külső megjelenésén jelentősen nem változtatott, a belsőben azonban teljesen új enteriőr alakult ki. Ennek értékét és jelentőségét ismerte fel Dávid Ferenc, amikor az 1980-as helyreállítási programot megfogalmazta, és ezt a gondolatot sikerült tovább vinnie a legutóbbi helyreállítás koncepciójának kidolgozása során is. A koncepció alapelve a külsőben nagyrészt meglévő középkori állapot megőrzése, részben visszaállítása, a belsőben pedig a 19. századi neogótikus tér megőrzése volt.

A nyolcvanas években a középkori homlokzatok visszaállítása szempontjából talán a leglátványosabb beavatkozás a nyugati kapu Storno-féle vimpergájának és a torony felső szintjén a mérművek elbontása volt. Jellemző ugyanakkor az értékőrző szemléletre, hogy az elbontott kő elemeket restaurálva, kiállítási tárgyként helyezték el a toronyban. 2015-ben a tulajdonosi oldalon felvetődött a vimperga visszahelyezésének gondolata, ez azonban Dávid Ferenc érvei alapján elvetésre került,⁴ a torony ablakaiba a mérművek „visszakerültek”. Ez a látszólag jelentéktelen epizód rámutat arra a szakadéknyi különbségre, amely napjainkban a műemlék-helyreállítások felújításával kapcsolatban a szakma és a laikus közönség között tátong. A Dávid Ferenc által is képviselt, tudományos kutatószokon alapuló; a műemlékre, mint történelmünk hiteles bizonyítékára tekintő szemlélettel szemben a – sokszor tulajdonosi, azaz döntéshozó szerepben levő – laikusok számára ma a műemlék elsősorban turisztikai célpont, látványosság vagy egyéb anyagi hasznot nyújtó tárgy; amellyel kapcsolatban a beavatkozások során ezen célnak bármilyen – különösen az anyagban való megőrzés fontossága – alárendelhető.

³ *Várszegi Asztrik*: Dávid Ferenc és Pannonhalma. in: *Soproni Szemle* 71 (2020), 107–111.

⁴ GY-02B/ÉP/981-4/2017 számú ügyirat, 2017. március 7.: A vimperga visszahelyezését megtiltó határozat. GyMSMKH Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály irattára.

A templom legutóbbi felújítási munkálatai 2018 őszén kezdődtek meg, Dávid Ferenc pedig 2019 januárjában hunyt el, így az előkészítést követően csupán néhány hónapig tudta figyelemmel kísérni a munkálatokat, illetve segíteni tanácsaival a résztvevőket. A helyzetet súlyosbította, hogy a tervezőkkel nem sikerült szerződést kötni a tervezői művezetésre, ezért a munka „karmester” nélkül maradt, Dávid Ferenc hiánya hatalmas űrként jelentkezett. Egyszerűen elveszett az a lehetőség, amely a legutóbbi időkig szinte minden soproni helyreállítással kapcsolatban nyitott volt: bármilyen művészettörténeti, történeti, helyreállítási kérdés felmerült: csak meg kellett kérdezni Feri bácsit, aki mindig készséggel válaszolt. Tekintélye révén javaslatait mindenki elfogadta. A Szent Mihály-templom felújítását azonban ezek nélkül a javaslatok nélkül kellett elvégezni. Szerencsére a szemléletet a munkában résztvevők többsége megértette, és attól nem kellett eltérni, ilyen módon az utóbbi évtized egyik legsikeresebbnek tekinthető, konzervátori szemléletű helyreállítása zajlott az épületben: a Dávid Ferenc által meghatározott koncepció alapján a külső megőrizte a nyolcvanas években kialakított középkori formát, a belső pedig továbbra is a 19. századi, gótikus-neogótikus formában tárul a látogató szeme elé.

Az 1980-as tanulmány a ma is korszerű és követendőnek tartott munkamódszert tárja elénk: az írott (rajzolt) dokumentumok elemzését (nem-helyszíni kutatás) követően, azok tartalmát összeveti magával az épülettel (helyszíni kutatás). A kutatási eredményeket belefoglalja a tervezési programba, majd azok beépülnek az építészeti tervekbe. A dokumentum mind a helyreállítás története, mind a műemléki elvek változása szempontjából rendkívül fontos forrás.

I.

A soproni Szent Mihály-templom tornyának helyreállítási munkái megkezdődtek. A helyreállításhoz kapcsolódó tudományos kutatás helyszíni része ez év augusztusában kerül majd sorra. A kutatás feladatai a következők:

A torony gótikán belüli építéstörténetének periodizálása. A déli oldalhomlokzaton 1906-ban levakolt freskó töredékeinek feltárása.

A torony és a templomhajó kapcsolatainak vizsgálata, tekintettel a későgótikus karzatra s ennek ma nem ismert 14. századi előzményeire.

A torony belseje „életének” vizsgálata a gazdag bekarcolás- és firkaanyag összegyűjtésével.

A múlt századkori restauráláskor a torony külsején beírt, bevéselt nevek, dátumok, szövegek összegyűjtése a restauráláskori műhely rekonstrukciójának reményében.

A torony eredeti állagának, cserélt köveinek, s múlt századi díszítéseinek pontos feltérképezése, elválasztása és értékelése.

A helyreállítási munka során ez év első felében régészeti munkára is sor kerül: a torony megerősítésével egyidőben Gömöri János régész (Liszt Ferenc Múzeum, Sopron) ássa fel a toronyaljat.

A kutatás előkészítő fázisaként átvizsgáltuk a múlt századi állapotról tanúskodó rajzok egy részét, a Storno-levéltár (Sopron, Bécsi u. 25.) anyagát,² s az OMF tervtárát. E gyűjtés kiegészítendő a továbbiakban a Storno Ferenc-féle vázlatkönyvek idevágó anyagának kigyűjtésével.

A Storno-rajzokat a kutatást, s a dokumentációt megelőzően átadjuk a tervezőnek, tanulságainak a torony helyreállításában való felhasználása végett. Az itt következő képanyag és leltár a dokumentáció első része.

II. A Storno-levéltár tervanyagának leltára

1. A soproni Szent Mihály-templom hosszmeteszete dél felé, néhány északi adat bejelölésével
a templom keresztmeteszete nyugat felé
a templom keresztmeteszete kelet felé
a szentélyzáradék ablaküvegei

¹ Országos Műemléki Felügyelőség Tervtára 43200. Az írógéppel írt kézirat 19 számozott oldalt tartalmaz. A kéziratot közzéteszi: Kelemen István, a nyilvánvaló elütések javításával.

² A gyűjtemény a Storno-örökösök halála után vásárlás útján állami tulajdonba, majd a Soproni Múzeumba került, és jelenleg is ott található.

- felmérési rajz
id. Storno Ferenc, 1859.
csomagolópapírra ragasztott két darab papír, ceruza, 49 × 61 cm, j. n.
cím oldalt, a csomagolópapírra utólag ráírva: „Erste Aufnahme der St. Michaeliskirche”
levéltári jelzet: No. 96.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
2. A soproni Szent Mihály-templom alaprajza és hosszmetszete dél felé
első tervváltozat
id. Storno Ferenc 1859.
két összeragasztott karton, tus, 73 × 100 cm
j.: Aufgenommen v. F. Storno. Gezeichnet von F. Storno. Blatt I.
cím: „Grundriss und Längedurchschnitt der Sankt Michaelis Kirche zu Oedenburg”
Lt. j.: No. 63.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
3. A soproni Szent Mihály-templom északi homlokzata
felmérési rajz
id. Storno Ferenc 1859.
kartonpapír, tus, 50 × 75 cm
j.: Aufgenommen u. gez. von Franz Storno 1859. Beilage zu Blatt II.
cím: „Die Nordseite der St. Michaelis Kirche in Oedenburg in ihrem jetzigen Zustand”
Lt. j.: No. 86. (más, eredetibb, valószínűleg e sorozatra utaló: No. 3.)
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
4. A soproni Szent Mihály-templom északi homlokzata
tervrajz, első tervváltozat
id. Storno Ferenc 1859.
kartonpapír, tus, 73,5 × 101 cm
j.: Aufgenommen und gezeichnet v. F. Storno 1859. Blatt II.
cím: „Nordseite der Sanct Michaelis Kirche zu Ödenburg, wie selbe stylgemäss zu restaurieren wäre”
Lt. j.: No. 87.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
5. A soproni Szent Mihály-templom nyugati és keleti homlokzata
első tervváltozat
id. Storno Ferenc 1859.
kartonpapír, tus, 73,5 × 101 cm

j.: aufgenommen und gezeichnet von Franz Storno 1859. Blatt III.
cím: „St. Michaelis Kirche in Ödenburg, wie selbe zu restaurieren wäre”
Lt. j.: No. 71.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.

6. A soproni Szent Mihály-templom déli homlokzata
első tervváltozat
id. Storno Ferenc 1859.
kartonpapír, tus, 73 × 100 cm
j.: Aufgenommen und gezeichnet von Franz Storno 1859. Blatt IV.
cím: „Südseite der Sanct Michaelis Kirche in Ödenburg, Wie selbe zu restaurieren wäre”
Lt. j.: No. 70.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
7. A soproni Szent Mihály-templom nyugati homlokzata, keresztmetszete nyugat felé, keresztmetszete kelet felé, keresztmetszete a tornyon keresztül, a torony 3 alaprajza
id. Storno Ferenc 1859.
papír, tus, akvarell 76,5 × 105,5 cm
nyugati homlokzat: tervváltozat a kőcserék bejelölésével, keleti keresztmetszet: tervváltozat az üveglakok tervével
j. n.
Lt. j.: No. 118.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
8. A soproni Szent Mihály-templom alaprajza és hosszmetzete
második tervvázlat
id. Storno Ferenc 1859–1864.
kartonpapír, tus 37 × 51 cm
j. n., c. n.
Lt. j. n.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
9. A soproni Szent Mihály-templom nyugati homlokzata
az elkészült állapot tervrajza
id. Storno Ferenc 1865.
négy darabból összeragasztott papír, tus, akvarell 248 × 94 cm
j.: F. Storno fecit 19/10 1865
Lt. j.: No. 8. (a hátoldalon)
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.

10. A soproni Szent Mihály-templom fedélszékének részletei, csillára
felmérési rajz (manuálé)
id. Storno Ferenc 1859 előtt
karton, ceruza 28 × 51 cm
j. n., c. n.
Lt. j.: No. 59.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
11. A soproni Szent Mihály-templom kincstárának alaprajza és metszete
felmérési rajz (manuálé)
id. Storno Ferenc 1859 előtt
kétrét hajtott karton egyik oldalán, ceruza 25 × 46 cm
j. n., c. n.
Lt. j.: No. 55.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
12. A soproni Szent Mihály-templom keresztmetszetének és fedélszékének részletei
felmérési rajz (manuálé)
id. Storno Ferenc 1859 előtt
kétrét hajtott karton egyik oldalán, ceruza 25 × 46 cm
j. n., c. n.
Lt. j.: No. 55.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
13. A soproni Szent Mihály-templom déli kapuja
első tervváltozat
id. Storno Ferenc 1859
kékes papír, ceruza, tus 62,5 × 40 cm
j. n., c. n.
Lt. j.: No. 192.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
14. A soproni Szent Mihály-templom tornyának körórszája és keresztje
tervrajz
id. Storno Ferenc 1864 körül
két darabból összeragasztott papír, tus 132,5 × 59,5 cm
j. n., c. n.
Lt. j.: No. 119.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
15. A soproni Szent Mihály-templom sekrestyéjének és szentélyének párkányai
szerkezeti rajz

id. Storno Ferenc 1862 körül
kétoldalas rajz előoldala, papír (vízjel: J. Müller), ceruza, fekete és vörös tus, akvarell 26 × 41 cm
j. n., c. n.
Lt. j. n.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.

16. A soproni Szent Mihály-templom sekrestyéjének és szentélyének párkányai
1:1 arányú mintarajz (hátdalalon halvány ceruzarajz: mérmű)
id. Storno Ferenc 1862.
két darabból összeragasztott papír, ceruza, akvarell 34 × 115 cm
j.: Franz Storno Ödenburg 25. 4. 862.
cím: „Simsprofile der St. Michaelis Kirche zu Ödenburg”
alcímek felülről lefelé: „Kranz- und Kaffsims um die Sakristei, sind nöttig cirka 70”. „Sockelsims um die Sakristei, sind nöttig cirka 70”. „Kaffsims am hohen Chor, sind nöttig 100–112”. „Sockelsims um den hohen Chor, nöttig 152”.
Lt. j.: No. 121.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
17. A soproni Szent Mihály-templom barokk főoltára
akvarellvázlat
id. Storno Ferenc 1864 előtt
kartonpapír, tinta, akvarell 50 × 33,5 cm
j.: Storno (gumipecsét)
cím: „der alte Altar bei St. Michael” (későbbi melléjegyzés)
Lt. j.: No. 126.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
18. Keresztrefeszítés-freskó a soproni Szent Mihály-templom tornyának déli oldalán
akvarellmásolat
id. Storno Ferenc 1866
karton, tus, akvarell 95,5 × 60 cm
j.: angefunden u. gez. v. F. Storno 1866
cím: „Frescomalerei an der Suedseite des St. Michaelthurmes”. Melléjegyzés:
„wurde im Jahr 1907 bei renovirung der Kirche zugestrichen. Storno”
Lt. j.: No. 138.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
19. Keresztrefeszítés-freskó a soproni Szent Mihály-templom tornyának déli oldalán
restaurálási terv
id. Storno Ferenc 1868
kartonpapír, tus, akvarell 123 × 84 cm

j.: Franciscus Storno fecit anno 1868
cím: „Entwurf zur Wiederherstellung des alten Frescobildes an der Südseite
des St. Michaeli Kirchturmes”
Lt. j.: No. 2.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.

20. Neogótikus paddíszítés
id. Storno Ferenc 1862 körül
kétoldalas rajz hátoldala, papír (vízjel: J. Müller), ceruza 26 × 41 cm
j. n., c. n.
Lt. j. n.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
21. A soproni Szent Mihály-templom perselye
tervrajz
id. Storno Ferenc 1864 után
papír, tinta, ceruza 34 × 21 cm
j. n.
c. n. melléjegyzés a zárnál: „zum schieben”
Lt. j.: No. 122.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
22. A soproni Szent Mihály-templom hosszmetsete és két keresztmetsete
felmérési rajz
Storno Kálmán 1877 körül
papír, ceruza, tus 73 × 98 cm
j.: Storno Kálmán építész (utólagos, idegen kézből)
c. n.
Storno-levéltár, Sopron, Bécsi u. 25.
23. A Szent Mihály-templom déli kapujának timpanonja
felvételi rajz
Storno 1879
j. n.: 1907, 1879 (1879. júl.³ 19.?)
cím: Tympanon Bild am südportale bei St. Michael in Ödenburg
OMF Tervtár 5490.
24. A soproni Szent Mihály-templom tornyának biztosítása, észak-déli metset a
tornyon keresztül, az északi mellékhajón keresztül
felmérési rajz

³ Az eredetiben: 1979. szept.

Storno Kálmán 1878-as rajza nyomán Sztéhlo Ottó 1920

j.: Sztéhlo Ottó Budapest, 1920 október

cím: Sopron, Szent Mihály. Biztosító munkák terve. Melléjegyzés: Storno Kálmán felvételei után 1878-ban

OMF Tervtár

25. Az előbbivel teljesen megegyező, azonos feliratokkal ellátott rajz, a kőszerkezetek és statikusan fontos részek fehér színezésével
OMF Tervtár 5444.

26. A soproni Szent Mihály-templom tornyának biztosítása

a templom alaprajza

Storno Kálmán rajza nyomán Sztéhlo Ottó 1920

j.: Budapest, 1920. okt. Sztéhlo Ottó

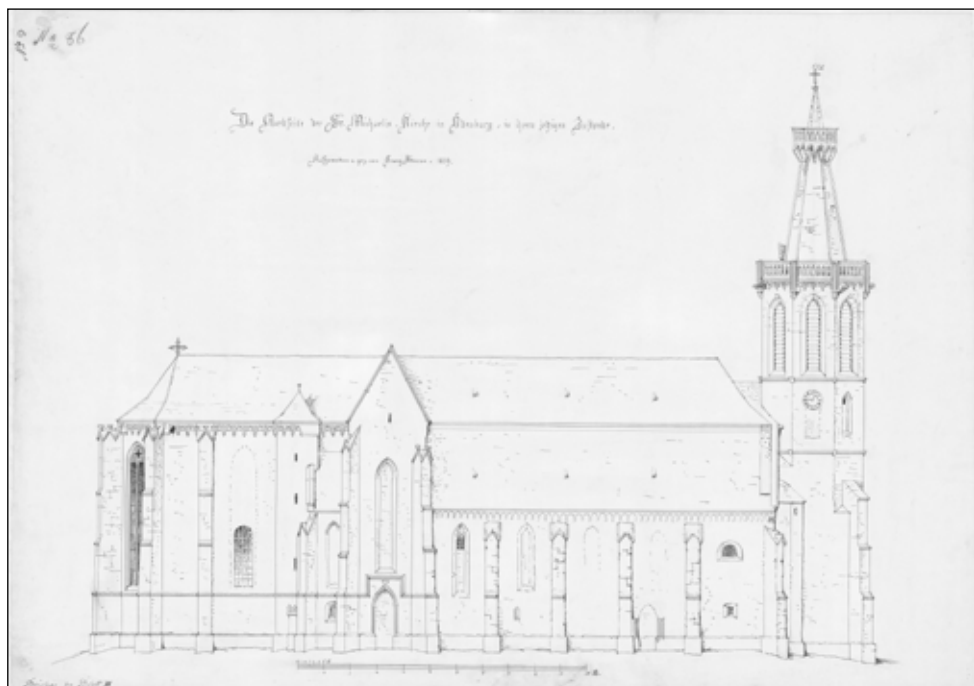
cím: Sopron, Szent Mihály-templom biztosítási munkák terve. Sztéhlo melléjegyzése: Storno Kálmán 1878. felvétele. Gépelt melléjegyzés: Elfogadtatott és jóváhagyott a Műemlékek Országos Bizottsága (kormány) min. biztosa részéről Budapest, 1920. december 17. Kutin (?) K. Róbert miniszteri tanácsos a Műemlékek Országos Bizottsága (kormány) min. biztosa. Kéziratos (ceruza) melléjegyzés: Az oralap magasságában a csigalépcső leomlott! és a régi ablak eltűnt 1940. nedv. szigetelés 1945-ben három fiatorony sérült, 1 fiatorony leomlott (harangozás veszélyes). Ezenkívül halványan ceruzával egy sor apró építészeti részlet vázlata, részben méretezve: déli oldal sekrestye és kereszthajó kapcsolata, az ottani ablak vázlatával, nyugati homlokzat északi kis ablaka, toronylábazat, toronyalj bordaprofil, főhajó árkádív

OMF Tervtár 5442.

III. Az anyag értékelése

A felsorolt anyag Storno Ferenc tervanyagának valamennyi építészeti vonatkozású rajzát magába foglalja. A Storno-levéltár dossziéjában ezeken kívül sok berendezési terv, asztalos-, lakatos-, szobrász-, festő- és üveges munka részletrajza található még. A Szent Mihály-templom helyreállítás előtti állapotáról a Storno-vázlatkönyvekben is van egy sor rajz (ezek még begyűjtendők), és forrásértékű Johann Petschnigg „Ingenieur Assistent” 5 rajza, amely a Mittheilungen der K. K. Centralcomission, 1856. p. 107–109. 1856-os évfolyamában került közlésre. A templom és a torony északi oldalának Storno felvételéből is ismert képét hitelesíti Rohbock acélmetszete, amely 1860 előtt készült, s a Magyarország és Erdély I./2. kötetében került közlésre.

Jelentős mennyiségű rajz van az OMF tervtárában is, ezek azonban jórészt az ifjabb Storno nemzedékek másolatai, id. Storno Ferenc rajzairól, s a helyreállítás utáni időkből származnak. Ezek közül önálló forrásértékkel csak 3 rajz bír.

1. kép. A soproni Szent Mihály-templom északi homlokzata, felmérési rajz, id. Storno Ferenc 1859 (SoM, ST.84.95.3.)

A rajzanyag részletes értékelése későbbi feladat. Annál is inkább, mert abból a templom szentélyének, a kereszthajóhoz kapcsolódó kápolnáknak, a hajók homlokzati nyílásainak eredeti kinézetére egy sor adatot kapunk ugyan, de ezek pontos értékelése csak az épülettel való aprólékos összevetés után lehetséges.

Megkíséreljük viszont a torony eredeti képének rekonstrukcióját a rajzok segítségével.

- a) A torony csúcsát Rohbock, Petschnig és Storno Ferenc (3. kép) [1. kép] egybehangzóan ábrázolják. A toronysisak felül összefogott kicsiny gótikus kőgyűrűben végződött, ebből vaskereszt állt ki. A kőgyűrű és a keresztgyüttes magassága a ma fent lévő, Storno Ferenc által tervezettével +/- 15 cm pontossággal megegyezik. Ugyanerre az eredményre jutunk, ha a kőrózsza fölötti, s a vaskereszt alapját képező kőgyűrű szélességét vizsgáljuk, s azt a toronysisak egyenlően keskenyedő sisakvonalára szerkesztjük rá. Az eltérés a jelen állapot, s az eredetit ábrázoló felvételi rajzok esetében kb. 1 lábnyira rúg.

Az anyag vizsgálatából tudjuk, hogy Storno a toronysisakot a felső kiserkély vonalától visszabontotta. Az újjarakott kősisakba csak a tervezés előrehaladottabb fázisában tervezte bele a hatalmas kőrózsát. Az a véleményünk, hogy Storno a to-

ronysisakot csupán a kőrözsa beiktatásával módosította, a mai kőgyűrű az eredeti toronycsúcs másolatának fogható fel. A kőgyűrű nagysága kizárja, hogy a gótikus toronycsúcsra kőkereszt lett legyen. Az 1860 előtti rajzokon szereplő kereszt fémből készült, a kereszt tengelyeiben egy-egy erősebb szállal, melyet az oldalakon további egy-egy szál keretelt. A kereszt fölött a betlehemi csillag, s annak fénycsóvája szélkakas-szerű szerkezetet alkotott. Storno eszerint átvette a kereszt anyagát, szerkezetét, csupán részletformáin változtatott egy keveset: a keresztvégeket patkóalakúan begörbítette, s kétoldalt volutákkal kísérte, a szélkakas fénycsóvját a korábbi szögletes zászlószerű végződés helyett 5 hegyes sugárrá formálta.

A toronycsúcs szerkezetének vizsgálata szerint a kőrözsa eltávolítására szükség van. Feltehető, hogy a kőrözsa feletti csúcs és a mai vaskereszt vagy annak másolata visszaállításával a kőszerkezet gótikus képét, a toronyvégződés XVIII–XIX. századi látványát rekonstruálhatjuk.

- b) A sisakon lévő felső körüljárót Storno anyagában teljesen megújította, felmérése (3. kép) a mai állapotnak másolatvoltát igazolja. A toronysisak testét Storno nem építette át. Az első nagy körüljáró is helyes másolat. Csupán a fiatornyok újak, ezeket Storno a felmérése tanúsága szerint a mellvédmagasságban letörten találta. A rajzon a törések jól látszanak. A fiatornyok metszetét így az eredeti állapotról vehette át. Végződésük, kis sisakjuk Storno saját terve szerint készült. A kompozíció nem teljesen önálló: Storno a torony nyugati oldalán a nyolcszögű toronytest első emeletén két nagyon hasonló méretű és szerkezetű fiatornyot talált. Ezek sisakszerkezetét használta mintaképként. (A 7. sz. rajz részben felmérési rajzként fogható fel, mert bejelöli a tervezett kőcseréket.) A toronytestet részletesebben feltérképező helyszíni vizsgálat fogja elkülöníteni a fiatornyok maszkos konzolai és az ugyanebben a magasságban lévő vízköpők közül az eredetieket. A konzoloknak kicsiny része eredeti csak, a vízköpők közül minimum két darab.
- c) A torony harangszintjéről a 3. sz. rajz és Petschnig távlati rajza tájékoztat. Az ablakok mérműve kitört, Storno rajzán az északkeleti mérmű felső körívének töredéke látható. A mérmű síkjába fából vagy fémlémezből készült zsalugátert helyeztek a XVIII–XIX. század folyamán. Storno mérművei készülhettek a nyomok alapján vagy másolatként az északi oldalhajó keleti ablakának meglévő mérműve (3. rajz), vagy a déli oldalhajó 4 db. megmaradt, hasonló rajzú ablaka alapján (1. rajz). A Storno-féle mérművek egyszerűek, mértéktartóak, bizonyára közel állnak az eredetiekhez.
- d) A toronynak a harangszint alatt lévő három emeletén és földszintjén a neogótikus beledolgozás, földíszítés erősebb. Erről a 3. sz. az északi homlokzatot ábrázoló rajzon kívül a már tervszámba menő 7. sz. Storno-rajz tudósít. E rajz ugyanis sárga akvarellal jelöli a Storno által cserére kijelölt köveket, s így arról tudósít, hogy Storno az 1-2. és 3. toronyemelet ablakait mérmű nélkül találta. A terv a földszinten a mainál egyszerűbb kapukiegészítést tervez. A rajznak és a valóságnak össze-

vetéséből meggyőződünk arról, hogy Storno 7. sz. rajza valóban a helyreállítás előtti, s gótikus állapotot tükrözi. A harmadik emeleten a nyugati és északi oldalon óralap takarja az eredeti kőkereteket, ezekhez Storno nem nyúlt. A gótikus keretek részben sérültek ugyan, de annyi kivehető, hogy profiljuk a Storno által ábrázoltaknak megfelel, s mérmű nem volt bennük. A második és első emeleten nehezebb a helyzetünk: a jelenlegi nyugati ablakok kialakításakor Storno a teljes kőkeretet újrarakta az első, s csaknem a teljeset a második emeleten. A falazott belső kávak eredetisége meggyőz arról, hogy Storno nem emelte meg az ablakokat, s nem változtatta csúcsívüket, mint az a 7. és 9. sz. rajz különbségeiből a figyelmes szemlélőnek feltűnhet, s a második emelet déli, helyben lévő eredeti könyöklője is a formát követő újrafaragásra vall. Az említett eredeti könyöklő negyedköríves belső hornya a mérműves profilt nem zárja ki ugyan egészen, de az ilyen belső negyedkör-alaprajzú horony mindenesetre ritkán fordul elő mérműves ablakoknál.

- e) A kapu esetében a Storno tervezte részt a 7. és 9. sz. rajzok összevetése, a faragványok helyszíni vizsgálata egyértelműen elválasztja az eredetitől, illetve attól, amelyet Storno csak kicseréltetett. E szerint a teljes kapu gótikus, csupán a két, a falsík elé rakott vájatozt oszlop és a rátámaszkodó vimperga Storno-féle. Ily módon kimondhatjuk, hogy Storno előbb nagyon mértéktartó, csak a szükséges kiegészítéseket tartalmazó helyreállítást tervezett, s később, a kapu feldíszítésével egyidőben gazdagította fel a torony nyugati homlokzatának alsó részét. Eljárása e pontokon kellemetlen, mert megváltoztatta az eredeti díszítettségének mértékét, s mert a közvetlen szemmagasságba, és a jól látható magasságokba az általa harsányan formált vimpergát, sárkányfaragványt, címersort helyezte, s ez együtt hatva a 2. emelet hamis hatású, tehetségtelen mérművével, s az egyébként szép címertartó angyalal a teljes toronynak neogótikus ízeit állítja előtérbe.

IV. Helyreállítási javaslat

A Szent Mihály-templom a mai Magyarország egyik terjedelmére legnagyobb, s kulcsfontosságú gótikus emléke. Az épület helyreállításakor konfrontálódunk id. Storno Ferenc 1860–64-ben készített purista szellemű restaurálásával.

A restaurálásakor a templom egésze keveset változott. Az előzetes vizsgálatok a templomtest fő- és részletformáit 90 %-ban hitelesnek mutatják. A purista szellemű restaurálásakor természetesen igen sok követ kicseréltek, s a felületeket teljes egészében átdolgozták. Ezért a templom külseje, s különösen egységes neogótikus berendezésű belseje a helyreállítás korának szellemét árasztja.

A nyugati torony helyreállításához elvégeztük a formák hitelesítéséhez szükséges vizsgálatok jó részét. Ennek alapján úgy találjuk, hogy Storno Ferenc a nyugati toronyhomlokzatot a templom egészénél erősebben alakította át: amennyiben új díszes

kapukiegészítésével, s az emeleti ablakok soha-nem-volt mérműveinek elkészítésével a zömök torony lapidárisan egyszerű építészeti nyelvét közepesen díszesre változtatta át.

Az előkerült adatanyag lehetővé tette ezért olyan műemléki helyreállítást, mely az újonnan készített díszek eltávolításával a torony gótikus összhangját visszaállítaná. Magam ezzel a megoldással értenék egyet, s a Storno-féle kiegészítéseket két kategóriába sorolnám: azokat a köveket, részleteket, melyek az eredetinek másolatai, s azokat az egyszerű formájú kiegészítéseket, melyekkel Storno 1859-ben hiányzó kitört gótikus formákat pótolta (a toronysisak körüljárójának fiatornyai, az újonnan faragott vízköpők, a harangszint ablakmérművei stb.) egységesen kezelném, s ezzel szembeállítanám az általa kitalált, s az eredetit továbbdísztó neogótikus részleteket: keresztrózsza, az alsó három szint mérművei, a kapu vimpergája és fiáléi, az óraszint angyaldomborműve. E szembeállítás után a második kategória eltávolítását (múzeumi felhasználását), az első kategória megtartását s egységes kezelését javasolom. (Ez az elv a templomkülső további részein igen könnyen alkalmazható, s így a mostani helyreállítás egységes szemléletű lehet. Az eltávolított neogótikus részleteknek, a templom értékes helyreállításkori tervanyagának s az újabb helyreállításnak folyamatos dokumentálása, s az anyag kiállítása igen tanulságos lenne. Azt javasolom, hogy az elbontott neogótikus kőanyag a Szent Jakab-kápolna helyreállított és száraz csontházában kapjon helyet, s a templom teljes helyreállításakor készüljön korszerű műemlékvédelmi kiállítás az egyházi funkcióban szűkölködő, kihasználatlan Szent Jakab-kápolnában.)

1980. május 16.

(Dávid Ferenc)

A nemzeti sírkert fogalmának pontos meghatározására többféle leírás is létezik. Nézzük, mit ír a Nemzeti Örökség Intézetének honlapja: „A nemzeti sírkert Magyarországon a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság (NEKB) által annak minősített temető, hősi temető, hősi temetési hely, továbbá temetkezési emlékhely, kegyeleti emlékhely, temetési helyek összessége. A nemzeti sírkert olyan virtuális jellegű (vagyis nem egy konkrét temetőhöz, illetve temetőrészhez [parcella] köthető, hanem Magyarországot lefedő) sírkert, amelybe a magyar történelem és kultúra jelentős alakjainak sírjai tartoznak. A nemzeti sírkert része lehet bármely magyarországi sírhely. A védettségről az NEKB dönt, a védetté nyilvánított sírok nem felszámolhatóak, felettük a rendelkezési jogot a Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) gyakorolja, így minden védett sírral kapcsolatos kérelmet a NÖRI-hez kell benyújtani.”¹

A Nemzeti Örökség Intézete ellátja a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság működésének legfontosabb feladatait, ezek közül hadd emeljünk ki néhányat:

- Előkészíti a Bizottság üléseit.
- Figyelemmel kíséri a sírkertek állapotát, az adott helység jegyzőjét ez ügyben tájékoztatja.
- A nemzeti emlékezés gondozása érdekében a magyarság kiemelkedő szellemi, kulturális és tudományos eredményeinek figyelembevételével kutatási valamint felmérési feladatokat is elvégez.
- A Magyarország történelmében jelentős évfordulókról méltó megemlékezést szervez.
- Pályázatokat hirdet, konferenciákat, kiállításokat rendez.
- Regisztrálja a magyarság határon túli emlékhelyeit is, valamint együttműködik az azokat fenntartó szervezetekkel.
- A nemzeti emlékezet kultúrájának széles körben történő terjesztése rendkívül fontos feladata, a felnövekvő nemzedék nevelése céljából.²

2017 tavaszán a Lions Club Sopron jótékonyági szervezet a Lions mozgalom megalakulásának 100. évfordulójára kiadott egy 223 oldalas könyvet, melynek címe: Nemzeti Sírkert – Sopron. Az összeállítás 43 kitűnő személyiség életútját mutatja be, a közös bennük, hogy valamennyien soproni temetőkből nyugszanak. A könyvben szereplő hírességek betűrendben a következők.

¹ <http://intezet.nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/> (letöltve: 2021.05.27.)

² Lásd ehhez a 6/2013. (X. 11.) ME utasítás 1.17. pontját.

1. Aggteleky Béla (1890–1977), katonatiszt, altábornagy evangélikus temető, II./27.
2. Altdörfer Keresztély (1825–1898), orgonaművész, egyházi karnagy, zeneszerző evangélikus temető, XI./8.
3. Altdörfer Viktor (1860–1940), orgonaművész, egyházi karnagy, zeneszerző evangélikus temető, XI./9.
4. Bünker János Rajnárd (Bünker, Johann Reinhard) (1863–1914), etnográfus, nyelvész, muzeológus evangélikus temető, XIII./108.
5. Csatkai Endre (1896–1970), művészettörténész, muzeológus, helytörténész Régi Szent Mihály-temető, I. falcsoport, 104–105.
6. Faller Jenő (1894–1966), bányamérnök, történész, muzeológus Új Szent Mihály-temető, II. csoport. 2. sor, 14.
7. nagyajtai Fekete Zoltán (1877–1962), erdőmérnök, rektor, egyetemi tanár, az MTA tagja evangélikus temető, XXVII./10.
8. Fest Vilmos (1815–1879), vízépítő mérnök, az MTA tagja evangélikus temető, XV./110.
9. Haubner Máté (1794–1880), püspök, egyházi író evangélikus temető, II./5.
10. Hauer Lipót, báró (1854–1933), vezérezredes Régi Szent Mihály-temető, I. falcsoport, 82–83–84.
11. Házi Jenő (1892–1986), történész, levéltáros, az MTA tagja Új Szent Mihály-temető, II. falcsoport, 96–97.
12. kányai Kánya Kálmán (1869–1945), politikus, diplomata, miniszter Régi Szent Mihály-temető, VI. falcsoport, 19–20.
13. Kárpáti Zoltán (1909–1972), botanikus, egyetemi tanár evangélikus temető, XVIII./50.
14. Kis János (1770–1846), püspök, író, költő, az MTA tagja evangélikus temető, Gállfy kriptá (középen)
15. Kövesi Antal (1876–1961), gépészmérnök, rektor, egyetemi tanár Új Szent Mihály-temető, II. falcsoport, 175–176.
16. Krippel Móric (1867–1945), erdőmérnök, főiskolai tanár és rektor Új Szent Mihály-temető, IX. csoport, 9. sor, 89–90.
17. Machatsek Gyula (1899–1921), a nyugat-magyarországi felkelés hősi halottja Régi Szent Mihály-temető, I. falcsoport, 1–2.

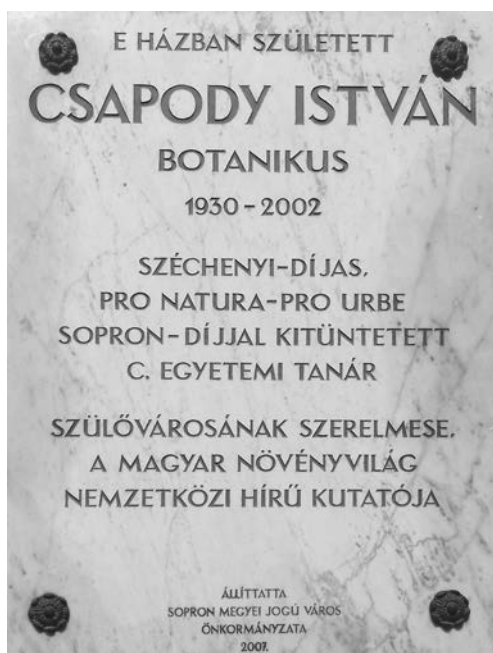
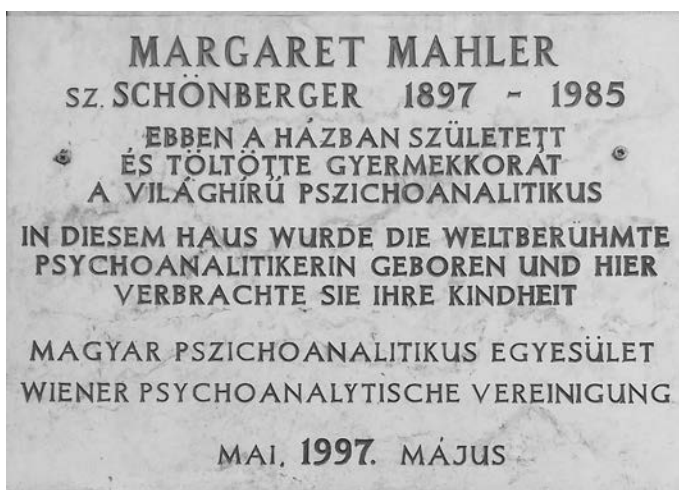
18. Magyar Pál (1895–1969), botanikus, erdőmérnök, egyetemi tanár
Új Szent Mihály-temető, D csoport, 11–12.
19. Molnár László (1921–1944), arany vitézségi érmes hadnagy, hősi halott
sopronbánfalvi Hősi Temető, az I. világháborús emlékmű mellett, „propelleres” sír
20. Paúr Iván (Paur Iván) (1806–1888), történetíró, régész, levéltáros, az MTA tagja
Régi Szent Mihály-temető, VII. falcsoport, 28.
21. Payr Sándor (1861–1938), lelkész, egyháztörténész, egyetemi tanár
evangélikus temető, XIV./10.
22. podmanini és aszódi báró Podmaniczky Pál (1885–1949), lelkész, teológus, egyete-
mi tanár
evangélikus temető, XLII./5. (a hátsó falnál)
23. Pröhle Károly (1875–1962), lelkész, teológus, egyetemi tanár
evangélikus temető, IV./25.
24. Rátz László (1863–1930), matematikus, pedagógus
evangélikus temető, I./3.
25. Róth Gyula (1873–1961), erdőmérnök, főiskolai és egyetemi tanár
evangélikus temető, VII./30–31.
26. Róder Vilmos (1881–1969), honvéd tábornok, vezérezredes, politikus
Új Szent Mihály-temető, X. csoport, 29. sor, 288.
27. Soproni Horváth József (1891–1961), festő, grafikus
Régi Szent Mihály-temető, I. falcsoport, 26.
28. Sopronyi-Thurner Mihály (1878–1952), politikus, polgármester
Új Szent Mihály-temető, B csoport, 55–56.
29. Storno család, képzőművész, restaurátor és műgyűjtő dinasztia
Régi Szent Mihály-temető, IV. falcsoport, 9–11.
30. Szántó Róbert (1898–1919), főhadnagy, 1919-es áldozat
Új Szent Mihály-temető, II. falcsoport, 149–150.
31. Szechányi Elemér (1900–1921), a nyugat-magyarországi felkelés hősi halottja
Új Szent Mihály-temető, I. falcsoport, 2.
32. Szent Benedek-Rend sírboltja
Régi Szent Mihály-temető, I. falcsoport, 75–58.
33. Szokolay Sándor (1931–2013), zeneszerző
evangélikus temető, XI/29.
34. Tárczy-Hornoch Antal (1929-ig Hornoch Antal) (1900–1986), geológus, geofizi-
kus, egyetemi tanár, az MTA tagja
Új Szent Mihály-temető, IX. csoport, 1. sor, 5–6.

35. Thirring Gusztáv (1861–1941), statisztikus, történész, az MTA tagja evangélikus temető, XXI./23.
36. Tolnai Vilmos (1895-ig Lehr Vilmos) (1870–1937), nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja evangélikus temető, XX./11-12.
37. felsőszopori, Tóth Ágoston (1812–1889), térképész, az MTA tagja, 1848-as ezredes Régi Szent Mihály-temető, IX. csoport, 9. sor, 13–18.
38. Varga Lajos (1890-1963), zoológus, főiskolai tanár, ezredes, az MTA tagja evangélikus temető, XLII./12.
39. vitéz Vendel Miklós (1943-ig Vendl Miklós) (1896–1977), geológus, bányamérnök, egyetemi tanár, az MTA tagja Új Szent Mihály-temető, B csoport, 47–48.
40. Verő József (1904–1985), kohómérnök, egyetemi tanár, az MTA tagja Új Szent Mihály-temető, IV. falcsoport, 28–29.
41. Wälder József (1862–1913), építész, városi főmérnök Új Szent Mihály-temető, B csoport, 21–22.
42. vitéz báró Willerding Rezső (1866–1928), katonatiszt, gyalogsági tábornok sopronbánfalvi Hősi Temető, az I. világháborús emlékmű mellett
43. Winkler Oszkár (1907–1984), építész, építéztörténész, egyetemi tanár evangélikus temető, XXVII./37.

Az életrajzok szerzői, az adott személyiség életpályájának ismerői, betűrendben:

Baranyai Lenke, a Széchenyi István Gimnázium nyugalmazott tanára, helytörténet-kutató:	27.
Barcza Attila, országgyűlési képviselő:	22.
Bartha Dénes, egyetemi tanár, Soproni Egyetem:	13.
Bircher Erzsébet, történész-muzeológus, a Központi Bányászati Múzeum igazgatója:	6.
Brummer Krisztián, osztályvezető, Sopron MJV Polgármesteri Iroda:	20.
Csiszár Attila, néprajzos-muzeológus, Soproni Múzeum:	4.
Fodor Tamás, okleveles faipari mérnök, Sopron MJV volt polgármestere:	28.
Frank Norbert, egyetemi docens, Soproni Egyetem:	25.
Führer Ernő, okleveles erdőmérnök, egyetemi magántanár, a Lions Club Sopron tagja:	18.
Hegedűs Elemér, nyugállományú honvéd alezredes:	1., 10., 26.

Horváth Béla, egyetemi tanár, Nyugat-magyarországi Egyetem:	15.
Horváth Imre, kanonok, városlébános:	32.
Hubert Pál, a Soproni Líceum matematika-fizika szakos tanára:	24.
Károlyi György, gyermekorvos, a Lions Club Sopron tagja:	37.
Kiss-Lukács Melinda, művészettörténész, Soproni Múzeum:	29.
Krisch András, gyűjteményvezető, Soproni Evangélikus Egyházközség Gyűjteményei, a Rotary Club Sopron tagja:	2., 3., 9., 14., 23.
Krisch Imre, nyugalmazott vezető nyelvtanár, a Rotary Club Sopron alapító tagja:	11.
Mastalírné Zádor Márta, a Soproni Egyetem könyvtárának nyugalmazott főigazgatója:	16.
Németh Kálmán, a Vízmű volt főmérnöke, civil és szakmai szervezetek képviselője:	8., 34., 39.
Osváth Ádám, történész, Soproni Múzeum:	5.
ifj. Sarkady Sándor, a Soproni Egyetem tudományos kutatója, történész:	17., 19., 31.
Szemerey Tamás, a Soproni Egyetem nyugalmazott mestertanára, a Lions Club Sopron tagja:	21.
Szokolay Orsolya, Szokolay Sándor lánya, a Szokolay Archívum ügyvezetője:	33.
Takáts Tamás, címzetes egyetemi docens:	38.
Tóth Imre. történész, múzeumigazgató, a Rotary Club Sopron tagja:	12.
Varga Jenő, okleveles faipari mérnök, volt evangélikus gyülekezeti felügyelő:	35.
Varga Mária, nyugdíjas mikológus, volt önkormányzati képviselő:	41., 42.
Verő József, id. Verő József elsőszülött fia, a Rotary Club Sopron alapító tagja:	40.
Vörös Ákos, a Soproni Egyetem mestertanára, a Lions Club Sopron tagja:	36.
Vörös Istvánné (sz. Komlós Klára), nyugdíjas, Szántó Róbert unokahúga:	30.
Winkler Gábor, Winkler Oszkár fia, Ybl-díjas építész, egyetemi tanár:	43.
Zsidy Ákos, okleveles erdőmérnök, a Rotary Pannonia Sopron tagja:	7.

A 43 kiváló honfitársunk védett sírhelye a későbbiekben további kettővel bővült. Még 2017 folyamán e sorok írójának kezdeményezésére elkezdődött Margaret Mahler (1897–1985) sírjának védetté nyilvánítása a Nemzeti Örökség Intézete, illetve a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságnál. Radnainé Dr. Fogarasi Katalin főigazgató aláírásával 2017 májusában a következő döntés született: „A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 37/2017. számú határozatával úgy döntött, hogy „A” kategóriában a Nemzeti

Sírkert részévé nyilvánítja Margaret Mahler orvos, pszichiáter, pszichológus sírhelyét (Sopron, zsidó temető).”³

A döntés több okból is figyelemre méltó: egyfelől Mahler az egyetlen orvos az elhunytak között. Ugyancsak ő az egyetlen nő. Továbbá a soproni temetők száma immár teljessé vált, hiszen a Sopronban született, és New Yorkban eltávozott, eredetileg Schönberger Margit névre hallgató hírességünk a zsidó temetőben (a Tómalom és Okai utca sarkán, a bejárattól 45 fokos szögben jobbra) nyugszik, egyedülként a kiválóságok közül.

Szintén 2017 folyamán Bartha Dénes kezdeményezésére Csapody István kitűnő, tudós botanikusunk sírjának védetté nyilvánítása is megkezdődött. Ezt a próbálkozást is siker koronázta, a Nemzeti Kegyeleti és Emlékhely Bizottság 13/2017. számú határozatával a nemzeti sírkert részévé nyilvánította Csapody István sírját (Új Szent Mihály-temető, II. csoport, 23. sor, 297.).⁴

Károlyi György 2020 tavaszán tett lépéseket Zambothy Ferenc, a régi Szent Mihály temetőben fellelhető sírjának védetté nyilvánítására. Ő volt a nagycenki uradalom udvarmestere, amúgy pedig Liszt Ferenc keresztapja. A Soproni Városszépítő Egyesület és a Liszt Ferenc Társaság emléktáblát is avatott a Magyar utcai gyógyszertár falán, hiszen az 1820-as években itt éltek Zambothyék (minderről a Soproni Szemle is beszámolt 2018 októberében).⁵ A kezdeményezés a védettség vonatkozásában sajnos nem az eddigiekhez hasonlóan zárult. Megemlékezésül álljon itt azért az emléktábla.⁶

³ Hivatalos Értesítő, a Magyar Közlöny melléklete, 44. sz. (2017. szeptember 8.) 4467. Margaret Mahler sírja a Zsidó Temetőben C-196 számon található.

⁴ Uo. 4466.

⁵ Károlyi György: Új életrajzi adatok Liszt Ferenc keresztszüleiről, akik soproni lakosok voltak (kutatási beszámoló). Soproni Szemle 72 (2018), 3. sz., 304.

⁶ <https://www.sopronmedia.hu/cikkek/emlektablak-kaptak-liszt-ferenc-keresztszulei-a-patikakoncerten> (letöltve: 2021.05.27.)

SOPRONI ARCOK

BOLODÁR ZOLTÁN

Civis Fidelissimus. Sterbenz Károly
(1901–1993)

Bevezetés

Amikor lehetőségem nyílt arra, hogy Sterbenz Károly műtermében – mintegy két hónap alatt – az általa készített több mint hétezer képet, vázlatot, rajzot, akvarellt, olajfestményt, grafikákat szemügyre vehettem, azon törtem a fejem, hogyan tudom megfogalmazni a nyilvánvalót. Merthogy a művész, amikor megválasztja témáit, figyelmével kiténtet helyszíneket, embereket, építményeket, élénk tárja lelkének legmélyebb esszenciáját. Kikristályosodik előttünk az ember, a szellem, elárulva értékteremtésének centrumát: Sopront. Számtalan Nagyszodát, Bástya utcát, Szent Mihály utcát tartottam a kezemben és rájöttem, hogy házától alig néhány száz méteres sugarú körben a város bőséges inspirációt nyújtott számára, kimeríthetetlen forrását adva munkáinak. Az utolsó alkalommal – szerencsére – egy levél is a kezembe akadt, amit Semsey Andor, a *Kisgrafika* című folyóirat szerkesztője és a Kisgrafika Barátok Körének vezetője írt Sterbenz Károly 80. születésnapja alkalmából. Így köszöntötte: „Ha szép városod megérdemelte a Civitas Fidelissima kiténtető elnevezést, úgy neked kijárna a Civis Fidelissimus cím, hiszen ha egy grafikabarát előtt Sopront említik, az feltétlenül Rád gondol, neved említése viszont mindig kapcsolódik legszebb vidéki városunkhoz.”¹

Ebben az évben emlékezünk a művész születésének 120. évfordulójára (1. kép). A jubileum arra bátorított, hogy áttekintsem életművét és összefoglaljam róla gondolataimat. Korábban Askercz Éva,² Szabó Jenő³ és Domonkos Ottó⁴ is írt róla a Soproni Szemlében. Bellák Gábor művészettörténész Sterbenz című könyvében rajzaiból és *ex libriseiből* válogatott.⁵ Orbán Anna *Ex libris Sterbenz* című kötetében egy hosszú élet gazdag termését foglalta össze a címben jelzett tárgykörben.⁶ Életrajza több helyen olvasható, ezért nem kívántam ismételni a korábban leírtakat. Szerettem volna leányával, Helene Polsterrel (leánykori neve: Sterbenz Ilona) beszélgetni és interjút készíteni, de a

¹ A levél egykori házában, a Ferenczy János utcai műtermében található. Magántulajdon.

² *Askercz Éva*: Műtermi beszélgetés a 92 éves Sterbenz Károllyal. Soproni Szemle 47. (1993), 232–235.

³ *Szabó Jenő*: Fél évszázada rajzol és fest Sterbenz Károly. Soproni Szemle 29. (1975), 264–272., *Szabó Jenő*: Sterbenz Károly kiállítása. Soproni Szemle 40. (1986), 355–357.

⁴ *Domonkos Ottó*: Sterbenz Károly múzeumi munkájáról (1951–1980). Soproni Szemle 65. (2011), 106–115.

⁵ *Bellák Gábor*: Sterbenz. Sopron, 2003. (a továbbiakban: Bellák 2003.)

⁶ *Orbán Anna*: *Ex Libris Sterbenz*. Egy 20. századi soproni mester munkái. Sopron, 2010. (a továbbiakban: Orbán 2010.)

1. kép. Sterbenz Károly, Fotó: Torma József, 1977 körül

koronavírus okozta vészhelyzet és a rendkívüli jogrend meghiúsította a találkozást. Úgy döntöttem, hogy írásomban azt részletezem, milyen érzelmi töltet motiválhatta, és az általa képviselt műfajokról, művészetéről milyen jellegzetességek fogalmazhatók meg.

Hatások

Sterbenz Károly a 20. század első napján született. Az azt követő évtizedek alatt a művészetekben zajló forradalmi változások sora más utakra is ösztönözhetette volna mind a festészetben, mind a grafikában. Ennek ellenére egy életen át megmaradt saját képi világánál, amihez szinte kizárólagosan Sopron és tágabb környéke adta a motivációt. Ez a szívéhez közelálló tájék nemcsak a mai Magyarországot jelentette, hanem Ausztria burgenlandi településeit is. Borbolya (Walbersdorf), Borostyánkő (Bernstein), Doborján (Raiding), Felsőpulya (Oberpullendorf), Fraknó (Forchtenstein), Kismarton (Eisenstadt), Nagyhöflány (Großhöflein), Nagymarton (Mattersburg), Ruszt (Rust) csak néhány településnév a teljesség igénye nélkül. Fiatalemberként élte át a trianoni döntés következményeit és a népszavazást, Sopron és a Fertő tó környékére élete végéig egy egy-

séggként tekintett. Ebből következően szüntelenül járta Burgenland közeli településeit, rajzolta, festette a magyarországiak mellett az ottani falvakat. Ebben az egymást követő rendszerek – még a vasfüggöny sem – akadályozhatta meg. Megrendelői körének egy jelentős része is ebből a régióból származott.

Bár a 19. század utolsó harmadától a látszati ábrázolást kezdte felváltani a modernizmus számos irányzata és a redukált ábrázolásmód, ő a hagyományos látásmódból építkezett. Fiatalon megtalálta stílusát, amihez érzelmileg is kötődött. Több példát hozhatok arról, milyen volt megközelítési módja. 1979-ben készített egy olajfestményt, amelynek címe *Szüreti kocsi*. Az életkép egy jellegzetes soproni helyszínt, egy általa is megtapasztalt kor miliójét ábrázolja (2. kép). Amikor készült, még láthattunk hasonló jeleneteket a Bástyá utca környékén, de a város múltját kutató lokálpatrióta hamar felfedezi, hogy a festmény hozzávetőlegesen 50 évvel korábbi állapotot rekonstruál. A közepes méretű festmény több mint felét a kép háttere adja, a középső harmadban az élénk táruló város látványa ragadja meg a tekintetünket. Centrumában a Várostorony, de a Keresztelő Szent János-templom, az Evangélikus templom, a Kecské-templom és a Szent Mihály-templom is megjelenik. Halványan látjuk a Széchenyi tér két legmagasabb épületét, a Postapalotát és a Domonkos templomot. A kék eget többé-kevésbé homogén módon takarja egy zivatarfelhő. A kép hangsúlyos eleme a lovakkal húzott szekér, amelyen a boroshordó mellett a szüretelés egyik munkafázisát, a csömöszölést⁷ végzi a poncichter. Jellemzően háború előtti kort idéz a jelenet, a szállítóeszköz, a borosgazda öltözete. A kép bal szélén szerényen meghúzódva a piktor, Sterbenz Károly látható, aki több alkotásán is megjelenítette önmagát.

Ezt a tényt több festménytulajdonos visszaigazolta, az ő tulajdonukban lévő képeken is látható a művész. A festő állványát a soproniak számára ismerős helyszínen állította fel, a „Festők padjánál” (3. kép). Mende (Mühl) Gusztáv 1927-ben Bécsi utcai háza felett műtermet épített, amelyből hasonló panorámát láthatott.⁸ Mühl Aladár, aki Bécsi utcai házában élt és a Kis-Mélyút közelében kerttel rendelkezett, szintén szívesen ült le a legendás padra, ahonnan a művészek és a szerelmesek még ennél is magasabbról csodálhatták a várost.⁹ A festményen egy korábbi állapotra utal a farácsos kerítés, amely az 1950-es években már téglakerítés volt. Kovács Károly 1958-ban a Bástyá utcáról készített fényképe is igazolja ezt a tényt, mivel azon kőből készült kerítés áll.¹⁰ Sterbenz Károly valahol a Kis-Mélyút kezdetén állva festhette képét, ezt a nézőpontot más munkáiban is használta. Több vázlatot készített lovas szekerekről, szőlőmunkát végző emberekről, de a teljes kompozíció látképének megfestését Diebold Károly inspirálhatta, aki már korábban, a háború előtt is számos időpontban fényképezett itt.¹¹ Jól ismerték egymást, és később, amikor

⁷ A szőlőszemek sajtolás előtti összezúzását nevezzük csömöszölésnek.

⁸ Soproni Múzeum, Storno-gyűjtemény, Leltári szám: S.2015.50.1, Storno Miksa fényképe, készült: 1927. augusztus 22., felirat: Mühl Gusztáv építkezése.

⁹ Mühl Aladár egykori tanítványának szóbeli közlése alapján.

¹⁰ Kovács Károly fotóművész fényképe alapján, készült: 1958., magántulajdon.

¹¹ Soproni Múzeum, Fotótár, Leltári szám: SOM-AF 20501, Diebold Károly fotográfus egy hasonló, kiválasztott látképe a Bástyá utca környékéről, készült: 1937.

2. kép. Sterbenz Károly: Szüreti kocsi, készült: 1979., magántulajdon, Fotó: Bolodár Zoltán

1952-ben a múzeum lett Sterbenz Károly munkahelye, alaposabban tanulmányozhatta Diebold fotóit. Több festményének nézőpontja és látképe is hasonló.

A *Szüreti kocsi* tömörítve jeleníti meg a „sterbenzi” jellegzetességeket. Hétköznapi, az emberek által megszokott látásmód és látószög, háttérben a város, az ismerős, szeretett hely, jellegzetes épületek és emberek, nyugalom, a városhoz illő őszi – jelen esetben kora-őszi – esemény, a szüret. Sterbenz a képen egy letűnő világ, gyermekkora emlékképeit jelentette meg „olyannak, amilyenek már csak az én korosztályom ismeri – ez lokálpatrióta kötelességem.”¹² Az ősz Sopron festőinek kedves évszaka. Ifjú Storno Ferenc is hasonló őszi atmoszférát ábrázolt egy 1907-ben készített látképén.¹³

Sterbenz születésekor a sokszorosított grafikára – amiben ő leginkább ki tudott teljesedni – már egyértelműen önálló művészetként tekintettek. A 19. század utolsó harmadában megélénkült a művészek érdeklődése az amúgy már régóta ismert eljárások iránt, egyre többen készítettek művészi célú grafikákat úgy, hogy az ne a megszokott nyomdai sokszorosítás igényét szolgálja.¹⁴ Ekkor még vita tárgyát képezte, hogy mennyiben tekinthető a műfaj művészeti alkotásnak, de gondoljunk a fotográfiára, ahol ugyanez a vita végbement: műalkotást hoz létre, vagy csak a körülöttünk lévő világ másolóeszköze

¹² Kisalföld 35 (1979), 305., december 31. 9.p., „Soproni évtizedek. A kis formák mestere.”

¹³ Soproni Múzeum, Storno-gyűjtemény, Leltári szám: S.84.485.1, Sopron rekonstruált látképe, alkotó: ifj. Storno Ferenc.

¹⁴ *Földi Eszter: A vizuális kultúra változásai. In: A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet. Szerk.: Sisa József. Osiris Kiadó, Budapest, 2018., 737.*

3. kép. A festők padja. 1942. (Fotó: Diebold Károly), Soproni Múzeum, Fotótár, Lelt. sz.: SOM-AF 18999

a fényképezőgép? Amikor Sterbenz Károly befejezte tanulmányait és munkához látott, ezek a ma már evidensnek tűnő kérdések és viták eldőlték. A fényképezésben egyik ilyen mérföldkő volt a Fotó-szecesszió csoport megalakulása 1902-ben, ami a fotográfia művészetként való végleges elfogadásának egyfajta határvonalát jelentette.¹⁵ A sokszorosított grafika a 20. század elején Magyarországon is elismert művészeti ággá vált. Ugyanakkor elindult számos „izmus” térhódítása. Közülük az expresszionizmus tolmácsolására a fémetszet kifejezetten alkalmas volt.

Sterbenz Károly az Iparművészeti Iskolában festő-grafikusként¹⁶ végzett, és az ott eltöltött évek alatt – 1917 és 1921 között – egy életre megtalálta egyedi stílusát.¹⁷ Rajzai és akvarelljei már ekkor azokban a műfajokban és stílusban születtek, amelyekben idős koráig alkotott. Az 1910-es évek végén rajzolt vázlatkönyveiben számtalan portré és zsánerkép tanúskodik erről. Találunk tájképet, látképet, triptichont – amely formát több ké-

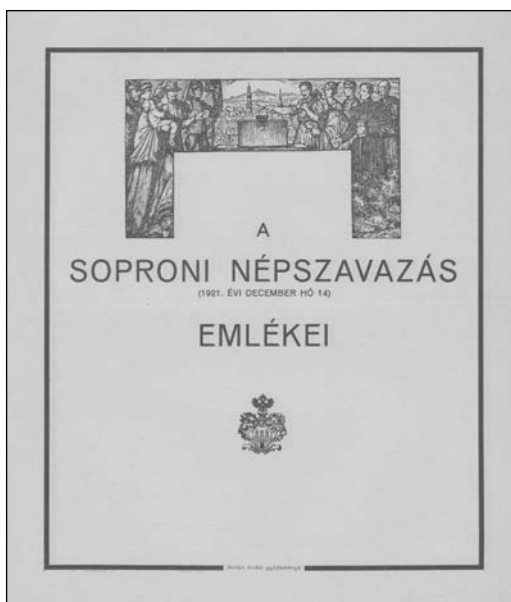
¹⁵ Aaron Scharf: Művészet és fotográfia. In: Fotóelméleti szöveggyűjtemény. Szerk.: Bán András, Beke László. Enciklopédia Kiadó, 1997., 37.

¹⁶ Sterbenz Károly munkakönyve. Végzettség megszerzésének időpontja: 1921.06.18., bejegyzés alapjául szolgáló okirat: végbizonyítvány. Magántulajdon.

¹⁷ Iparművészeti Főiskola igazolvány, amely a féléveket igazolja. Magántulajdon.

sőbbi képénél, és a grafikában is alkalmazta. A soproni helyszínek közül kiemelhetjük az Erzsébet-kertet vagy az Amfiteátrumot, utóbbit többször, több nézőpontból is megfestette. Tanulmányai befejezését követően folyamatosan kapott megrendeléseket. A soproni népszavazás alkalmából emléklapot készített 1922-ben¹⁸ (4. kép), 1925-ből cégtábla terveket találtunk munkái között.¹⁹

Sterbenz Károly már 1917 őszén tervezett *ex librist*.²⁰ Abban, hogy a grafika és azon belül az *ex libris* a 30-as évektől fő műfajává vált, jelentős szerepe volt az 1924-ben Sopronba települt Holl Jenő vasútigazgatónak, aki több ezer darabos *ex libris* gyűjteménnyel rendelkezett, ami nemzetközileg is értékes volt, így hatása volt abban, hogy erre a területre irányult a fiatal művész figyelme.²¹ Az első világháború utáni helyzetben a festők nem számíthattak intézményi megrendelésekre, így alkalmazkodniuk kellett a mindenkori kereslethez. Az *ex libris* műfaja e tekintetben kedvező lehetőséget jelentett, átmenetként az alkalmazott grafika felé, ami érzékeny határterületen mozgott a magas kultúra és a tömegkultúra igényeinek kielégítésében. Sterbenznek is ezen a határon kellett a későbbi évtizedekben egyensúlyoznia, mivel megélhetését többnyire megrendelői biztosították.

4. kép. Sterbenz Károly: Emléklap a soproni népszavazás emlékére. Soproni Múzeum, Aprónyomtatványok, Lelt. sz.: SOM-A 2015.198.1

¹⁸ Soproni Múzeum, Helytörténeti gyűjtemény, Aprónyomtatványok, Leltári szám: SOM-A 2015.198.1, Sterbenz Károly grafikája a népszavazásról.

¹⁹ Sterbenz Károly vázlatkönyve. Magántulajdon.

²⁰ Sterbenz Károly vázlatkönyve. Magántulajdon.

²¹ *Bellák* 2003. 6.

ták. Az egyedi darabok mellett gyakran készített meghívókat, tájékoztató kiadványokat, „szóróanyagot”, valamint tablóképeket és családfákat osztrák és magyar ügyfelek számára. Ma is gyakori, hogy egy grafikusnak megélhetést biztosító munkákat kell elvállalnia, amelyeknél a művészi minőség mellett elvárás a megrendelő kívánságainak teljesítése.

A művész édesapja ifjú Storno Ferenc mellett dolgozott, aki a bécsi akadémián végezte tanulmányait. Sterbenznek a múlt iránti elköteleződése bizonyára a mellettük eltöltött években látottakból eredeztethető. Barátjával, Mühl Gusztávval együtt maga is jelentkezett a bécsi akadémiára, azonban egyikük sem nyert felvételt.²² Az impresszionizmus a 19. század utolsó harmadában sikeresen megingatta az akadémista szemlélet bástyáit, de még sokáig hatott a régi formanyelv. Ez nem feltétlenül a történelem egy-egy dicső, vagy tragikus pillanatának megörökítését jelentette, hanem a témák kiválasztását, stílusbeli és technikai megformálását. Az ifjú Storno Ferenc és édesapja által teremtett közeg és a soproni közönség múlt-szeretete Sterbenz Károlyt egy hagyományosabb látásmód továbbvitelére predesztinálta képi világában a korábbi évtizedek hangulatának felelevenítésére. 1917-ben egy tükröt tervezett, amely antikizáló, historizáló stílusjegyeket mutatott (5. kép). Ez is utal a tárgytervezéssel is foglalkozó Storno család hatására, ahogy a vázlatkönyvében látható rajz is, amelyhez feljegyzi, hogy egy Storno-vázlatkönyv után készítette.²³

Festészete, rajzai

Témáiban Sterbenz a 19. századi polgári életképekből merített, a biedermeier és a veduták (városképek) hangulatát, kompozíciós mintáit követte. Vázlatkönyveibe lemásolta a „nagy elődök” remekműveit, az állami művészoktatásban és az ifjú Storno mellett eltöltött években az akadémikus ábrázolás és látszati megjelenítés eszközeivel festette és rajzolta képeit, keltette életre alakjait, kialakítva ugyanakkor saját, jellegzetes formanyelvét. Egyfajta soproni „paysage intime”²⁴ formálódott a keze nyomán a bécsi külváros jellegzetességeivel, ahogy a 19. századi tájképfestők láttatták a paraszti idill világát. A poncichertek és gazdapolgárok képein idillinek tűnő, a valóságban fáradtságos, sokszor nehéz életét örökítette meg, festményeit nézve mégis visszavágyunk azok világába, mintha régen minden szebb és jobb lett volna.

Az 1970-es, 1980-as évek gyökeresen megváltozott időszakában is visszatér kedves témáihoz, amikor Sopron már sok tekintetben nagyvárosi arculatot hordozott. Az emberek többsége gyárakban dolgozott, igazodni kellett a tömegközlekedési eszközökhöz, a munkásjáratok ezeket szállították a külső iparkerületekre. E „modern” világ ellenpontjaként ő a háború előtti Sopront mutatta meg, amely még emberközpontú, ahol a napkeltevel nyílik a szemünk és a napnyugtával térünk nyugovóra, napi teendőinket saját dön-

²² Orbán 2010. 11. p.

²³ Sterbenz Károly vázlatkönyve. Magántulajdon.

²⁴ A barbizoni festők által kifejlesztett egyszerű, hangulatos tájbrázolás.

5. kép. Tükör terve. (Sterbenz Károly, 1917.)

téseink határozzák meg. Festményein hasonlóságot fedezhetünk fel a 19. század második felétől megjelenő zsánerfestészet azon válfajához, amely népi, polgári életképekben mutatta be a vidéki élet tipikus eseményeit. Ez az irányzat is az akadémiai festészet tradícióit alkalmazta és a nagyközönség népeleti képek iránti érdeklődését szolgálta ki. Képviselői egy speciális népréteg mindennapjait mutatták be.²⁵

Sterbenz megérezte a lokálpatrióta soproni polgárok ilyen irányú igényét, megfelelően a valós keresletnek, festette zsánerképeit. A mai napig számos borozóban és otthonban függenek a falakon alkotásai, melyek kifejezően közvetítették ennek a letűnő világnak idealizált képét, a környezetet, az öltözködést és a tevékenységet, amelyek a mindennapjaikhoz tartoztak. Az ember az életképnek hol meghatározó eleme, hol csak staffázs, a hangulatot fokozó képelem. Az ő alakjai nem a szabadban almanachot olvasó, vagy a város melletti dombon sétáló polgárok, akik a kilátást csodálják, ahogy a biedermeier képeken és a vedutákon „megszoktuk”. Nála lovas szekeret vezető és boroshordót szállító férfiakat látunk, vagy a Szent Mihály utcán kosárral a fejükön ballagó asszonyokat, akik a piacra, vagy piacról szállítják a portékát. Ezt az emlékképet Diebold Károly és Csatkai Endre is megörökítette fényképezőgéppel a Pihenőkereszt környékén. Dolgos hétközna-

²⁵ Hessky Orsolya: A zsánerfestészet és változásai. In: A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet. Szerk.: Sisa József. Budapest, 2018., 692–695.

6. kép. Sterbenz Károly festménye a Lövér Szálló ebédlőjében. 1937. (Fotó: Diebold Károly), Soproni Múzeum, Fotótár, Lelt. sz.: SOM-AF 19936

pok, mégis idilli világ, melynek kitüntetett pillanatai, amikor a poncichter megkóstolja az újbort, vagy a várkerületi piacon felesége eladja a megtermelt zöldséget.

Sterbenz fáradhatatlanul gyűjtötte a helyszíneket, mint aki a változást szeretné megállítani, az elveszett, megszokott állapotot megőrizni. Számos jellegzetes nézőpont részben az ő munkái révén vésődött mélyen a tudatalattinkba. Ilyen a Tűztorony az Előkapuval, vagy a Kolostor utcából, de említhetnénk az Amfiteátrum látványát a Patak utca irányába. 1956 után számos külföldre szakadt magyar rendelt tőle grafikát a Tűztoronyról, hogy emlékeztesse őket az elhagyott hazára, városra. A hatást munkáin a megszokott látásmód felidézése biztosította. Gyakran használta a három képből álló triptichon formát. Ilyenkor a középső részen többnyire a város panorámáját festette meg, a két szélső kép pedig valamilyen zárt vagy szabadtéri életkép volt, szűkebb és közelebbi látószöggel, ami a kompozíció keretezését adta. Gyakorta keverte a látképet és az életképet, több esetben nehéz megmondani, hogy a tájban az ember adja a főtémát, vagy csak kiegészítő, hangulatkeltő figura. A látványt rendszeresen torzította, mert a rendelkezésre álló felület nem engedte meg, hogy a képkivágás az eredeti arányokkal megjeleníthető legyen. A háború előtt kérték fel egy festmény elkészítésére a Lövér Szálló éttermének díszítésére (6. kép). A kompozíció nem egy nézőpontból készült, nem egy valós látványt komponált meg, hanem a Virág völgy és a Pihenőkereszt nézeteit egyesítette. Az atmoszféra és a közismert, sopronias sztereotípiák ötvözéséből teremtett kép megalkotása volt a célja.

Nagy gondot fordított a soproni polgár alakjának megformálására. Egy-egy festmény, rajz kialakítása előtt több tervet is készített. Ahhoz, hogy a megfelelő karaktert a megfelelő élethelyzetben megtalálja, többször skiccelte fel az embert. A tervezett figurát

lerajzolta mezőgazdasági munka közben, az utcát seperve, borozgatás közben. A végleges alak kialakításához sokszor vázolta fel a testtartást, a gesztust. Maga is kedvelte ezeket a helyszíneket és egyéniségeket. Jó barátja volt Bruckner Frigyes, akinek borozójában a Rákóczi utca 17-ben rendszeresen megfordult. Több képet festett számára, amelyek mai napig a borozó falait díszítik (7. kép). Valószínűleg az ott eltöltött időt is kihasználta, hogy megtalálja a tökéletes soproni arcot következő művéhez. Munkája során fotókat is felhasznált. Hagyatékában találtam olyan vázlatot, amelyekhez megjegyzésként odaírta: „Dr. Friedrich Károly felvételei után” (8. kép). Ebben követte nagy festőnket, Munkácsy Mihályt, aki alakjainak elkészítéséhez több művénél is használta a fényképezés adta lehetőségeket és számos fotótanulmányt készített. Sokszor, sok helyen készített vázlatokat, terveket, hogy azokat akár később, évek múlva is fel tudja használni. Az egyes motívumok, testtartás, az élet megpróbáltatásaiban barázdált homlok, az elgyötört, sokatmondó arcvonások megtalálásához, kiváló lehetőséget adott a fotó és a Buschenschankok félig zárt világa, ahol mindenki ismert mindenkit! Az újonnan megjelent látogatót fenn tartással fogadták mindaddig, amíg meg nem ismerték, honnan jött és mivel foglalkozik.

Mai napig látjuk ezek hangulatörző példáit a városban. A fapadokkal berendezett udvart, vagy borozószobát az udvar hátsó részében. A falakon ott függenek a festmények, amelyek bevéődtek a soproniak tudatába, kedvező áron kapható bor és hagymás zsíros kenyér. A fizikai munkát végzőtől az értelmiségig mindenki megfordul ezekben a hangulatos borozókban, amelyek kevésbé a fiatalok, inkább az élettapasztalattal bíró középkorú vagy idősebb emberek törzshelyei. Beszélgethetnek a hétköznapiokról, politikáról, egymásról. Ez az a világ, amit ő szeretett és megörökített, ami napjainkig része a város életének. A portrék, munkáról készített képek és az utcai zsánerek mellett a pihe-nés idején, egy időtlennek tűnő pillanatban örökítette meg a város jellegzetes alakjait. A magyar művészettörténetben nagy hagyománya van ennek a műfajnak. Hollóssy

7. kép. Sterbenz Károly festménye a Bruckner borozóban. Sorpon, II. Rákóczi Ferenc utca 17.
(Fotó: Bolodár Zoltán, 2021.)

8. kép. Sterbenz Károly vázlatai dr. Friedrich Károly felvételei alapján

Simon festményén például (*Kocsmában mulatozók*, 1888.), nem csak a kocsmajelenet ismerős, de a fejét kezére támasztó vendég karaktere is. Soproni fotós analógia: Rupprecht Mihály, akinek a beállított zsánerfotói között találhatunk pincében borozgató gazdákat.

Kevésbé köztudott, hogy Sterbenz Károly tanulmányai befejezésétől egészen az 1950-es évek végéig rendszeresen rajzolt aktokat. Saját elmondása szerint Sopronban sikeres aktkurzust is vezetett²⁶ (9. kép).

²⁶ Kisalföld 48 (1993), 45., február 23. 6.p., „Sterbenz Károly. Sopron bohém festője.”

9. kép. Sterbenz Károly: Női akt, 1931.

Az Erzsébet Kórház kápolnájának mennyezet festési tervét 1929-ben készítette, majd festette meg.²⁷ Ettől kezdve templomokban is dolgozott az 1930-as évektől az 1960-as évek elejéig. Egyházi témájú munkái közül a legismertebbek a Szent István-templomban készített freskók, amelyeket 1945 és 1961 között festett (10. kép).²⁸ A falképfestés egy másik területén is jeleskedett, a városi üzemek kérték fel kultúrházaik, kultúrtermeik dekorálására. A Vasárugyár, a későbbi Elzett kultúrtermét 1952-ben díszítette, amely a Sopronban ritkának számító szocialista realizmus egyik példája.²⁹ Magam néhány éve jártam ott, a falkép ma is látható. A háború után a megélhetésért küzdve, sok neves művész kényszerült az 50-es években ilyen megrendeléseket teljesíteni.

Sokszorosított grafikáiról

Sterbenz Károly saját bevallása szerint a 20-as évek végén kezdett komolyabban foglalkozni a műfajjal, bár korábban is készített alkalmanként grafikát. Feltételezhetjük, hogy felismerve a keresletet, megtalálta azt a területet, amivel megélhetését is biztosíthatta. Az első világháború utáni években a művészvilág nem volt elkényeztetve megrendel-

²⁷ A kápolnát a háború után megszüntették.

²⁸ Tervek, dokumentumok alapján, amelyek a hagyatékában megtalálhatók. Magántulajdon.

²⁹ A Soproni Vasárugyár kultúrterem festésének terve, 1952. Magántulajdon.

10. kép. Sterbenz Károly készíti a freskókat a Szent István-templomban. 1960. június 5.
(Fotó: Adorján Attila), Soproni Múzeum, Fotótár, Lelt. sz.: SOM-AF 67851

sekkel, a freskófestészet is háttérbe szorult,³⁰ így a díszítő- és freskófestéshez értő szakember nem találhatta meg a megélhetését az egyházi vagy szakrális festészetben sem. Ugyanakkor az 1930-as évek elején megjelentek azok a gyűjtők, akik lelkesen bővítették kollektcióikat kisgrafikákkal, ezen belül alkalmi grafikákkal és könyvjegyekkel. A műfaj rajongói Sopronban is sokasodtak, lehetőséget és kerestet nyújtva a művésznek. Így a festés mellett – szinte egy csapásra – a grafika lett az elsődleges műfaja. A Magyar Művészet folyóiratban B. Soós Rezső 1938-ban már a legjobbak között emlegette, a legújabb tehetségek között sorolta fel.³¹

Stílusa ebben a műfajban sem változott. 1993-ban így nyilatkozott a sajtónak: „A modernkedéssel csinján bánjanak, először rajzolni kell jól tudni, aztán absztrahálni.”³² Tekintethetjük ezt *Ars poeticának* is. Véleménye szerint nem a modernizmust kell minden áron, akár divatból, akár a magas művészet látszatát keltve követni. Összegyűjtött levelezése és prospektusai arról árulkodnak, hogy folyamatos kapcsolatban volt a kortárs művészekkel, ismerte a szakma legjobbjait, akik közül többen voltak az újabb trendek, az „új tár-

³⁰ Sinkó Katalin: Allegóriák a társadalmi nyilvánosság keretei között. In: A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet. Szerk.: Sisa József. Budapest, 2018., 118.

³¹ B. Soós Rezső: Modern magyar kisgrafika. Magyar Művészet 14 (1938), 348. p.

³² Kisalföld 48 (1993), 45., február 23. 6. p., „Sterbenz Károly. Sopron bohém festője.”

gyiasság” vagy az expresszionizmus követői. Ő mégis az elmúlt évszázadok hagyományát vitte tovább és a historizmus jegyeit látjuk nyomatain. Fametszeteket, rézmetszeteket és rézkarcokat készített. Figyelembe véve a megrendelők igényeit, talált lehetőséget arra, hogy szabadon, tisztán művészi szándékkal alkosson. Tájképeinek, látképeinek, életképeinek felfogása nagyon hasonló rajzaihoz, festményeihez (11. kép). Kivétel *Szántás* című metszete, amely modernebb felfogású és nagyon kifejező, rá nem jellemző módon, alsó nézőpontból mutatja a szántó parasztot³³ (12. kép).

A legnagyobb – nemzetközi – sikert *ex librisei* és alkalmi kisgrafikai érték el. Ahogy egy interjúban elmondta, e műfajban a kihívást a kompozíció elemeinek képbe illesztése, kedvező összhangba hozása jelentette, a sűrítés úgy, hogy a lényegi részek egységes képpé álljanak össze. Sokféle igénynek kellett megfelelni. Mit szeretne látni a megrendelő: „a város egy-egy részlete, foglalkozásának jele, családjának címere, az esemény (esküvő, keresztelő) ábrázolása stb.” Kisgrafikáinak jellegzetes elemei közé tartozik néhány gyakran alkalmazott motívum, a növényi indák, szőlővessző levelekkel és szőlőfürtökkel, címer, szalag, felirat, a címertanból is ismert mottó, amit többnyire a címerpajzs alatt jelenített meg feliratként. Szinte elmaradhatatlan kellék a szalag, vagy a feliratmező, amelyek a felirat háttérét adták. Ezekkel zárta, keretezte fő témáját. Az *ex libriseknél* elmaradhatatlan tárgy volt a könyv. Személyre szóló grafikái számos egyéni jellegzetességre utaltak. Mi a tulajdonos foglalkozása, mit tart magáról fontosnak? Mire büszke, milyen-

11. kép. Sterbenz Károly: Bánfalva látképe. Soproni Múzeum, Képzőművészeti gyűjtemény, Lelt. sz.: SOM-KP 55.97.1, rézkarc

³³ Soproni Múzeum, Képzőművészeti gyűjtemény, leltári szám: SOM-KP 2017.2.33, Sterbenz Károly fametszete *Szántás* címmel.

12. kép. Sterbenz Károly: Szántás. Soproni Múzeum, Képzőművészeti gyűjtemény,
Lelt. sz.: SOM-KP 2017.2.33.1, fametszet

13. kép. Sterbenz Károly: Városkép a Bécsidombról. Soproni Múzeum, Képzőművészeti gyűjtemény,
Lelt. sz.: SOM-KP 59.9.1, akvarell

14. kép. Sterbenz Károly: Festőköz. 1982. Magántulajdon.

nek szeretne látszani? Sokféle olvasat és sokféle motiváció jelent meg ezekben a miniatűrökben úgy, hogy azok jól felismerhetők legyenek a leendő tulajdonos ismerősi, baráti körében.

Hasonló motivációk jelentek meg a műtermi fotográfálás esetében is. Az egészalakos polgári portrén elhelyezett tárgy az ábrázolt személyről árulkodott. Mindkét műfaj egy kor társadalmát, a benne élő emberek jellegzetességeit, a velük szemben támasztott elvárásokat mutatja be. Sikknek számított Diebold Károly műtermében megfordulni, Sterbenz Károlynál grafikát készíttetni. Ismert soproniak fordultak meg nála, így alkotásai egyfajta keresztmetszetét mutatják be a korszak és Sopron társadalmának. Temérdek plakát, vezető, programfüzet, turistáknak készült szórólap készült általa, amelyeken a neve ritkán szerepel, vagy csak az SK megjelölés miatt tudjuk azonosítani. Lehetetlen vállalkozás lenne, minden kiadványt felsorolni, ami az ő rajzával jelent meg, de egyről semmiképpen nem szeretnék megfedkezni! Szabó Jenő *Lövér* című könyvét is ő illusztrálta.

Utószó

Sterbenz Károly minden egyes alkotása mellett feltüntette a napot, amikor készítette, a vázlatkönyveiben pedig számtalanszor utólagos megjegyzést is fűzött a rajzokhoz, akár évtizedekkel később. Mint aki nyilvántartást vezet a tárgyairól és ismerőseiről. Az Erzsébet-kertben álló Nepomuki Szent János-szoborhoz – amiről 1929. augusztus 5-én készített vázlatot, odaírta: „Lebombázva 1944.” Mende Gusztávról 1920. március 8-án készített rajzához ezt írta: „+ 1963. XII. 12.” A Várostorony szobáját is lerajzolta akkor, amikor még volt toronyőrszolgálat. Az 1930-as években ez a több évszázados munka megszakadt, szükségtelemmé vált. Rajzai, festményei, grafikái a 20. századi Sopron rendkívül részletes „katalógusát” adják, még fényképezőgéppel is nehéz lett volna ilyen részletes „listát” adni, amelynek minden egyes darabja mögött ott van a szeretett ember, a kedves hely, egy békésnek, boldognak gondolt világ és az elmúlás.³⁴

³⁴ Sopron város 1979-ben „Pro Urbe Sopron” oklevéllel és emlékéremmel ismerte el munkásságát.

Szokolay Sándor mondta idős korában Kodályról egy visszaemlékezésében, hogy azt érzi, folyton ott áll mögötte... Egy jelentős művészegyéniség nyomot hagy maga után, néha több generáción keresztül is, még ha - zenészek esetében – talán ritkán is hallgatjuk vissza felvételeiket, vagy nem is játszuk folyamatosan a műveiket. Szekendy Tamás derüje itt él velünk, noha 2014-ben, 52 éves korában eltávozott közülünk. Idén lett volna 60 éves.

Bár sok különböző helyen hallhattam és dolgozhattam Tamással, a bennem kialakult képet nem tudom elválasztani attól a Schubert-portrétól, ami a Szent Mihály Plébánia zenetermében a zongora mögötti falon lógott. Itt találkoztunk a kezdetekben, ahová ő rendszeresen jött zongora- és orgonajátékával segíteni a Rasztovics Ferenc vezette kórus munkáját. A kóruséneklés általában is jó közösséget teremt, de „Raszi atya” templomi kórusa a mostoha körülmények ellenére egy nagyon fontos művészi-lelki közösség is volt évtizedeken keresztül, hiszen a zenei produkciók előállítása mellett itt mindig egyértelmű volt a magasabb rendű liturgia szolgálata. Szekendy Tamást, zeneiskolai zongora-tanulmányaival párhuzamosan, a magával ragadó zeneiségű Rasztovics Ferenc kezdte orgonára tanítani. Tamás 13 éves korától élete végéig rendszeresen közreműködött ünnepi szertartásokon a Szent Mihály-templomban, és gyakran hívták más templomokba is orgonálni, esetenként kántorizálni. Ha ideje engedte, szombathelyi feladatai mellett is jött hétről-hétre támogatni a Szent Mihály-kórus munkáját a Városplebánia Szent Mihály utcai zenetermébe, abba a házba, ahol a Soproni Zeneegyesület alapítója, Kurzweil Ferenc is lakott annak idején. Ezek a kóruspróbák nehezen fejeződtek be, hiszen az aktuális művek betanulása, átisméltése után szívesen maradt együtt a társaság egy-egy pohár borra. Tamás sokszor eközben is a Schubert-portré alatt álló zongoránál maradt, muzsikálgatott, improvizált, gyakorolt. Én többször ráfeledkeztem erre a látványra, hogy a zenének ezek az édes gyermekei köszönik szépen a földi valóságot, de jobban érzik magukat a mennyei harmóniák között.

Sokféle műfajban hallhattuk: a Capella Savaria régi zenei együttes csembalistájaként többször beutazta Európát. A barokk és a klasszikus repertoár nemzetközileg elismert szaktekintélyvé vált a '90-es évek végére. Virtuóz szólístaként és zseniálisan alkalmazkodó kamarapartnerként is jelentős sikereket ért el. A zongora és az orgona mellé sorra jöttek a további historikus billentyűs hangszerek. Csembalójátéka nemcsak zenekari kísérszólamként, continuo-játékosként volt briliáns, hanem fölényesen interpretálta a barokk irodalom legjelentősebb csembalóversenyeit is - folyamatosan repertoáron is tartotta vele ezeket a műveket a Capella Savaria kiváló együttese. Számos énekes és hangszeres szólísta indulását támogatta zongorakísézőként, pedagógusként. Megtalálta a szépséget és az örömet minden muzsikában, zenei kezdeményezésben - mégis, ha visszagondolok, talán a romantikus szerzők világa, Schubert, Chopin és Liszt muzsikája volt az,

amiben leginkább feloldódott. Lénye is ezt a romantikus távlatot közvetítette, muzsikálását hallgatva mindenki érezte, hogy létezésünk jóval több a materiális valóságnál. Persze megéreztük ezt akkor is, amikor Bachot játszott a Szent Mihály-templom orgonáján vagy saját improvizációival ragadott ki bennünket mindennapjaink problémáiból.

A rendszerváltozás utáni zenészgeneráció kenyérharcaiban is végig megőrizte derűjét, eleganciáját. Több aforisztikus mondása közül sokszor idézzük azt, hogy “koncert előtt nem szabad veszekedni, koncert után pedig nem érdemes” - nem gondolta így ezt akkor se, most se minden zenész, de aki hallotta Szekendy Tamás szájából ezt a mondatot, az alázatosabban tette onnantól fogva a dolgát. Nekünk, soproni muzsikusoknak, akik személyesen ismerhettük őt, alázata, szorgalma példaértékű marad egész életünkre. Szaktudása, lemezfelvételei és a világ egyik elit-zenészképzőjében, a moszkvai Csajkovszkij Konzervatóriumban szerzett diplomája talán rangosabb pozíciókra predesztináltak volna, de Tamás hittel és valós profizmussal tette a dolgát, ott, ahol arra igényt tartottak. Ha szerénységével visszaéltek, regisztrálta, de a legnagyobbak hivatástudatával és igazi keresztény alázattal járta azt az utat, amit a sors kijelölt számára.

Élete utolsó éveiben hűséges támasza és önzetlen segítőtársa lett felesége, Szekendyné Kelemen Erzsébet, akivel sok időt töltöttek új, hidegségi otthonukban is. 2014. január elsején még fellépett a Soproni Szimfonikusok újévi hangversenyén, de három héttel később, több éves betegeskedés után feladta szervezete a harcot. Szekendy Tamás számos kiváló felvételt hagyott hátra, de hitét, művészetét minden adatrögzítőnél biztosabb helyen őrzi közönsége és zenésztársai.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

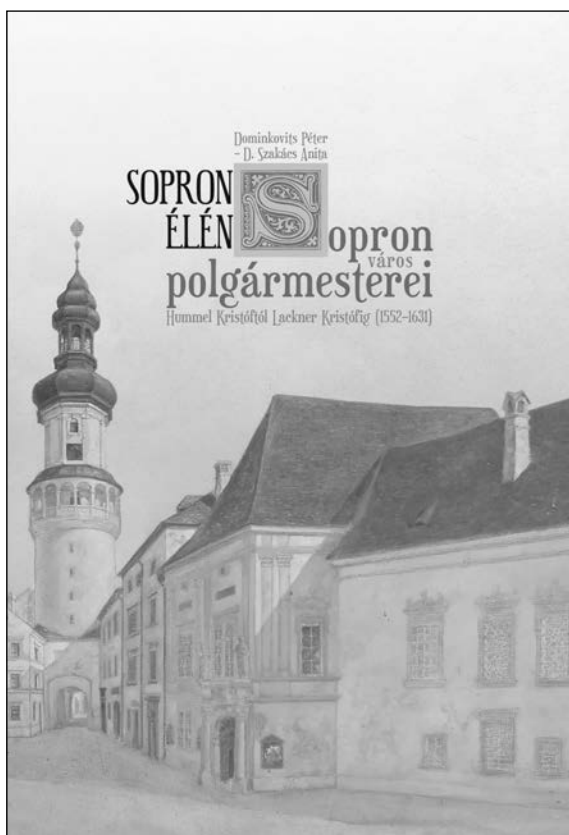
FLÓRA ÁGNES

Dominkovits Péter – D. Szakács Anita:
Sopron élén. Sopron polgármesterei
Hummel Kristóftól Lackner Kristófig
(1552–1631). Sopron, 2020

Minden városnak megvan a maga ikonikus történeti személyisége, egy közéleti szereplő, aki a város élén, a városi elit valamikori tagjaként kiválóságot, rátermettséget mutatott, olyat alkotott, olyan diskurzust alakított ki, amelyik a városi öntudat formálódásában mérföldköveket vetett. A kimagasló teljesítmény természetesen a történeti környezet, illetve a dokumentálhatóság függvénye is: nem mindegy ugyanis, hogy a város milyen fejlődési szinten állt és milyen korszakban. A középkori magyar királyság szabad királyi városainak zömében a késő középkor-kora újkor képezi azt az időszakot, amikor egyrészt a humanista eszmék, a reneszánsz világnézet, másrészt a reformáció termékeny hatására kitermelődött az igazi, szerteágazó érdeklődésű vezető. De gyorsan hozzá is kell tenni, hogy ebben az időszakban a forrásadottság, a források jellege és minősége is sokat javult, tehát a karrierek is jobban nyomon követhetők. És Sopron, mint történelme során sokszor, ebben a tekintetben is kivétel. Nem csupán sok levéltári forrása van, hanem jól használható, magas információtartalommal rendelkező városi iratok őrződtek meg, s amit már igen korán szerencsés módon jól képzett szakemberek dolgoztak fel, vagy kezdték el a feldolgozást, irányt mutatva a várostörténeti kutatásoknak.

Ha megnézzük ugyanis a város történetével foglalkozó munkákat, akkor látható, hogy Házi Jenő, majd Mollay Károly nyomán a források feltárása, közlése és a társadalomtörténeti kutatások nagyon hangsúlyosan vannak jelen a Sopron-kutatásokban. S ebben a folyamatban az 1937-ben útjára indított Soproni Szemle is fontos szerepet játszott és játszik a mai napig, nem csupán, mint publikációs lehetőség, hanem mint társadalomkutató és forrásközlő műhely. Avagy „Gyűjtőencse ... amely egy pontban egyesíti a Sopronnal és Sopron vármegyével foglalkozó kutatók, tudósok, írók, szociológusok és politikusok gondolatait, munkájuk eredményét.” – ahogy az induló folyóirat szerkesztői fogalmazták meg a lap küldetését. Sopron tehát ismét kivétel. Ugyanis kevés olyan város van, amelyik saját tudományos folyóirattal büszkélkedhet, és amelyiknek története ennyire feltárt.

Sopron abban a tekintetben is kivétel, hogy azon kevés középkori-kora újkori magyarországi városok közé tartozik, ahol nem bírót, hanem polgármestert választottak a város élére. A polgármesteri tisztség létrejötté német mintákra vezethető vissza, s azon városokban fordult elő, ahol a kapcsolat a német városokkal, elsősorban a kereskedelem révén erős volt. A tisztség megjelenése a városi hatalom megoszlását is eredményezte, bár pontos feladatkörök elkülönítése meglehetősen nehéz, de az mindenképp kijelenthető,

hogy rangban és presztízsből a polgármesteri tisztség megelőzte a bírói hivatalt. A város első embere volt, a város élén.

Nem a kivételek ecsetelése itt a cél, de azt mindenképp ki kell emelni, hogy éppen a sok kivétel – a gazdag forrásanyag, a magas tudományos igény, a tudományos háttér – tette még nehezebbé Dominkovits Péter és D. Szakács Anita (szerző) páros vállalkozását, akik az 1552 és 1631 közötti időszakban tevékenykedő húsz polgármester karrierjét mutatják be. A kötet 2020-ban a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárának gondozásának jelent meg, a városi önkormányzat támogatásával. A szerzők rövid történeti összefoglalókon keresztül vezetik fel az olvasót az életrajzokhoz, amit „rövid polgármesteri szócikkeknek” neveznek. Aki foglalkozott már kora újkori városvezetői elit prozopográfiai kutatásával, az egyetért velem, hogy ezek egyáltalán nem röviddek, sőt. A legtöbb város esetében egy-egy magas tisztségviselő adatlapja, a hivatali éveken túl sokszor csak két-három információt tartalmaz. De természetesen Sopron kivétel.

Dominkovits Péternek és D. Szakács Anitának nem ez az első találkozása a soproni kora újkori városvezetővel. A polgármesteri életrajzok, mint ismerőseik rezüméi áll-

tak össze a munkájukban, hiszen a soproni levéltár munkatársaiként a források legjobb ismerői. Publikációs listájuk is jól mutatja, hogy a korszakban és témában is jelentős jártasságuk van.

A sorban az első, mint ahogy a könyv címe is hirdeti, Hummel Kristóf/Christoph, aki értelmiségiként, házassági révén kialakult gazdasági háttérrel és kapcsolatrendszerrel került a ranglétrán folyamatosan haladva a város élére. A leírásból megismerjük vagyoni és birtokgyarapodását, közfeladatait, hivatalait, végrendeletét, adományait és elkötelezettségét a város iránt. Életútja sok mindenben hasonlít a sort záró, szintén értelmiségi Lackner Kristóféhoz, aki kétségtelenül a város történetének legismertebb személyisége. Lackner minden városkutató álma: nem csupán rátermett városvezető volt, hanem nagyon jó közvélemény- és imázs-formáló, aki a leírt szó hatalmát és hatását komolyan véve dokumentálta is tevékenységét, végrendelkezett, levelezett és statútumokat írt, adományokat és alapítványokat tett. Európa legnagyobb egyetemét megjárta igazi poliglott volt. S ezek mind olyan dolgok, amelyek az írott forrásokban nyomot hagynak. És még az arcképét is ismerjük.

Hummel, Lackner és a többi 18 polgármester felsorakoztatása nagyon szépen kirajzolja a városvezető elitek rendszerét: az első vagy második generációs városiakok felemelkedésében, ambícióik elérésében nagy szerepet játszott egyrészt a családi háló és az anyagi biztonság, illetve a megfelelő házassági stratégia. A megnemesedés, mint szintlépés a karrierben és a politikai befolyásban úgyszintén gyakran ismétlődő motívum a politikai elit prozopográfiai kutatásában. Mint ahogy a szellemi és gazdasági elit összefonódása, a képzettség, mint a karrierépítés egyik lehetséges alapja is jellegzetesen városi társadalmi jelenség.

Az olvasó tehát egy olyan kötetet tart a kezében, amelyet egyaránt lehet reprezentatív, szakmai vagy ismeretterjesztő célokra használni, az arányokat ugyanis nagyon jól megtartotta a szerzőpáros. A könyv grafikai kivitelezése pedig külön említést érdemel. Az illusztrációkat – összesen 90-et – is úgy válogatták össze, hogy a korszak teljes egészét átölelje, nem ragaszkodva a levéltári anyagok, vagy korabeli művek hasonmás-közléséhez, hanem beemelték olyan (kortárs)művészeti alkotásokat is, amelyek valamilyen szinten illusztrálják, vagy reflektálnak az adott korra. S ezzel kiterjesztették a célközönséget is.

Öröm látni, hogy ez a kötet nem csupán társak és munkatársak együttműködéséből született, nem csak a levéltár tevékenységének egyik fontos terméke, hanem intézményi összefogásból jött létre: ugyanis a Soproni Múzeum anyagának egy része is megmutatkozik benne, és maga a városi vezetés is felkarolta a kezdeményezést. Ilyen és hasonló kötetekre, ilyen minőségre szükség van. Sopron ebben is kivételesen alkotott?

A soproni olvasóközönség figyelmére is méltán számon tartó vaskos tanulmánykötet látott napvilágot 2020 őszén a fővárosi Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete és a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára közös kiadványaként, a levéltár *Annales Archivi Soproniensis* nevű sorozatában, annak második köteteként és szerves folytatásaként.¹ Megjelenését a 2012 óta működő BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendület kutatási projekt támogatta. Az igényes kivitelű keménytáblás borító Kiss Melinda munkáját dicséri, a technikai szerkesztést Katona Csaba, a nyomdai kivitelezést a Palatia Nyomda és Kiadó Kft. végezte. Ahogy azt a szerkesztők előszavukban jelzik, a nyolc hosszabb-rövidebb tanulmányt tartalmazó könyv a hazai koronázó országgyűlések történetjének szisztematikus, interdiszciplináris (diétatörténeti, diplomáciai, historiográfiai, egyház-, város-, pénz- és művészettörténeti) jellegű feldolgozását célul tűző kiadványsorozat darabja. A tanulmánykötet alapjául ezúttal is egy konferencia szolgált, melyet a Soproni Levéltár és a „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport szervezett a koronázás 390. évfordulóján, 2015. december 9-én Sopronban.

Ahogy azt a kötet címe találón megfogalmazza, az 1625. évi soproni koronázódiéta idején valóban a városra figyelt szinte egész Európa, hiszen nemcsak a Magyar Királyság, Közép-Európa, hanem részben a spanyol világbirodalom története szempontjából is jelentőséggel bíró események színhelyévé vált. Sopron a 17. században aranykorát élte, falai között négy országgyűlés (1622, 1625, 1634/35, 1681) tartottak, ami egyet jelentett azzal, hogy a város átmenetileg a Magyar Királyság „fővárosa” lett, mi több, a közép-európai Habsburg Monarchia ideiglenes döntéshozatali, adminisztrációs és kommunikációs centrumává vált. Egyúttal koronázóvárosaink közé is bekerült, hiszen három ízben (1622, 1625, 1681) uralkodót (egy királyt és két királynét) koronáztak a ferencesek itteni templomában, s ezzel összefüggésben vendégül látta a Szent Koronát,² két esetben (1622 és 1681) pedig helyszíne lett a bécsi udvar és a magyar rendek között létrejött meghatározó kiegyezésnek.

¹ Az első kötet 2014-ben jelent meg, a korszakos jelentőségű 1622. évi soproni országgyűlést feldolgozó tanulmányokkal: Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés. Szerk.: Dominkovits Péter – Katona Csaba. *Annales Archivi Soproniensis* No. 1. Sopron–Budapest, 2014.

² A korona soproni tartózkodásairól: Pálffy Géza: A Szent Korona a 17. századi Sopronban. In: Soproni Szemle 67. (2013) 4. sz. 400–411. Pálffy Géza: A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei. Sopron–Budapest, 2014. Ismerteti: Prezenszki Erzsébet. In: Soproni Szemle 69. (2015) 4. sz. 420–422.

Pálffy Géza: Megerősített lojalitás. A bécsi udvar és a magyar rendek az 1625. évi soproni koronázódiétán című írása a kötet egyfajta különleges bevezetője, mely új források, vizsgálati szempontok alapján dolgozza fel a témát. A szerző szisztematikus kutatással több tucat külföldi és hazai levéltárban tárt fel releváns dokumentumokat, hogy a bécsi udvar és a magyar rendek kapcsolatrendszerét vizsgálja, összehasonlítva egymással az 1622. és 1625. évi eseményeket. Többek között arra keresi a választ, hogy az 1622. évi kiegyezés után mennyire volt összhang, barátságos viszony – amint azt a látszat sugallta, amit a külső megfigyelők érzékelhettek – a rendek és az uralkodó között. A kulisszák mögött zajló háttérküzdelmeket vizsgálja, feltérképezi a létrejött kompromisszumokat és engedményeket.

Kiderül, hogy három év után diétai helyszínként miért megint Sopronra és nem a fővárosra, Pozsonyra esett a választás. A szerző sok száz forrásra támaszkodva elsőként közli (táblázatos formában) a diéta kronológiáját, szemléltetve az események dinamikáját. Figyelme mind az előkészítő fázisra, mind az utólagos eseményekre kiterjed (1624. május–1626. április). A világi rendek szempontjából a diéta összehívásának egyik legfőbb indoka a nádorválasztás volt, míg az uralkodót elsősorban a dinasztia magyarországi hatalmának a biztosítása, azaz fiának mielőbbi királlyá koronázása motiválta. A spanyol udvar részéről ugyanis elvárásként fogalmazódott meg Ferdinánd Ernő főherceg (a későbbi III. Ferdinánd) királyi titulusa a spanyol és az osztrák Habsburg-ág közötti házassági szövetség megkötéséhez.

A szerző rávilágít arra, hogy a háttérben mindkét kérdésben komoly ellenérdekek húzódtak, sőt jelentős politikai küzdelmek zajlottak. A nádorválasztás tárgyában Pázmány Péter esztergomi érsek ambíciói (a királyi helytartóságra) miatt az alsótáblán a politikai törésvonal nem az udvar és a rendek, nem is a katolikusok és a protestánsok, hanem a világiak és az egyháziak között húzódott. II. Ferdinánd elfogadta a nádorválasztást – mely Esterházy Miklós hatalmas sikerét hozta –, ráadásul engedélyezte azt, hogy arra a királyválasztás előtt kerüljön sor arra. A szerző jelzi, hogy a bécsi udvar milyen komoly engedményt tett a rendek többségének, egyik legfőbb szövetségese, az esztergomi érsek és a katolikus klérus kárára. Cserébe viszont megnyílt az út a királyválasztáshoz, másrészt Esterházy személyében udvarhű, katolikus megújulást támogató, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem ellenfelének számító főúr lett a királysági világi elit vezetője.

Ugyanakkor a királyválasztás a rendek többségétől a dinasztia irányába tanúsított lojalitásként értelmezhető. Ebben a kérdésben az érdekcsoportok közötti vita nem korlátozódott az alsótáblára, hiszen spanyol és erdélyi külpolitikai törekvések, bécsi udvari, magyar egyházi és világi rendi koncepciók, valamint aktuális politikai érdekek ütköztek egymással. Az udvar sikerét és egyúttal a rendek engedményét jelentette a „szerepjáték”: A rendek maguk kérelmezték II. Ferdinándtól fia megválasztását, melybe ő kegyesen beleegyezett. A rendi többség ugyanakkor komolyan megkérdte lojalitása árát a királyválasztás feltételeinek (rendi kiváltságok és vallásszabadság garantálása) megállapításakor – az udvar engedni kényszerült. A szerző ezek ismertetése után áttekinti, hogy a királyválasztás során tanúsított lojalitást miként jutalmazta meg az udvar, miként erősödött meg a ka-

Amikor Sopronra figyelt Európa

Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés

ANNALES ARCHIVI SOPRONIENSIS NO. 2.

tolikus főnemesi és hivatalnoki elit. Míg a nádor- és királyválasztás kérdésében közeledni tudtak egymáshoz az álláspontok, a rendi konfesszionizmus miatt a vallási kérdésben áthidalhatatlan szakadék húzódott a rendek soraiban, sőt a heves indulatok miatt verekedés tört ki az alsótáblán: a zágrábi prépost bántalmazása a magyar parlamentarizmus első ismert verekedése volt.

A szerző ezt követően számba veszi, hogy a résztvevők közül ki és mit nyert, illetve veszített a diétán. A fő nyertes a második rend lett, azon belül is az udvarhű katolikus mágánások, köztük Esterházy, aki Sopronban ért hazai hivatali pályája csúcsára. A harmadik (nemesi) rend katolikus köznemesei is a kiemelt nyertesek közé tartoztak a nádor- és királyválasztás eléréseivel. A legfőbb vesztesek a protestáns felekezetek követői, azaz az alsótábla többségét kitevő vármegyei követek, valamint a szabad királyi városok követői lettek. Sopron ugyanakkor egyfajta kivételt jelentett, az 1622-ben új címet nyert város kiváltságai (egyebek között vámmentesen szállítható bor) tovább bővültek, nevét egész Európa megismerhette. Bethlen jövőbeli királysági ambíciói is döntően korlátozódtak. A két soproni diétán az udvar részéről tett jelentős engedmények után III. Ferdinánd megkoronázása hosszabb távra is megerősítette a magyar elit többségének lojalitását a dinasztia iránt.

Az 1625. évi koronázódiéta joggal tartható a megerősített lojalitás kiemelkedő eseményének. Az 1622-ben Sopronban létrejött kiegyezést nádor- és királyválasztással, valamint királykoronázással erősítették meg. Mindez a szimbólumok világában is tetten érhető. A szerző figyelme a koronázási szertartás helyszíneinek, szereplőinek, menetének bemutatására is kiterjed, adatgazdag táblázatai jól szemléltetik, hogy a főnemesek hűségét a koronázási ceremónián betöltött reprezentációs, szimbolikus szereppel bíró posztokkal is jutalmazták, míg a nagyurak a dinasztia irányában megerősített lojalitásukat szimbolikusan is kifejezték.

A szerző írását két dokumentum közlésével egészíti ki: a hét alsó-magyarországi bányavárosos alsótblai követeinek német nyelvű naplójával, illetve az esztergomi káptalan követeinek latin nyelvű jelentésével.

Molnár Antal diplomáciatörténeti írásában (*Egy pápai diplomata történetírói műhelye. Carlo Caraffa bécsi nuncius az 1625. évi soproni országgyűlésen*) folytatja a szentszéki bécsi nagykövet (1621–1628) tevékenységének feldolgozását, mely határozott diplomáciai sikerrel zárult, hiszen diétai céljait: a Habsburg-uralom hosszú távú biztosítását, a katolikus felekezet erősödését, Bethlen királysági elszigetelését és a politikai konszolidáció megteremtését sikerült elérnie.

Caraffa heti rendszerességgel küldött diplomáciai jelentéseket, majd ezek alapján a Szentszék számára olasz nyelvű emlékiratot (*Relatione*) állított össze. Az országgyűlés története a német nagyközönség számára latin nyelven írt történeti munkájának (*Commentaria*) köszönhetően várt ismertté a korszak történetével foglalkozók számára. A szerző forrásalapú vizsgálatot végez: tisztázza a különböző célokkal és eltérő közönség számára készült műfajok egymáshoz való viszonyát, betekint a pápai diplomata történetírói műhelyébe, mely által megismerhetővé válnak számára írói célkitűzései, forráshasználatának módszerei, illetve rekonstruálhatóvá válik egy napjainkra már elveszett (feltehetőleg nyomtatott) beszámoló a diétáról. A szerző írásában tehát nem az eseményekre, hanem az eseményeket tárgyaló nunciusi forrásokra összpontosít, melyek a következő évszázadok történetírói számára sokszor a legfontosabb kiindulópontul szolgáltak.

A szerző emellett egy elfeledett császári történetíró, Sebastiano Forteguerra udvari historiográfus nyomába ered, akinek feltehetően nyomtatásban is megjelent, elveszett vagy lappangó olasz nyelvű beszámolóját használta fel Caraffa a koronázási ceremónia leírása során. A nuncius ezt a művet küldte el követi jelentéseként, majd beépítette emlékiratába is. Forteguerra művének jelentős része ez utóbbi alapján rekonstruálható.

Választ kapunk arra a kérdésre, hogy miért tulajdonított a szentszéki diplomácia bécsi képviselője kiemelt jelentőséget a soproni eseményeknek. Caraffa két történeti munkájában győzelmi retorikával hangsúlyozta a diéta és koronázás történelmi jelentőségét, míg a képbe nem illő, zavaró momentumokról (például a vallási ellentétek miatti, említett verekedésről) hallgatott. A soproni események értékelésében a nuncius és a pápai külpolitika eltérő hangsúlyokat követett. Caraffa – a pápai diplomácia hivatalos irányvonalától eltérően – közelebb maradt a konfesszionális fundamentalizmus elveihez, mint a barokk pápaság.

A tanulmányhoz részletes magyar regesztákkal ellátott, döntően olasz nyelvű forrásközlés tartozik, melynek köszönhetően eredetiben tanulmányozhatók Caraffa nunciusi jelentései, továbbá az országgyűlésről és koronázásról szóló beszámolója, valamint Lamormian jezsuita császári gyóntató beszámolója a királyválasztásról.

Martí Tibor a spanyol diplomácia szempontjából dolgozta fel a nagy jelentőségű soproni diéta eseményeit *Az 1625. évi soproni országgyűlés a Habsburg-dinasztia spanyol ágának szeméivel. Ossona gróf bécsi spanyol követ jelentései* című munkájában. A szerző az újonnan feltárt spanyol és egyéb források alapján ráirányítja a figyelmet Francisco de Moncada, Ossona gróf bécsi spanyol követre (1624–1629), annak jelentéseit, tevékenységét és a koronázódiéta kimenetelére gyakorolt befolyását tanulmányozza. Forrásfeltárásával meggyőzően bizonyítja, hogy a követ fontos szereplője volt az eseményeknek. A szerző többek között a gróf magánlevéltárára támaszkodva feltérképezi a diplomata kapcsolatrendszerét, a bécsi „spanyol párt” tagjaival való viszonyát és a korabeli uralkodói udvarok informális diplomáciájának működését.

A követ részére kiadott utasítás lehetővé teszi a Spanyol Monarchiának a bécsi udvarral és a Német-római Birodalom egészével kapcsolatos elképzeléseinek és politikai céljainak bemutatását. A spanyol európai hatalmi politika központi kérdésévé vált a két Habsburg-ág közötti dinasztikus házasság lehetősége és terve. Ossona fő célja a főherceg (magyar) királyi címének és ezáltal a dinasztikus házasságkötés feltételének biztosítása volt, ennek érdekében mind a császárral, mind az udvar vezető politikusaival, mind a magyar politikai elittel tárgyalásokat folytatott. Mivel törekvése teljes sikerrel járt, a diéta egyik legfőbb nyertesének tekinthette magát.

A gróftól érthető módon élénken foglalkoztatta Bethlen politikája, utasítása szerint az erdélyi fejedelemmel és diplomatáival óvatosan, de nem ellenségesen tárgyalt, valójában persze ellenségnek tekintette. Lépéseiről módszeresen gyűjtötte az információkat, igyekezett kipuhatolni politikai szándékait, kikérve a diplomáciai érintkezésben Esterházy nádor tanácsait is.

Bár Ossana naplója a koronázásról nem tartalmaz leírást, ám arról egyéb spanyol források (magánlevelek, avizók, nyomtatványok) rendelkezésünkre állnak. A 17. századi magyar uralkodókoronázások közül hasonló mennyiségű spanyol beszámoló, hír és nyomtatvány csak I. József 1687. évi pozsonyi koronázása alkalmából született. Ez is bizonyítja, hogy a spanyol közvéleményben felfokozott érdeklődés, várakozás volt a soproni diéta iránt, arról az érdeklődők a kiadványokból értesülhettek.

A szerző függetlenül összesen 41 forrást közöl eredeti (döntően spanyol) nyelven, ugyancsak részletesebb magyar regesztákkal ellátva: jelentéseket, avizókat, leveleket, jegyzőkönyveket. Közülük elsősorban a 38. sz. alatt dokumentumra hívnánk fel a figyelmet, amely a soproni koronázásról 1626-ban Barcelonában megjelent nyomtatvány szövegét teszi elérhetővé (a 280. és 281. oldalon hibásan 39. számon hivatkoznak rá).

Dominkovits Péter megkerülhetetlen várostörténeti kutatási eredményeivel járult hozzá a kötet teljességéhez (*Sopron városa az 1625. évi koronázódiéta idején*). A szerző jelzi a város építéstörténetében meghatározó kontinuitást, azt, hogy a római városfalra ráépülő Árpád-kori ispáni várból a 13–14. században kialakult a királyi város, amely a

14–15. században az ország egyik legfontosabb városává vált. A török hódoltság idején, a 16–17. században nem volt szükség a középkori védművek modernizálására, mert a hátszágban fekvő város nem volt része végvári rendszernek, így a falak megerősítését alkalmanként ad hoc-szerűen végezték. A 17. század első harmadában, Lackner Krisztof polgármesternek köszönhetően a város erődített jellege nagyobb hangsúlyt kapott, új városi fegyvertárat rendeztek be, a külvárosokat védőfallal vették körbe. A török elől biztonságot kereső magyar nemesség, illetve az osztrák örökös tartományból menekülő protestánsok Sopronba költözése miatt a város társadalma jelentősen differenciálódott.

Sopron számára az a körülmény, hogy a 17. században négy diétának és három uralkodókoronázásnak is otthont adott, megváltozott szerepkört eredményezett, új feladatokkal kellett szembenéznie. A szerző új helyi forrásfeltárás alapján bemutatja, hogy az 1625. évi diéta idején a városvezetés miként küzdött meg az új kihívásokkal, hogyan készült fel a királykoronázó országgyűlésre. Az iratokból kitűnik, hogy a város diplomáciáját – 1622-höz hasonlóan – ezúttal is Lackner irányította, még ha ebben az évben nem is ő volt a polgármester, hanem „csak” a belső tanács első számú tanácsnoka. A szerző elsősorban a számadáskönyvi anyagra építve ismerteti a város készülődéseit, erőfeszítéseit a diéta és koronázás megtartására, áttekintést adva a diéta terheit viselő, a környező jobbágyfalvakból álló városuraladalomról. A városvezetés hozzáértését, munkájának eredményességét és a város gazdasági erejét mutatja, hogy a diétán résztvevők számára élelem és bor bőséggel rendelkezésre állt, és a várost infrastrukturálisan (például a középületek szépítésével és az utcakövezet kijavításával) is fel tudták készíteni a nagy eseményre, ami bár a tudatosan képzett tartalékok és a tárgyévi bevételek felélésével járt, mégsem eredményezett költségvetési deficitet.

Egészen más megközelítés alapján illeszkedik a tanulmánykötet gazdag tematikájába *Buzási Enikő: III. Ferdinánd portréja 1626-ból. A magyar viselet mint a hatalmi reprezentáció eszköze a 17. század eleji királykoronázásokon* című értekezése, melyben a szerző széles spektrumú művészettörténeti áttekintést ad a protokolláris magyar viselet reprezentációs szerepéről és jelentőségéről a Habsburg királyok uralkodói reprezentációjában (a „magyar király képe”). Teszi ezt elsőként III. Ferdinánd koronázási portréja segítségével, amely a kötet hátsó borítóján is látható. Az egészalakos képmást, mely 1992 óta a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményébe tartozik, a szerző a flamand származású firenzei udvari arcképfestő, Justus Sustermans műveként azonosította. Az alkotás az új uralkodó feltehetően első hivatalos képmása, őt a koronázáskor viselt magyar öltözetben ábrázolja. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a festmény nyomán készült Kilian-féle nyomtatott kompozíció (1629) és annak több változata arra utal, hogy III. Ferdinánd német-római császárrá történt koronázásáig (1636), azaz addig az időpontig, amíg titulusai között a magyar királyi cím volt a legmagasabb, a soproni koronázáskor viselt öltözet kiemelt hangsúllyal bírt a magyar és cseh királyként fellépő uralkodó protokolljában, ebben ismerte meg őt Európa.

A szerző rámutat arra, hogy 1625 előtt II. Mátyás (1608–1619) személyében csak egy olyan Habsburg-házi magyar királyról tudni, aki magyar koronázási ornátusban, a

rendi nemzeti külsőséget hangsúlyozva lépett a nyilvánosság elé. Ráadásul II. Mátyás cseh királlyá koronázásakor (1611) is magyar öltözetet viselt, ezzel is kifejezve, hogy a cseh rendek a magyar királyként (akkori legmagasabb méltóságában) emelték a trónra, nem pedig Habsburg főhercegként.

Érdekes adalék, hogy a Porta elvárására a bécsi udvarból érkező delegátusoknak magyar viseletben kellett megjelenniük a diplomáciai érintkezés során, mivel a Habsburgokat uralkodóként az oszmánok hosszú ideig csak magyar királyi méltóságukban ismerték el. A magyar viseletet a hadigyőzelmi reprezentációban is alkalmazták, amint ezt III. Ferdinánd antwerpeni diadalkapun szereplő portréja mutatja. 1625-ben az udvar a soproni koronázási ceremónia nemzeti külsőségeivel (is) honorálta a királyválasztásra kész rendek lojalitását. A magyar nemesi viseletbe öltözött király képét – most először – a koronázási érmeken és zsetonokon is népszerűsítették. A szerző érzékletesen igazolja azt is, hogy Sustermans művén a Szent Korona egyik legelső hiteles ábrázolása látható, mely az eredeti felségjelvény ismerete, látványa alapján készült, a művész tehát jelen volt Sopronban. Végezetül megismerkedhetünk a festmény gyűjtéstörténeti kérdéseivel.

Monostori Tibor rövid bevezetővel ellátott forrásközléssel jelentkezik, egy Brüsszelben felfedezett spanyol nyelvű beszámolót közöl a koronázási ceremóniáról. Az előkerült forrás bizonyítja, hogy a spanyol-németalföldi centrumvárosban (is) élénk figyelemmel kísérték a soproni eseményeket (*Spanyol-németalföldi beszámoló az 1625. évi soproni királykoronázásról*).

Buza János a pénztörténet (elsősorban a pénzforgalom, pénzürtékviszonyok, pénzrontás) szemszögéből veszi górcső alá az eseményeket *Pénzforgalom és pénzürtékek a soproni országgyűlések idején (1622–1625)* című tanulmányában. A tárgykörben mindkét soproni diétán jelentős törvény született. A Német-római Birodalom területén tapasztalható, egyre mélyülő valutaválság némi késéssel ugyan, de Közép-Európa keleti részére is elérkezett. Sopront és környékét sem kerülték el a pénzrontás káros hatásai. Az 1622. évi diétán megalkotott 77. tc., mely az uralkodó és a rendek kompromisszumaként született, a magyarországi pénzek (tehát nem csak a hazai veretek) értékét határozta meg. Az 1625. évi diétán elfogadott 39. tc. a pénzüjtással foglalkozott, értékálló pénzek bevezetéséről hoztak végzést. A diétán az uralkodó és a rendek között megerősített kompromisszum egy súlyos gazdasági és pénzügyi krízis lezárását is jelentette, még ha a forgalomból egy csapásra nem is lehetett eltüntetni a rossz pénzeket.

A történetírás eddigi nagy adósságát törlesztve *Kádár Zsófia: Soprontól Pozsonyig. A jezsuiták 17. századi országrendiségének* kérdéséhez címet viselő tanulmánya a jezsuiták országgyűlési jelenlétének feltárásával, illetve a rájuk vonatkozó törvény(tervezet)ek és zsinati határozatok értelmezésével foglalkozik. A jezsuiták országrendisége elsőként 1625 őszen Sopronban merült felt. Az 1620-as évektől kezdett terjedni az a törekvés, hogy a megürrült, leginkább középkori eredetű egyházi javadalmakat iskolák fenntartására a jezsuitáknak juttassák. A javadalmak megszerzése hivatkozási alapot jelentett a rend számára az országrendiség, azaz a diétán való részvétel megszerzésére.

Bár az 1608. évi koronázás előtti 8. tc. – birtokképtelenségük rögzítésével – a jezsuiták országrendiségét megtiltotta, az évszázad diétáinak alsótábláin az egyházi rend tagjaiként jezsuiták is jelen voltak, amire az általuk megszerzett javadalmakkal járó címek (címzetes apát, prépost) jogosították fel őket. Az 1648. évi nemzeti zsinat a Társaságot az egyházi rend legitim tagjának ismerte el, elfogadva országrendiségüket. Az 1655. évi pozsonyi diétán kísérlet történt az említett törvénycikk hatályon kívül helyezésére, de azt a szívos protestáns ellenállás meghiúsította. A jezsuiták az 1659. évi diétán is törekedtek birtokképtelenségük elismerésére, helyzetük törvényi megerősítésére. Ekkor azonban már a katolikus (fő)nemesek is elleneztek a jezsuiták érdekében való jogalkotást: minden áron való uralkodói támogatásuk mögött hátsó politikai szándékot, a „német befolyás” erősödését sejtették, illetve nem nézték jó szemmel a rend birtokgyarapodását, különösen, ha az a nemesi birtokarány csökkenésével járt.

A szerző rámutat, hogy a Társaság diétái törekvésének többszöri kudarcra jelentősen hozzájárulhatott az önálló magyar rendtartomány felállításának elhalasztásához. Az 1655. és 1659. évi diéta újonnan feltárt jezsuita forrásai rávilágítanak arra, hogy míg a katolikus (fő)nemesség a Társaságtól várta a magyar (al)provincia megszervezését, addig a rend vezetése éppen a magyar katolikus rendektől válna a birtokképtelenség törvényi biztosítását és a rendházak helyzetének stabilitását. A jezsuiták országrendiségének elismerésére, alsótáblai képviselőikre így végül csak a 18. század elején kerülhetett sor. Az értekezés a tárgyalat két diétáról szóló, latin nyelvű beszámoló közlésével zárul.

Az egyes tanulmányokhoz tartozó színes illusztrációk – a sorozat szokásait folytatva – a kötet végére kerültek összegyűjtve.

Összegzésként egyértelműen kijelenthetjük, hogy a közel fél évtizedes, alapos kutatómunkán alapuló, bécsi, brüsszeli, budapesti és Kárpát-medencebeli, római és spanyolországi forrásokat feldolgozó, sok névumot tartalmazó kötetet mind a történész szakma, mind a szélesebb olvasóközönség haszonnal és megleléssel fogja forgatni. A hiánypótló munkát bátran merjük ajánlani a kora újkori magyar parlamentarizmus és rendiség, a Szent Korona és a koronázások, valamint a Habsburg–magyar viszony iránt érdeklődőknek éppúgy, mint a Sopron aranykorával megismerkedni kívánó helyi lokálpatriótáknak. A szerkesztők és a szerzők ráadásul a magyarul nem tudó olvasóközönségre is gondoltak, elősegítve a kötet nemzetközi megismerését és népszerűsítését: mind a címet, mind a tartalomjegyzéket németre és angolra is lefordították, az egyes tanulmányok végén pedig német vagy angol nyelvű hosszabb összefoglalók segítik a külföldi érdeklődők munkáját. A kötet sikerét mi sem bizonyítja jobban, hogy a megjelenését követő fél évben már második kiadása is kikerült a nyomdából!

Bízunk benne, hogy a kutatócsoport jóvoltából rövidesen az ugyancsak korszakos jelentőségű, 1681. évi soproni országgyűlést feldolgozó tanulmánykötet is elkészül – a téma iránt érdeklődők nagy hasznára és örömére.

Dr. Németh Ildikó és Dr. Závodi Szilvia több éves munkája nyomán született meg *A soproni Tiszti Leánynevelő Intézet története 1850–1945* című kötet. Bár a szerzőpáros kezdetben külön utakon járt, szoros együttműködésük a kezünkben tartott ígéretes eredménnyel zárult. Németh Ildikó – a Soproni Múzeum munkatársa (korábban a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárának főlevéltárosa) – már komoly intézménytörténeti kutatásokat végzett a témában. Korábbi írásai, mint a témában megjelent tanulmányai, 2005-ben publikált monográfiája,¹ 2007-ben közzétett repertórium,² valamint előadásai is fémjelzik alapvető érdeklődését a soproni iskolák 19–20. századi története iránt.³ Németh Ildikó mellett Závodi Szilvia – a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum tudományos titkára és gyűjteményvezető muzeológusa – szintén foglalkozott az intézet történetével, ugyanakkor a mindennapi élet bemutatására helyezte a hangsúlyt. Závodi Szilvia tiszti családokat érintő mikrotörténeti, esetenként kulturális antropológiai érdeklődése már doktori disszertációjában,⁴ tanulmányaiban, és konferencia-előadásaiban is megfigyelhető.⁵ Míg Németh Ildikó a teljes soproni forrásanyagot, addig Závodi Szilvia a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban fellelhető iratokat dolgozta fel, valamint az „oral history” eszközével élve, felkutatta a tiszti leánynevelő intézet egykori növendékeit és személyes tapasztalataikkal, naplóikkal, fényképeikkel gazdagította a könyv tartalmát. A szerzők munkájának egybedolgozásával születhetett meg ez a szakmailag és irodalmilag is egyedülálló mű, mely tökéletesen vegyíti az intézmény történetének kronológiai struktúráját és a nagypolitika árnyékában zajló hétköznapok belső világát.

A soproni Tiszti Leánynevelő Intézet témája több szempontból is neveléstörténeti kuriózumnak számít. Bár a nőnevelés kérdésével a 19. századi magyar értelmiség számos

¹ Németh Ildikó: Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században (Dissertationes Sopronienses 1.) Sopron, 2005.

² Németh Ildikó: Sopron város és vármegye tanintézeteinek iratai Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában 1707–1945 (1950). Repertórium. Sopron, 2007.

³ Németh Ildikó további iskola- és neveléstörténeti munkáit lásd a Magyar Tudományos Művek Tára adatbázisában: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10011433> (letöltve: 2021.06.29.).

⁴ Závodi Szilvia: Életmód, életkörülmények, és mentalitás a magyar katonatiszt-családoknál a 20. század első felében. PhD disszertáció. ELTE BTK, Budapest, 2012.

⁵ Závodi Szilvia további, a témára vonatkozó publikációit lásd a Magyar Tudományos Művek Tára adatbázisában: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10030655> (letöltve: 2021.06.29.).

tagja foglalkozott,⁶ egységes intézményesülése még sokáig váratott magára. Több átfogó munka is született a témában, köztük a Kornis Gyula által írt *A magyar művelődés eszményei*,⁷ mely külön fejezetben tárgyalja a régi magyar leánynevelés kérdését. Szintén az újkori magyar nőnevelést boncolgatja Kéri Katalin 2015-ben benyújtott doktori disszertációjában,⁸ Misák Marianna *„Minden iskolába járó leánygyermektől...”* című kötetében,⁹ és Pukánszky Béla 2013-ban megjelent munkájában,¹⁰ mely utóbbi elsőként tekint ki a 19. század időszakából és tér ki a 20. századi nőnevelés helyzetére is. A nagyobb összefoglalók között Orosz Lajos munkájában¹¹ találkozhatunk először a soproni intézettel, mely a különböző zárdai iskolák és magánintézetek ismertetése között kerül említésre. Orosz Lajos sorai között utalás is található az egykori iskolai tanárnő, Gangel Erzsébet munkájára,¹² aki elsőként foglalkozott a Tiszti Leánynevelő Intézet történetével. A nagyobb összefoglaló munkák esetében elmondható, hogy a tiszti leánynevelés kérdése kimaradt a pedagógiatörténet hírfolyamából. Speciális helyzetéből adódóan a jelen kötet szerzői olyan téma feltárásába fogtak, mely mind a polgári, mind a katonai nevelés esetében az érdeklődés perifériájára szorult. A kötet több szempontból is hiánypótló. Emléket állít az ország egyetlen tiszti leánynevelő intézetének – melyben Gangel Erzsébet munkáját továbbfejlesztve az iskola 1936-tól 1945-ig tartó időszaka és utóélete is bemutatásra kerül –, emellett a 19–20. századi magyar nőnevelés egy teljesen új aspektusát ismerhetjük meg.

A kötet külső megjelenése kifinomult és ízléses, amely jórészt a grafikus, Renkó Marcsit dicséri. Szerkezete és tartalma egységes, jól felépített, emellett külön érdeme a műnek, hogy az intézet történetének kifejtése mellett, a szerzők speciális oldalakon hívják fel az olvasók figyelmét a témához kapcsolódó érdekességekre. Köztük például I. Ferenc József császár intézményben tett látogatására, az iskola épületében folyó 1921. évi szavazatszámolásra, vagy az utolsó érettségi történetére, mely részek a tartalomjegyzékben dőlt betűvel is jelezve vannak. Szintén említésre méltó a könyvben található 93 kép, melyek között korabeli fényképek, újságcikkek, tervrajzok, bizonyítványok, kéziratok bejegyzések, képeslapok, levelek, műtárgyfotók, meghívók, egy tablófotó, egyenruházati rajzok, valamint az intézet 1937–38. évi Értesítőjének borítója látott napvilágot. Emel-

⁶ Fáy András: *Nőnevelés és a nőnevelő intézetek hazánkban. Különös tekintettel nemesek, főbb polgárok és tisztas karúak lyánkáira* Pest, 1841.; *Steinacker Gusztáv: Tapasztalások és intések a nőnevelés mezején, minden lelkes szülék, nevelők s a nevelés szent ügyét szívükben hordó hazánkfiak számára* Pest, 1842.; *Seltenreich Károly: A női hivatás képzésének fontosságáról.* In: *Nevelési Emléklapok*, 1848. V. füzet 82–90.

⁷ Kornis Gyula: *A magyar művelődés eszményei 1777–1848.* 1. kötet. Budapest, 1927. 455–482.

⁸ *Ambrus Attila Józsefné Kéri Katalin: Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon [akadémiai doktori értekezés]* Pécs, 2015.

⁹ *Misák Marianna: „Minden iskolába járó leánygyermektől...” Református nőnevelés a 16–19. századi Felső-Magyarországon Tiszáninneni Református Egyházkerület, Sárospatak*, 2014.

¹⁰ *Pukánszky Béla: A nőnevelés története.* Budapest, 2013.

¹¹ *Orosz Lajos: A magyar nőnevelés úttörői* Budapest, 1962. 164–165.

¹² *Gangel Erzsébet: A soproni m. kir. „Zrínyi Ilona” honvédtiszti leánynevelőintézet története 1850–1936.* Budapest, 1937.

lett Závodi Szilvia saját készítésű képei is bekerültek, melyek az épület jelenlegi állapotát mutatják be.

A kötet hét nagyobb egységre tagolódik. Előszavában a szerzőkkel és a kutatás részleteivel ismerkedhetünk meg, majd a bevezetésben a forrásbázis bemutatására kerül sor, kiemelve az esetleges hiányok okozta nehézségeket. A harmadik egység az intézet történetével foglalkozik a kezdetektől az 1921. évi soproni népszavazásig, míg a negyedik egység az iskola 1922 és 1945 közötti időszakába enged bepillantást. Az utóhangban kerül kifejtésre az épület ruhágyárrá való átalakítása, későbbi privatizációja majd az 1992. évi emléktábla-avatás. A kötet gazdag segédlettel rendelkezik, mely tartalmazza az alapító egyleti gyűlés jegyzőkönyvét, a személyzeti lajstromot, az 1870–1920 és 1921–1944 közötti tanári névsorokat, az 1924–1944 közötti időszakban végzett növendékek listáját, valamint egy rövid kronológiai áttekintést. A mű bibliográfiával és angol, illetve német nyelvű rövid összefoglalókkal zárul.

Ahogy a kötetben is olvasható, a tiszti leánynevelés ügye Mária Terézia, majd később II. József uralkodásának ideje alatt került a figyelem középpontjába. Mivel egyre fontosabbá vált, hogy a császári hivatalnoki és tiszti katonai réteg leányait a külföldi gouvernante-ok helyett osztrák szellemiségben neveljék, létrehozták a tiszti leánynevelőintézetet (Offizierstöchter-Erziehungsinstitut) és a polgári leánynevelőt (Civil Mädchenpensionat). 1775-ben gróf Hadik András császári tábornagy és magyar huszártábornok – a bécsi Udvari Haditanács elnökeként – javaslatot tett egy tiszti leánynevelő intézet felállítására, mivel a nehézsorsú tiszti családok fiúgyermekével szemben a tiszti leányárvák nem voltak elhelyezhetőek a hadseregben vagy a katonai iskolákban. Az intézet engedélyezését követően, a növendékek az Angolkisasszonyok kolostori iskoláiban kaptak helyet, míg az intézet a feloszlatott pálos rend hernalsi kolostorába nem költözött. 1789 és 1801 között már közös igazgatás alatt működött a hernalsi tiszti leányiskola és a hivatalnoki réteg leányainak fenntartott polgári leánynevelde.

1877-ben a soproni testvérintézettel bővült a leányiskolák hálózata. A magyar szabadságharc leverését követően, Sopron az öt közigazgatási kerület egyikének székhelye lett, így jelentős számú császári katonaság állomásozott ott. Nem véletlen, hogy a soproni intézet létrehozását egy katonatiszt felesége, Bolza (Zahradnik) Matild grófnő kezdeményezte, kinek célja egy tiszti árvák befogadására alkalmas intézet felállítása volt. Miután Csáky grófnővel karöltve létrehozták a jótékony nőegyletet, megtörtént az első tizenkét árva beiskolázása az orsolyiták zárdájában. 1862-ben a növendékek száma már 22 volt. 1869-ben az intézetnek lehetősége nyílt beköltözni a Felsőbüki Nagy család kúriájába, melyet Felsőbüki Nagy Alexandrina örökös nő 25.000 forintért adott el az egyesületnek. Az iskola legnagyobb támogatójának Müller Paulin fűszer- és gyarmataru-kereskedő bizonyult. Müller Paulin egyesületi elnök szárnyai alatt tovább fejlődött az iskola, mely végül 1876 és 1877 között a közös Hadügyminisztérium kezelése alá került.

A minisztérium által az iskola biztos anyagi háttérrel kapott és ezzel számos építkezés és fejlesztés is megkezdődhetett. Többek között 1879-ben a hernalsi és a soproni intézet növendékeinek nyaraltatása céljából, rendelkezésre bocsátották a hirtenbergi, majd ké-

sőbb a tiroli St. Petersberg kastélyt. 1881-ben megnyitották a tanítóképző gyakorlóiskoláját, 1882-1883-ban az óvónőképzéshez szükséges gyakorlóóvodát. Emellett a leányokat alkalmanként Schönbrunnba, Laxenburgba, Eszterházára és Semmeringbe vitték kirándulni. 1884-ben a királyi pár is látogatást tett az újabb épületszárnyakkal és házi kápolnával kibővített iskolában. I. Ferenc József „a vezetésben, nevelésben, berendezésben elért szép eredményekért” gratulált, míg Erzsébet királyné leginkább „a gyermekek viruló külsejének és szerény, kedves, közvetlen modorának” örült. A látogatást követően az uralkodó rendelkezésére a két tanintézet hivatalos neve a „K. und. K. Offiziers-Töchter Erziehungs-Institut zu Hernals und Oedenburg” (Sopron) lett. Az 1911–1912 évek újabb szervezeti változásokat hoztak. A két intézet egy harmadikkal bővült, így a hadsereg tisztjeinek árvái az elemi iskolát Hirtenbergben, a négyéves polgári iskolát Sopronban végezheték el, majd tanító-női oklevelet szerezhettek a hernalsi intézetben. A tanulásra kevésbé fogékony leányokat a retzi apácázárdába küldték, ahol olyan gyakorlatiasabb foglalkozásokra oktatták őket, mint a varrás.

Az első világháború eseményei az építkezéseket teljesen megakasztották, így a tanárnői lakások kialakítását követő tervek már nem valósultak meg. A felfordult világ a növendékek mindennapjaira is hatással volt, megjelent a fokozottabb takarékoskodás, a kézimunkaórák, a katonáknak, sebesülteknek való kötések és alsóneműk készítése. A tiroli vakációk is elmaradtak, miután a St. Petersbergi kastély épületében hadikórházat alakítottak ki. A Monarchia felbomlása után kérdésessé vált, hogy Sopron – és ezzel együtt a leányiskola épülete – Magyarországhoz kerül-e. A közös Hadügyminisztérium gondozásában lévő hernalsi intézet végül megszűnt, míg a soproni iskola *Magyar katonatiszti leánynevelő intézet* néven a soproni állomásparancsnokság felügyelete alá került. Az osztrák, cseh, lengyel és horvát nemzetiségű diákok, majd az osztrák tanárok távozása után, az új igazgatónő Watzesch Janka vezetésével az intézet megkezdte Egerbe való áttelepülését. Az 1921. december 14-én zajló soproni népszavazás, mind az ország, mind az iskola számára döntő jelentőséggel bírt. Az épület falain belül zajlott a szövetségközi ellenőrző bizottság által lebonyolított szavazatszámolás, melynek eredményeként kijelenthető volt, hogy „Magyarok maradtunk”, mellyel Sopron megkapta a híres *Civitas Fidelissima* címet.

1922-ben az intézet újra visszatérhetett Hosszú-soron lévő épületébe, azonban a 8034/el.9.-1922. számú rendelet értelmében ipariskolává szervezték át. Az immár „Magyar királyi Zrínyi Ilona tisztii leánynevelő intézetben” a növendékek mű-és aranyhímző, aszúrozó, női szabó és leányruhakészítő, fehérneműtisztító képesítést kaphattak. Az 1926–27-es tanévben az iskola épületének újabb bővítésére és belső átszervezésekre került sor. Elkezdtek oktatni a gyors- és gépírást, 1931-től megindult a polgári iskola négy osztályának képzése és a felsőbbirodai szaktanfolyam. 1938-ban a nőipariskola helyére középiskolai liceum került. A második világháború alatt még születtek tervek további bővítésekről, de ezek már nem valósulhattak meg. 1944 végén a soproni iskolákat katonai kórházakká alakították, köztük a magyar királyi Zrínyi Ilona tisztii leánynevelő intézetet is. 1945 tavaszán komoly bombatámadások érték a várost. Az iskola épülete is találatot kapott és lakhatatlanná vált. Romos állapota miatt a bútorokat és a berendezési tárgyakat

széthordták, míg az épület üresen állt. 1952-ben az egykori iskolát ruhagyárrá alakították. A *Magyar Állami Ruhagyár* 1993-ig működött, ezt követően privatizálták és 2005-ben eladták. Később wellness- és szabadidőközpontként kívánták hasznosítani az épületet, de a Hotel Scarbantia nevet viselő központ az építési engedélyek megszerzése ellenére sem készült el.

A kötet a kezdetektől napjainkig kíséri végig a soproni Tiszti Leánynevelő Intézet sorsát, ugyanakkor az intézettörténet mellett a korszellemmel és olyan emberi részletekkel is megismerkedhetünk, mint a lepény- és tűbefűző verseny, a rúzs- és a púder használatának tiltása vagy a mindenki által imádott „Soproni torta”. A kezünkben tartott könyv mindkét részről egy több éves kutatómunka méltó lezárásának tekinthető. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum kiadásában, valamint a Nemzeti Kulturális Alap anyagi támogatásában megjelent kötet formailag és tartalmilag is rendkívül igényes. Leheletnyi kritikaként felróható, hogy a képek minősége néhol kissé szemcsés, bár ez természetesen a könyv tartalmának élvezetéből semmit nem von le. Sőt mivel a tetemes képanyag egyben díszes és különlegessége is a kötetnek, érdemes lenne kiemelni, egy képjegyzékkel ellátott, színes fényképekkel gazdagított, újabb kiadásban. Németh Ildikó és Závodi Szilvia munkája nemcsak tudományos szinten hiánypótló, de kedves emberi szemszögével – Garay Mária egykori növendék szavaival élve – emlékeztet minket arra, hogy iskoláink falai „*tanúii gyermeki nevetéseinknek, sírásainknak*”, ahol magunkba „*szívtuk a tisztesség, a becsület, az istenfélelem és a hazaszeretet eszméit.*” Mindezen okokból szeretettel ajánlom a kötetet minden katonai, nőtörténeti, pedagógiai és intézménytörténeti érdeklődésű olvasónak, aki szívesen betekintést nyerne a soproni Tiszti Leánynevelő Intézet folyamatosan változó, sokszínű világába.

1867-es kiegyezést követően megtörtént a Monarchia haderőreformja is. A Császári és Királyi Hadsereg (K. u. K. Armee) szárazföldi hadereje ezt követően három vonalból tevődött össze: a császári és királyi (közös) hadseregből, melynek békelétszáma elérhette a 272 000 főt, a második vonalbeli és Magyarország területéről kiegészülő honvédségből és annak osztrák megfelelőjéből a császári-királyi Landwehrből, valamint háború esetén a tartalékként rendelkezésre álló népfölkelő és Landsturm alakulatokból. Mindeközben a Monarchia egészét katonai kerületekre osztották fel, melyből 6 Magyarország területére esett (Pozsony, Budapest, Kassa, Temesvár, Zágráb és Nagyszeben). A napló és emlékirat írója Varga Ottó – mint csepregi, majd soproni illetőségű hadköteles személy – a pozsonyi V. katonai kerülethez tartozott. Ahhoz a régióhoz, amely 1867 és 1918 között mintegy 27 ezrednek, zászlóaljnak vagy egyéb alakulatnak adott otthont. Varga Ottó előbb önkéntesként, majd Bosznia-Hercegovina okkupációja során mint tényleges szolgálatra berukkolt személy szolgált a cs. és kir. soproni 76. tartalék gyalogezeredben szakaszvezetői rangban,¹ abban az ezredben, amely hírnevét – sorgyalogezeredének köszönhetően – az 1866 custoza-i csatában szerezte, harcértékét pedig az 1878-as boszniai harcokban további érdemekkel bizonyította, kivívva ezzel az uralkodó elismerését.

Az 1870-es évektől katonai körökben már számítottak egy esetleges balkáni katonai akcióra, de a kiegyezést követő cseh és horvát föderalista törekvések ezt egy időre elnapolták. Az érdemi változást az 1875-ös, Szerbia által erőteljesen támogatott boszniai török felkelés hozta meg. Tartva egy nagy és egységes szláv államalakulat létrejöttétől, a Monarchia a balkáni terület megszállásáról döntött. Az 1877/78-as orosz-török háború berlini béketárgyalásain arról is határoztak, hogy a térség és a Novipazari Szandzsák – korabeli szóhasználatban Szandzsák – katonai ellenőrzése a Monarchiát illeti meg.

Varga Ottó naplója különösen értékes és izgalmas a történettudomány és a történelem kedvelők számára egyaránt, mivel ezen időszak katonai eseményeiről a hivatalos katonai iratokon kívül kevés magánszemélyek által írott forrás maradt fenn. A Dominkovits Péter és Balla Tibor szerkesztőpáros már többször bizonyította szakértelmét az ilyen jellegű forráskiadványok közzétételénél.

A naplóíró 1878 augusztusa és novembere között négy csatában vett részt az Osztrák-Magyar Monarchia határának biztosításában a Boszniával határos horvátországi ha-

¹ A cs. és kir. soproni 76. gyalogezered 1860. február 1-jén alakult meg a 49-es sorgyalogezered két zászlóaljából és a 43-as egyik zászlóaljából. Tulajdonosa 1876-1890 között Albert Knebel von Treuenschwert báró volt. Az első világháború előtt már 4 zászlóaljából állt, amelyből az 1. és az ezredtörzs Sopronban, a 2. és 3. zászlóalj Esztergomban, míg a 4. zászlóalj Bosznia okkupálásával Trebinje-ben állomásozott.

társzakaszon, valamint a Bihács és Velika Kladusa körül a bosnyák felkelőkkel és török reguláris erőkkel folytatott harcokban. Mindezek részletes, szinte napról-napra történő, gazdag illusztrációkkal való bemutatása előtt előbb Dominkovits Péter négy íves tanulmánya mutatja be Varga Ottó életútját, majd Balla Tibor két és fél íves hadtörténeti jelleghű tanulmánya részletezi a soproni tartalék gyalogezred tevékenységét a boszniai harcok alatt.

A bevezető tanulmányból, Varga Ottó életrajzi vázlatából kitűnik, hogy a naplóíró folyamatosan a vagyoni biztonság hiányával küszködött, amely állandó egzisztenciális válságot okozott életében. Dominkovits fel is hívja a figyelmet arra, hogy a naplóíró általában a saját problémáira fókuszál, és a keletkezett írások a szűk családi, rokonsági kapcsolatszerkezeten kívül kevésbé foglalkoznak a kor társadalmával, mégis ezek a naplósorozatok, amelyek 1942-ben előbb a Soproni Múzeumba, majd 1953-ban a Soproni Állami Levéltárba kerültek, unikális részét képezik a történetírásnak.

Varga Ottó Várhegyi Ottó néven látta meg a napvilágot 1853-ban Kiscsömötén, apja halála után édesanyja ugyan újra férjhez ment, de Ottó magányosnak érezte magát. Főhősünk előbb Kőszegen, majd Sopronban végezte a tanulmányait, ahol már ekkor írói vénáról tett tanúbizonyságot. Közben folyamatos pénzsűkében teltek mindennapjai, sőt édesanyjával is megromlott a kapcsolata, aki nem szívelte Ottó választottját, Rózát. Nagybátyja, ki korábban Ottó útját egyengette, bejelentette, hogy összeköttetései már nem működnek, így a továbbiakban segíteni nem tudja. Mindez akkor történt, amikor Ottó önkéntesként 1873 szeptemberében katonai szolgálatra jelentkezett a cs. és kir. 76. gyalogezredhez Sopronban.²

A sorkötelesek a békebeli időszakban sorhúzás útján kerültek megfelelő alakulatokhoz. A sorozások megszervezése és lebonyolítása az osztrák és magyar honvédség önálló feladata volt. De ezeket a közös hadseregnek részletes jelentésben kellett megküldeni. A sorozások megkezdése a honvédelmi miniszter körlevelével kezdődött. Mozgósításkor a lajstromba vett állami hivatalnokok nevét a vármegyék kötelesek voltak 15 napon belül megküldeni a katonai parancsnokságoknak. A sorozások határideje nem volt egyforma a vármegyék területén, sőt azon belül is eltérhettek egymástól. Aki nem jelent meg, azt 15 forinttól 300 forint összegig lehet büntetni, valamint szolgálati évét két évvel meghosszabbíthatták, vagy két hónapra elzárhatták. A véderőtörvény értelmében a húzáson nem voltak kötelesek személyesen megjelenni, illetve felmentést kaphattak a tényleges, valamint póttartalékos szolgálat alól a családfenntartók, az árvák és félárvak, a papnövendékek és a papok. Ezek jegyzőkönyvét két példányban kellett megküldeni az

² Sopron városa az első világháború háború előtt is már igazi katonavárosként funkcionált a már említett gyalogezreden kívül itt állomásozott a cs. és kir. 13. tábori ágyúezred, a Hadik András nevét viselő cs. és kir. 3. huszárezred, továbbá a cs. és kir. 4. távíró zászlóalj mellett a magyar királyi 18. honvéd gyalogezred is. Az ezredek hadtörténeti leírását lásd bővebben: Martini Róbert: Egy 18-as honvéd hadinaplója. Sopron, 1933., Nemess Ernő: Tizennyolcas honvédek. Sopron, 1916. Gere Zsigmond: Színes képek a 76-os bakák harcaiból. Bécs, 1918. Renner Gusztáv: A Polychnai ütközet 1914. augusztus 23-án. Sopron, 1931. A cs. és kir. 3. számú „Gróf Hadik” - huszárezred története. Budapest, 1931.

illetékes hatóságoknak. Önkéntes szolgálatuk letöltése után vizsgát tehettek az adott személyek, mely sikeres abszolválása esetén tartalékos tiszti címmel adományozta meg az adott illetőt. Szándékos bukás esetén a katonai szolgálat még egy évvel elhúzódhatott.

Varga Ottó a katonai szolgálatot követően tartalékos állományba került, így annak a híre, hogy a Monarchia bevonul Boszniába, 1878-ban nem érte váratlanul, s korábbi bajtársaival együtt ismét felöltötte a bakaruhát. Háborús élményeit a közlésre kerülő 6. kötetben örökítette meg. 1878. augusztus 15. és november 11. között követhetjük az eseményeket napról-napra. Balla tanulmánya nagyszerűen mutatja be a Monarchia katonai beosztását, kiképzését és ezzel együtt a boszniai mohamedán csapatok harcértékét is. Fontos eleme a fejezetnek, hogy bemutatásra kerül a boszniai hadmozdulatok mikéntje is, így az is, hogy Ottó miért kerülhetett a balkáni harctérre.

A Monarchia csapatai 1878. július 29-én lépték át a déli határvonalat – Ottó csak augusztus 4-én vonult be alakulatához – Philipović von Philippsberg tábornagy vezetésével. A XIII. hadtest három oszlopban³ 53 000 fővel nyomult előre és vette fel a harcot a helyi születésű elszántan küzdő mohamedán katonákkal és gerillákkal. Augusztus 16-án elfoglalták ugyan Szarajevót, de az offenzíva folytatásához újabb ezredek, zászlóaljakat mozgósítottak, így került Ottó és ezrede – 1878. szeptember 2-án – Boszniába. Balla az olvasó számára is világossá teszi a tartalékezred létrejöttének mikéntjét, különbségét a sorgyalozezredtől, s annak alkalmazását a harcok során. Ottó a 19. században, vagyis az 5. zászlóaljban teljesített szolgálatot. Kirakodást követően az ezredet a császári és királyi V. hadtest 14. gyaloghadosztályához osztották be a 48. sorgyalozezreddel együtt, így a két gyalozezred alkotta a 28. gyalogdandárt. Ottó zászlóalja különösen kitüntette magát a szeptemberi bihácsi, valamint az októberi pečici és velika kladušai harcokban. Ezt bizonyítja, hogy az adott ezred kapta a legtöbb kitüntetést a hadjárat során (összesen 19-et) a hadra kelt csapatok között. Ottó ezeket az események természetesen naplójában sorra veszi. Különösen érdekes és élvezetes a kötetben, hogy az új napi bejegyzéseket a szerkesztők elkülönítették és az iniciálét a többitől eltérő betűtípussal és mérettel közölték.

A kiadványban összesen 172 darab térképvázlat és kép teszi olvashatóbbá a szöveget, melynek jegyzéke ugyan megtalálható az *Illusztrációk jegyzéke* cím alatt, viszont a képek forrásának a lelőhelye nincs feltüntetve. Figyelmetlenségnek vélem, hogy a tanulmány végén szereplő *Felhasznált irodalomban* már nem lettek feltüntetve a szöveg lábjegyzeteiben hivatkozott magyarországi és bécsi levéltári források.

A kisebb hiányosságok ellenére állíthatjuk, hogy a kötet egyszerre ismeretterjesztő és tudományos. A színes, kemény borítású könyvet így nemcsak a téma iránt érdeklődőknek, hanem a gazdag levéltári források felhasználása miatt a kutatók és a szakmai közönség számára is ajánlom. Ezt tette a Magyar Levéltárosok Egyesülete is az általa alapított „Az év levéltári kiadványa” 2020. évi díjainak odaítélésénél is, hiszen a forráskiadvány a szakmai kiadványok kategória 3. helyezését hozta el.

³ 6., 7. és 20. gyaloghadosztály.

A II. világháború története az egyik leginkább kutatott, legjobban publikált területe a történelemnek. Igaz ez hazánkra is, és nem véletlenül. Az egész világra kiterjedő konfliktus még mindig elég közelinek tűnik ahhoz, hogy lekösse az emberek figyelmét, mintha csak a minap történt volna. A számtalan fennmaradt filmfelvétel és fénykép pedig minden más korábbi történelmi eseménynél élőbbé, megfoghatóbbá teszi. Ráadásul alig akad olyan család, amelynek ne lenne meg a saját, nagypapák-nagymamák, esetlegesen dédszülők által átadott története arról, mi minden történt az ismerősökkel, rokonokkal a világháború ideje alatt.

Ebbe a sorba illeszkedik a Kard és Penna Kiadó gondozásában megjelent, vitéz nemes Molnár László repülő hadnagy rövid életét bemutató könyv, mely műfaját tekintve az emlékkönyvek sorába illeszkedik. A kiadvány már műfajában is eltér a magyar katonai repülés témáját feldolgozó korábbi társaitól, hiszen ahogy azt a szerző a bevezetőjében is írja, a nagyszerű vadász- és ászpilóta emlékkönyvének szánta az alkotást. Márpedig ilyenből nem sok jelent meg eddig a magyar piacon, külföldön lényegesen nagyobb hagyománya van a műfajnak. Repülőkatonáink tekintetében pedig kifejezetten úttörő jellegű könyvről van szó.

Molnár László 1921. május 1-jén született Nagykőrösön, élete azonban hároméves korától Sopron városához kötődött. Itt végezte el iskoláit, itt vált remek sportolóvá és érett férfivá, katonává – generációjára jellemző módon túl gyorsan és túl korán. Katonatiszt édesapja nyomdokain járva 1939-ben végzett a Rákóczi Katonai Nevelőintézet diákjaként, majd a kassai Horthy Miklós Repülő Akadémia növendéke lett, ahol 1942. június 18-án avatták hadnaggyá. Az eseményről a Soproni Hírlap külön tudósításban számolt be. 1943 júliusában került ki a keleti frontra, ahol a típus-átképzést követően augusztus 16-án esett át a tűzkeresztségen. Az első légi győzelmét is aznap aratta és hogy nem véletlenről volt szó, azt jól jelzi, hogy bajtársaitól hamarosan kiérdemelte az „Oroszlán” becenevet. 1944 tavaszán átvezényelték a honi légtér védelmére megalakított 101. „Puma” vadászosztályhoz, ahol augusztus 7-én repülte utolsó bevetését, melynek során az amerikai vadászokkal vívott légi harcban hősi halált halt. A 132. bevetésen 25 igazolt légi győzelmet arató fiatalember testét augusztus 24-én helyezték végső nyugalomra a sopronbánfalvi katonai temetőben.

A hazai piacon elérhető könyvekből szinte minden felkutatható információt megtekinthet az olvasó a légierő szervezéséről, felépítéséről és tevékenységéről, a keretei között dolgozó katonák háborús sorsáról, hőstetteiről, pályáivéről; néha, egy-egy pillantás elejéig felvillannak az egyéni sorsok töredékes korábbi vagy későbbi adatai, azaz minden, ami a szolgálati könyvekből, jelentésekből és a hivatali dokumentáció egyéb forrásaiból felderíthető. Ám nagyon ritkán nyílik esélyünk arra, hogy megpillantsuk az egyenruha

alatt megbújó embert. Azt, hogy milyen világnézettel, otthonról hozott beállítottsággal, érzésekkel sodródott bele az egyén a világháború poklába és hogy miként alakult a személyisége a hadiévek során.

Nos, ez a szép kiállítású, jól szerkesztett emlékkönyv ezt a távlatot nyitja meg nekünk, méghozzá oly módon, hogy a szemtanú nem 40-50-60 év távlatából emlékszik vissza az eseményekre, szerencsés esetben a megőrzött naplójára, feljegyzéseire hagyatkozva, hanem szinte órákkal, napokkal az események után megírt levelek formájában tájékoztatja az olvasót a tapasztalatairól, élményeiről, gondolatairól. Lett légyen szó emberi érzésekről vagy a hivatalos jelentéseknél lényegesen emberközelibb nyelven megfogalmazott harcjelöljárásokról, taktikákról, ádáz légi harcokról. Mindezt pedig több mint száz, a család által megőrzött fénykép, valamint a Molnár László által sorszámozottan megírt levelek teszik lehetővé a könyv szerzője, szerkesztője számára.

Éppen ezért a könyv olvasása során olyan érzése támad az embernek, mintha a harcok elülte után néhány esztendővel egy kávéház vagy kisvendéglő kerthelyiségében ülne és magával a fájdalmasan fiatalon hősi halált halt Molnár Lászlóval beszélgetne a fenti témákról. Számomra ez mindennél nagyobb értéke a kiadványnak és jó szívvel ajánlom mindazoknak, akik szintén kezükbe veszik e könyvet, hogy vonatkoztassanak el a megszokott hadtörténeti munkáktól, memoár kötetektől és próbálják hasonló szemszögből értékelni az olvasottakat.

Ahol pedig elhal Molnár László hangja, ott előkerülnek a bajtársak visszaemlékezései, a korabeli dokumentumok szikár, hivatalos közlései, vagy éppen a kutató álláspontja a fiatal vadászrepülő halálának körülményeiről. Források tekintetében a szerző sokrétű kutatást folytatott a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltár és Irattárában, ahol áttekintette a Molnár László hadnaggyal kapcsolatosan fellelhető iratanyagot. A könyv alapját és egyéni hangját azonban a hátrahagyott levelek, dokumentumok és naplóbejegyzések használata garantálja. A szerző a szakirodalom kiaknázásáról sem feledkezett meg, amit az irodalomjegyzék átböngészése is bizonyít. Itt a témában fellelhető szinte teljes hazai szakirodalom megtalálható, egészen a legutóbbi időkben közölt cikkekig, tanulmányokig.

A magam részéről boldog vagyok, hogy a polcomon tudhatom ezt a kötetet és a jövőbeni munkámban támaszkodhatok a benne foglaltakra. Bár több egykori repülőkatonánkról jelenne meg hasonlóan jó minőséget képviselő, méltó emléket állító kiadvány!

Bolodár Zoltán fotó-adattáros, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Fő tér 8,
zoltan.bolodar@gmail.com

Dávid Ferenc (1940–2019) művészettörténész

Fazekas István történész, tszv. egyetemi docens, ELTE BTK Történelmi Intézet,
Kora Újkori Történelmi Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.,
fazekas.istvan@btk.elte.hu

Flóra Ágnes történész-levéltáros, Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Levéltára,
400341 Kolozsvár/Cluj-Napoca, Str. Castanilor 4/9. agnes.flora@gmail.com

Gondos László muzeológus-gyűjteményvezető, repülésügyi szakreferens, HM
Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 1014 Budapest, Kapisztrán tér 2-4.,
gondos.laszlo@mail.militaria.hu

Gulyás Adrienn tárlatvezető, HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 1014 Budapest,
Kapisztrán tér 2-4., gadrienn.008@gmail.com

Kádár Zsófia történész, tudományos munkatárs, ELTE BTK Történelmi Intézet, Kora
Újkori Történelmi Tanszék 1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.,
kadarzsofiaklara@gmail.com

Kelemen István történész-muzeológus, Soproni Múzeum, 9400, Sopron, Fő tér 8.
dr.kelemen@gmail.com

Kóczán Péter művészeti vezető, Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar, Pro Kultúra
Sopron Nonprofit Kft., 9400 Sopron, Liszt Ferenc u. 1, kp@prokultura.hu

Suslik Ádám levéltáros, történész, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 1945
előtti Kormányservek Főosztálya, 1014, Budapest Bécsi kapu tér 2-4.
suslik.adam@gmail.com

Veöreös András tszv. egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Építészettörténelmi és
Városépítési Tanszék, 9026 Győr, Egyetem tér 1., andras.veoreos@gmail.com

Vörös Ákos nyelvtanár, Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar, voros.akos@uni-sopron.hu

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2021/2

DIE GESCHICHTE UND RESTAURATION DER ST. MICHAELISKIRCHE IN SOPRON

ISTVÁN FAZEKAS – ZSÓFIA KÁDÁR: Die Soproner Marienstatue, die sog. „Stufenmadonna“ im Wiener Pazmaneum (1673–1865).....	155
ISTVÁN KELEMEN: Die „stielgetreue“, regotherisierende Restaurierung der St.-Michaelskirche	164
ANDRÁS VEÖREÖS: Die Rolle von Ferenc Dávid bei der Restaurierung der St.-Michaelskirche	213
FERENC DÁVID: Zur Restaurierung des Turms der St.-Michaelskirche in Sopron [1980]	216

KLEINE MITTEILUNGEN

ÁKOS VÖRÖS: Der „Nationalfriedhof“ in Sopron	227
--	-----

ÖDENBURGER PORTRÄTS

ZOLTÁN BOLODÁR: Civis Fidelissimus. Karl Sterbenz (1901–1993)	234
PÉTER KÓCZÁN: Erinnerungen an den Pianisten Tamás Szekendy zu seinem 60. Geburtstag	250

BÜCHERSCHAU

ÁGNES FLÓRA: Péter Dominkovits – Anita D. Szakács: An der Spitze von Ödenburg. Die Bürgermeister von Ödenburg von Christoph Hummel zu Christoph Lackner. Sopron, 2020.	252
ISTVÁN KELEMEN: Péter Dominkovits – Csaba Katona – Géza Pálffy (Hrsg.): Als Europa nach Ödenburg schaute. Der ungarische Krönungsreichstag in Ödenburg, 1625. Sopron – Budapest, 2020.	255
ADRIENN GULYÁS: Ildikó Németh – Szilvia Závodi: Die Geschichte des Ödenburger Officierstöchter-Erziehungs-Instituts, 1850–1945. Budapest, 2019.	263
ÁDÁM SUSLIK: Tibor Balla – Péter Dominkovits (Hrsg.): Ottó Varga: Mein Tagebuch, 1878. Sopron, 2020.	268
LÁSZLÓ GONDOS: Sándor Sarkady jun.: Ein Löwe unter den Pumas. László Molnár (1921–1944). Budapest, 2020.	271